

9

Proces

Definice termínů

Proces: Spojení několika sekvencí jednání nebo interakcí.

Nahodilost: Nepředpokládaný a neplánovaný jev, který způsobuje změnu podmínek.

Důležitou součástí každého výzkumu podle zakotvené teorie je začlenění procesu do analýzy. Procesem myslíme spojení několika sekvencí jednání nebo interakcí týkajících se zvládnání jevu, ovládnání jevu nebo reakce na jev. **Spojování těchto sekvencí se děje tak, že si všímáme:** (a) změn podmínek ovlivňujících jednání nebo interakci během času, (b) reakcí (ve formě jednání nebo interakce) na tyto změny (c) následky těchto reakcí a konečně (d) tím, že popíšeme, jak se tyto následky stávají součástí podmínek ovlivňujících následující sekvenci jednání nebo interakcí. Ke změně může dojít v důsledku plánovaného jednání nebo interakce nebo v důsledku *nahodilosti*, nepředpokládané a neplánované události, která způsobí změnu podmínek.

„Proces“ je prchavý termín, který se nesnadno vysvětluje. Jako takový nemusí v údajích vůbec vystupovat. Ani jeho objevení nevyžaduje specifický soubor postupů jaké jsou popsány v kapitolách 5, 6, 7 a 8. Přesto je proces v údajích přítomen, je vždy součástí empirické reality. Přestože jej nemůžeme vidět, můžeme vědět, že tam je, a můžeme pocítovat jeho přítomnost ve změnách jednání nebo interakce.

Ačkoliv je to pro začínajícího analytika obtížně pochopitelné, proces je velmi mocným analytickým pojmem. To proto, že konceptualizace událostí zachycená termínem proces vysvětluje, proč rutinní jednání nebo interakce přestává fungovat, proč se během životních událostí objevují problémy a proč, když se podíváme zpět do minulosti, vidíme růst, vývoj a pohyb na jedné straně a zakrnění, pokles a stagnaci na straně druhé. (Ten druhý extrém odpovídá chybějící reakci na změnu podmínek, které je třeba porozumět stejně dobře, jako reakci adekvátní.)

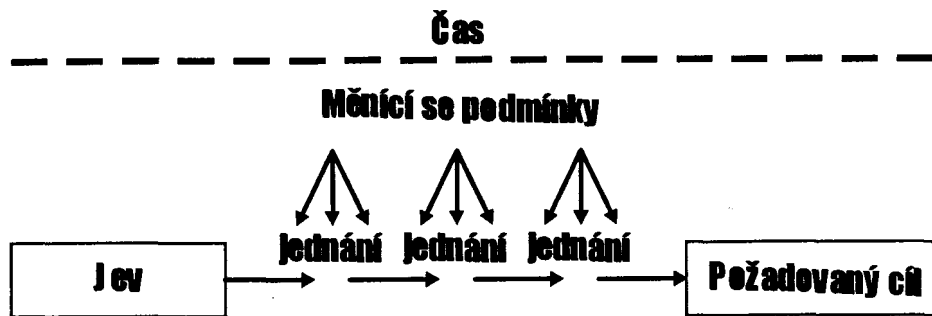
Proces v zakotvené teorii

Zakotvená teorie, která vznikne po začlenění procesu do analýzy, je dynamická. Proces je způsob jak oživit údaje tím, že vezmeme jednání nebo interakci v určitých okamžicích a spojíme je do sekvence nebo řady (obr 9.1).

Abychom proces analyticky zachytili, musíme ukázat, že události jsou ve své podstatě vyvíjející se, a to tak, že si budeme všimnout, proč a jak se jednání nebo interakce – ve formě událostí, činnosti nebo situací – mění, zůstává stejné nebo se vrací zpět, proč se události vyvíjejí nebo co umožňuje spojitost řady jednání nebo interakce za měnících se podmínek, a s jakými následky.

Otázka, která by vám nyní mohla přijít na mysl, je: „Pokud někdo dělá analýzu podle zakotvené teorie tak, jak se to naučil podle předchozích kapitol – vysledovat podmínky, jednání, následky – neměl by se proces vynořit sám od sebe?“ Odpověď na tuto otázku zní: Ano měl! Ale pokud si při analýze dostatečně neuvědomujeme potřebu identifikovat proces a včlenit jej do analýzy, často na proces zapomeneme nebo jej pojmem velmi zúženě a omezeně. Analytikové mluví o krocích nebo stádiích jevu, aniž by zohlednili nebo vysvětlili variabilitu rychlosti změny, nebo proč se postup na další stádium může zvrátit nebo být interpretován a s jakými následky.

Abychom ukázali, co vše myslíme procesem, kromě obvyklého významu, který má ve výzkumu, uvádíme následující příklady.

Obrázek 9.1. Proces

Situace první

Máte volné odpoledne a rozhodnete se, že si přečtete odborné časopisy, které jste doposud přečíst nestihli. Přijdete na článek, který upoutá vaši pozornost. Výzkumná zpráva se týká stylů řízení. Tvrdí se zde, že existují tři základní typy manažerů: zapojený manažer, oddělený manažer a ovládající manažer. Detailně se zde popisují podmínky, ve kterých se vyskytuje ten který typ manažera, interakční strategie, které manažeři používají, a následky každého ze stylů řízení pro situaci na pracovišti. Článek dále pokračuje tvrzením, že styly řízení nejsou fixní a že lidé svůj styl často mění podle toho, co se jim v danou chvíli zdá nejvhodnější.

Analýza. Tento článek naznačuje proces. Říká, že manažeři mění své styly. Ale dále již nepokračuje a neříká nám, co se musí stát, aby se z ovládajícího manažera stal zapojený manažer. Nebo co vede zapojeného manažera k tomu, aby změnil svůj styl na odděleného manažera? Nebo jak si může ovládající manažer udržet svůj postoj za měnící se situace na pracovišti? A co udělá ovládající manažer v případě, že narazí na někoho, kdo se nechce nechat ovládat, a on jej však potřebuje, protože je to jediný dostupný člověk, který má určité dovednosti, takže jej nelze popustit?

Situace druhá

Narazíte na další zprávu, která vás zaujme. Tato se jmenuje „Pohyb vzhůru po podnikovém žebříčku.“ Podrobně popisuje stádia, jimiž prochází manažer při přechodu z nižších sfér řízení organizace do vyšších, některé vlivy organizace a osobní vlivy, které tento postup podporují, strategie užívané k postupu a některé následky.

Analýza. Tento článek již vykazuje proti předchozímu jistá zlepšení v zapojení procesu co souhrnného obrazu. Ukazuje postup, pokrok a vysvětluje, co jej způsobuje. Ptáte se, co chybí? Není to úplné, protože se nezabývá odchylkami. Nesmyslně implikuje, že stádia se vyskytují s železnou pravidelností, že podmínky se nemění, čímž zmrazuje to, co mělo být procesem. Nebo předkládá model ideálního postupu, aniž by ukázal, jak se tento ideál mění podle kontextu. Mohli bychom se třeba v této situaci zeptat: Postupují všichni stejně rychle? Nejsou někteří pomalejší a jiní rychlejší? Proč? Dostane se každý, kdo začne pracovat v řídicí funkci v podniku, na vrchol? Pokud ne, proč? Kdy se jejich postup zastaví nebo dokonce obrátí a proč? Jaké kritické faktory jsou zde ve hře a kdy je třeba zabránit, omezit nebo zastavit jejich rozvoji? Jak změna v kontextu týkající se času a místa ovlivňuje rychlost a míru postupu?

Situace třetí

Nakonec se dostanete ke třetímu článku. Týká se práce v organizacích a dělení práce, které je této práci vlastní. Protože vy sami se zabýváte prací, pokračujete ve čtení. Článek vysvětluje mnoho typů práce, které bylo třeba ve zkoumané organizaci vykonávat, podrobnosti o tom, kdo jakou práci vykonává, jakým způsobem a s jakými následky.

Analýza. Dosti statický obraz práce v organizaci, že. Abychom jej oživil, museli bychom do něj vnést proces. Co bychom mohli chtít vědět? Je rozdělení práce pevně stanovené nebo přizpůsobivé? Překrývají se někdy povinnosti několika lidí? Existují podmínky, za kterých jedna osoba nebo skupina přebírá práci jiné? Co z toho vyplývá? Může například sestra pracující na první pomoci nebo na jednotce intenzivní péče vykonávat činnosti, které jsou obvykle v kompetenci lékařů, pokud se jedná o jednodušší případ? Může vrchní sestra nebo administrativní pracovnice během stávky převzít práci běžných sester?

Proces – je otázkou míry

Jak jste si již asi všimli, nevnímáme proces pouze jako letmou zmínku o změně nebo pouhý popis stádií nebo fází. Proces zahrnuje pečlivé prozkoumání a začlenění změn v jednání nebo interakci do analýzy tak, jak k těmto změnám dochází v čase v reakci na změnu podmínek.

Do jaké míry je třeba se ve svém výzkumu procesem zabývat? To závisí na výzkumné situaci a také na tom, kolik máte času, energie a výzkumných zkušeností. Ve skutečnosti nikdy nemůžete zachytit veškeré změny a pohyby, k nimž dochází.

Bylo by to příliš zahlcující. Na druhou stranu je třeba vysvětlit proces do té míry, aby si čtenář uvědomoval plynutí událostí během času.

Indukce a dedukce

Stejně jako u všech aspektů analýzy popisovaných v této knize jsou induktivní a deduktivní myšlení podstatnou částí analytického procesu. Stává se, že analytik ve svých údajích nenajde důkazy změny okamžitě. Buď tam jsou, ale ještě nebyly jako takové rozeznány, nebo údaje nedostačují pro práci s procesy. V této situaci se analytik může uchýlit k dedukci a vytvořit hypotézy o potenciálních situacích, v nichž může docházet ke změnám, a pak se vrátit k údajům a hledat důkazy potvrzující, vyvracející nebo upravující tuto hypotézu.

Vraťme se k našemu příkladu s manažery. Badatel, který dělá takovýto výzkum, může k odhalení procesu v údajích vytvořit třeba následující hypotézu. Aby si ovládající manažer udržel nadvládu za měnících se pracovních podmínek, musí proměňovat nebo stupňovat své jednání nebo interakce, jinak by se jeho nadvláda mohla zhroutit. Badatel by potom udělal rozhovory a pozorování ovládajících manažerů v různých situacích a sledoval by, jak se mění nebo stupňuje jejich chování. Tuto hypotézu pak může přijmout, zavrhnout nebo pozměnit tak, aby odpovídala důkazům z terénu.

Proces jako analytikův pohled na věc

Ještě než se pustíme do postupů hledání procesů v údajích, chtěli bychom probrat ještě jednu věc. Proces je **analytikův způsob uvažování o změnách a jejich vysvětlování**. Málokdy se respondent v rozhovoru nebo pozorovaná osoba zmiňuje o procesu jako takovém. Je velmi nepravděpodobné, že uslyšíte něco jako: „V prvním fázi se stalo tohle, a protože a proto jsem vstoupil do druhé fáze, pak se proces zastavil kvůli těmto a těmto událostem, a proto jsem se ke třetí fázi nikdy nedostal...“

Je mnohem pravděpodobnější, že uslyšíte slova podobná těm v následující ukázce, která řekl vedoucí montážní linky.

Když dělníci začnou blbnout, produktivita klesá a výrobky nejsou včas hotové, tak si musím dupnout a zpřísnit jim režim, dokud se nevzpamatují. Dělán třeba to, že nikoho nenechám odejít dřív z práce, ruším dovolené. Pokud někdo přijde pozdě, nechám ho to nadělat, a odkládám všechna povýšení a zvýšení platu. Když mi pak

dělníci dokážou, že umí tvrdě pracovat a dodržovat termíny, zase jim trochu povolím.

Analýza. Analytik vnímavý vůči procesům, který uvidí takovou pasáž, si ihned představí proces, změnu stylu řízení v reakci na změnu podmínek. Všimne si, že vedoucí považuje posun k více ovládajícím metodám za nutný, aby se dodržely plánované termíny. Pak může režim zase trochu povolit.

Fungování procesů

Protože tím, co proces rozbíhá, je změna podmínek, je k porozumění fungování procesu odhaleného analýzou nutné vědět něco o změně samotné. Co je změna? Jakých forem nabývá? Jak a kde ji hledat?

Co je změna?

Změna se odráží v události, která ukazuje na nějaký rozdíl. Jaký? Pro nás, uživatele zakotvené teorie, je to změna podmínek v takové míře, že způsobí odpovídající změnu strategií jednání nebo interakce, které jsou užívány k udržení, získání nebo dosažení nějakého kýženého výsledku ve vztahu ke zkoumanému jevu. Představa měnících se podmínek vnáší do analýzy čas a pohyb. To proto, že analytik místo toho, aby zmrazil jednání nebo interakci v čase a prostoru, raději ukáže, jak se jednání nebo interakce mění, postupuje a reaguje na změny podmínek, které se během času nevyhnutelně vyskytují. Čas, který uplyne mezi každou změnou podmínek a odpovídající změnou jednání nebo interakce, tvoří část sekvence nebo řady a může to být okamžik, týden nebo i déle. Časové intervaly mezi jednotlivými částmi sekvence nejsou tak důležité jako pojem plynutí nebo postupu těchto částí.

Tvar a forma změn

Změna, stejně jako kterýkoliv jiný jev, může nabývat různých forem. Může být plánovaná nebo neplánovaná, velká nebo malá, udát se rychle nebo pomalu. Změna má vlastnosti a tyto vlastnosti jí dávají **formu, tvar a charakter**. Některé její vlastnosti a dimenzionální rozsahy, v nichž se tyto vlastnosti mění, jsou popsány níže.

Tento seznam není vyčerpávající, a jakmile začnete o změnách přemýšlet, jistě budete schopni přidat k seznamu pár dalších vlastností.

Vlastnost	Dimenzionální rozsah		
rychlost	velká	→	malá
výskyt	plánovaný	→	neplánovaný
charakter	uspořádaný	→	nahodilý
	progresivní	→	neprogresivní
směr	vpřed	→	vzad
	nahoru	→	dolů
rozsah	široký	→	malý
rozsah účinků	velký	→	malý
schopnost řízení	vyšší	→	nížší

Jestliže tedy hledáte nebo jste si již všimli ve svých údajích změn, pak je můžete analyzovat ve smyslu výše popsaných vlastností a dalších, které vás napadnou. Například, byl jejich vliv malý nebo velký, staly se rychle nebo pomalu, co způsobily?

Jak a kde hledat změny ukazující na proces?

Abychom pochopili jak a kde hledat změny, musíme se vrátit k paradigmatu popsanému v kapitole 7 a zjistit, na kterém místě paradigmatického řetězce se může vyskytnout změna podmínek a co se v jejím důsledku stane.

(1) Změna se může přihodit v *souboru podmínek*, které vedou ke zkoumanému jevu nebo jej způsobují. Když se tohle stane, může to spustit řetězovou reakci vedoucí ke změně kontextu, odpovídající změně jednání nebo interakcí užitých ke zvládnání, ovládnání nebo manipulaci jevu v tomto změněném kontextu.

Jako příklad uijeme opět výzkum těhotných žen s chronickým onemocněním, který jsme použili v kapitole 8. Pokud onemocnění (kauzální podmínka rizika) v průběhu těhotenství přestane být stabilní, pak se míra rizika, které žena vnímá jako spojené s těhotenstvím, změní, čímž přesune ženu z kontextu s nízkým rizikem do kontextu s rizikem vysokým. A podle toho se také změní její jednání nebo interakce.

(2) Změny mohou nastat také v *intervenujících podmínkách*, které ovlivňují jednání nebo interakci. Ty také mohou vyvolat potřebu změny nebo úpravy jednání tak, aby byla minimalizována přidružená rizika. Například, čím více důvěry měla těhotná žena ve schopnost lékaře omezit rizika, tím ochotněji mu předávala zodpovědnost za jejich zvládnání, zvláště když její těhotenství a onemocnění nebylo pod kontrolou. Ovšem, když se tato důvěra vytratila, v důsledku něčeho, co žena považovala za lékařský omyl představující nebezpečí pro ni a její dítě, pak si

žena vzala, alespoň dočasně, část zodpovědnosti za zvládnání, kterou svěřila lékaři, zpět.

(3) Také *následky* v sekvenci předcházejícího jednání nebo interakce mohou (a) přidat nové podmínky nebo (b) změnit vztahy mezi již existujícími podmínkami. To znamená, že následek jedné sekvence jednání nebo interakce v řadě sekvencí se může stát podmínkou ovlivňující příbuzné jednání nebo interakci užitě v následující sekvenci nebo v pozdějším čase. Z následujícího příkladu to je zřejmé. Řekněme, že zkoumaným jevem je „zvládnání krizí.“ Když někdo úspěšně zvládne krizi, pak se dá předpokládat, že zkušenosti, které při tom nabyt, ovlivní jeho způsob zvládnání krizí v budoucnosti.

Popis procesu

Existuje několik různých způsobů, jimiž může analytik proces zachytit. My jsme určili dva hlavní způsoby. Mohou vás napadnout ještě další. Jedním způsobem je pohlížet na proces jako na progresivní pohyb odrážející se ve fázích nebo stádiích. To je ten obvyklý způsob. Dalším způsobem je pohlížet na něj jako na neprogresivní pohyb, tj. jako úmyslné obměny nebo změny v jednání nebo interakci, které jsou odpovědí na změnu podmínek, neprocházející však nutně nějakými fázemi nebo stádii. Následují příklady každého z těchto dvou způsobů.

Proces pojatý do stadií nebo fází

Aby ukázal změnu nebo pohyb v čase, může analytik pojmut údaje do kroků, fází nebo stadií. Pohyb může směřovat vpřed, vzad, vzhůru nebo dolů. Toto pojetí procesu je zvláště výhodné, když se zabýváme výzkumem oblastí jako: vývoj, socializace, transformace, sociální mobilita, imigrace nebo historické události.

Jestliže analytik pojme proces tímto způsobem, bude muset vyjmenovat podmínky a odpovídající jednání, které posunují proces vpřed, identifikovat body zvratu a ukázat, jaké následky má dosažení nebo naopak nedosažení tohoto bodu pro podmínky ovlivňující následující sekvenci jednání posouvajících proces vpřed. K tomuto popisu by měl analytik ještě zohlednit odchylky v postupu těmito stádii nebo fázemi. To znamená vysvětlit proč někteří lidé, osoby apod. zůstávají pozadu, někteří postupují ze stadia na stádium rychleji a jiní se dosáhnou jen do určitého stadia a pak stagnují; proč u některých lidí nebo skupin je tento proces spíše zpětný nebo k němu vůbec nedochází.

Upozornění. I když se ve jménu centrální kategorie vyskytuje podstatné jméno slovesné, které proces nebo pohyb implikuje (jako „zvládnání průběhu choroby“

místo prostého „průběh choroby“, „udržování chodu práce“ místo „chod práce“, nebo „ovládání vědomí umírání“ versus „vědomí umírání“), je třeba s ní nakládat stejně jako s kterýmkoliv ústředním jevem a rozvinout ji podle paradigmatu.

Příklad. Jedním z jevů, které vzešly z našeho výzkumu chronicky nemocných, bylo „navracení se.“ (Corbinová a Strauss, 1988, 1991). „Navracení se“ jsme definovali jako proces návratu k uspokojivému způsobu života v mezích fyzických a mentálních omezení způsobených špatným zdravotním stavem. „Uspokojivým způsobem života“ jsme mysleli stav kdy se člověk naučí (a) přijmout, co nelze změnit, a žít s tím a (b) vytěžit maximum z toho, co zůstalo.

Pro účely tohoto příkladu je „navracení se“ centrální kategorií. Zatímco „návrat“ vyjadřuje výsledek nebo následek absolvování procesu vracení se. Kausální podmínkou, která způsobila, že člověk musel absolvovat „navracení se,“ byla v našem výzkumu přítomnost hendikepujícího fyzického nebo psychického stavu, která omezovala schopnosti tohoto člověka týkající se životních úkolů. Postižení má obecné vlastnosti jako stupeň, délka trvání, rozsah a věk, ve kterém k němu došlo. Tyto vlastnosti vymezují rozmezí, do jaké míry je návrat možný, tj. jak dalece se člověk může navrátit, jak rychle a tak dále. Ale tyto vlastnosti samotné nutně neurčují výsledek, protože se zde vyskytuje mnoho intervenujících podmínek zasahujících do tohoto procesu, jako povaha rehabilitačního programu nebo míra motivace a podpory.

Navracení se jako ústřední jev má také určité vlastnosti. Jednou z nich je rychlost, která se může pohybovat od velké po malou nebo velmi malou. Má také vlastnost míry – ta nabývá hodnot v rozsahu od částečného po úplné navracení. Třetí vlastností je průběh, který je možné pojmut do následujících stádií: (a) Zjištění omezení, (b) Započítí návratu, (c) Hledání nových cest, (d) Stoupání na vrchol a (e) Hodnocení.

Průběh označuje stadia, jimiž musí postižený projít, aby dosáhl návratu. Ty další dvě vlastnosti – rychlost a míra – ovlivňují charakter tohoto průběhu, co se týče toho, jak daleko dojde a jak rychle. (Jak jsme již řekli, jsou z části určovány charakterem postižení a z části mnoha potenciálně intervenujícími podmínkami, jako je míra motivace.) Na základě variability rychlosti a průběhu jsme identifikovali čtyři skupiny (kontexty). Byl to rychlý úplný průběh, rychlý částečný průběh, pomalý úplný průběh a pomalý částečný průběh. Další variabilitu dodávaly těmto vzorcům (a) Překonání se (vzepětí se z pouhého přijetí života s postižením k významným fyzickým anebo mentálním výkonům) a (b) Neschopnost začít s návratem (stažení se do postižení).

Průchod tímto procesem navracení se uskutečňuje prostřednictvím tří různých ale příbuzných oblastí jednání. Označili jsme je takto: (a) zotavování neboli zlepšování fyzického stavu plněním léčebných procedur, (b) posouvání hranic neboli zlepšování výkonnosti plněním rehabilitačních úkolů a (c) začlenění neboli včlenění postižení do sebepečetí plněním sociálních nebo psychologických úkolů. V každém stádiu navracení se nabývaly tyto činnosti různých forem, důležitosti a rozdělení práce. Například v počátcích tohoto procesu má zotavování nejvyšší důležitost, proto se klade důraz na dodržování léčebných procedur jak nemocným, tak zdravotníky. Později, když je na tom postižený fyzicky dobře, se důraz může přesunout na plnění sociálních nebo psychologických úkolů, přestože všechny tři oblasti jednání se mohou v kterémkoliv stádiu pohybovat na různých úrovních.

V každém stádiu se do hry zapojuje mnoho různých intervenujících podmínek, které tyto činnosti buď usnadňují nebo znesnadňují, čímž ovlivňují jak rychle a do jaké míry nebo zdali vůbec navracející se osoba využije svůj potenciál. Za nepříznivých okolností musely zúčastněné osoby nalézt způsob zvládnutí těchto podmínek, aby proces mohl pokračovat. Například, když pokrokům bránila nedostatečná motivace, museli zdravotníci nebo rodina užít interakční taktiky a motivaci znovu podnítit. Pokud se jim to nepovedlo, celý proces se zpomalil nebo dokonce zastavil.

Potenciální intervenující podmínky, které se v údajích jevily jako významné, byly: (a) stránky „self,“ které se ztratily díky postižení, byly považovány za biograficky významné a stojící za veškeré úsilí a práci nutnou k návratu, (b) přítomnost jasných a realistických cílů a vědomí toho, kdy, kde a jak mají být dosaženy (c) mobilizace veškerých možností nastartování a udržení procesu navracení se, (d) iniciátor navracení se – někdo, kdo proces nastartuje, (e) koordinátor navracení se – někdo, kdo je zodpovědný za koordinaci úsilí všech zúčastněných stran, obvykle sociální pracovnice nebo partner, (f) individualizace plánu návratu tak, aby vyhovoval postiženému, (g) každý, kdo se podílí na návratu (postižený, profesionálové, rodina) vykonává svůj díl práce, (h) odpovídající zdroje – technické, finanční, lidské apod., (i) přízpůsobivost, kompromisnost, smysl pro humor a tvořivost, a hlavně (j) pravidelné známky úspěchů.

Nebylo by ani vhodné ani žádoucí vypsát v této kapitole všechny podrobnosti výše popsaných zjištění o návratu. Chtěli jsme vám jen zprostředkovat složitost průchodu stadii nebo fázemi, jak musí být všechny prvky paradigmatu zapojeny do situace, aby bylo možné vysvětlit postup a jeho odchylky. Následovat bude krátký příklad toho, jak lze proces popsat jako neprogresivní pohyb. Toto vysvět-

lení je stručné. Abyste tomu hlouběji porozuměli, doporučujeme vám prostudovat výzkumné monografie, na něž se v následujícím popisu odkazujeme.

Proces pojatý jako neprogresivní pohyb

Některé jevy nelze pojmut do uspořádaných postupných stádií a fází, přesto však je proces jejich podstatnou součástí. Příkladem je chronické onemocnění a jeho zvládnání. Ačkoliv je možné rozdělit průběh chronického onemocnění na jednotlivá stadia, nemusí jimi pacient procházet postupně. Vždyt cílem zvládnání chronického onemocnění je v podstatě udržet jej co nejstabilnější a zpomalit, zabránit nebo obrátit jeho nepříznivý průběh. Stabilizování chronického onemocnění za neustále se měnících životních podmínek vyžaduje neustálé přizpůsobování (Corbinová a Strauss, 1988). Toto neustálé přizpůsobování se (jednání) měnícím se životním podmínkám vnaší do zvládnání proces.

Dalším příkladem konceptualizace procesu ne-vývojovým způsobem lze nalézt v knize *The Social Organization of Medical Work* (Strauss a kol., 1985). Centrální kategorií jsou „Typy práce“ a výzkum se týká toho, jak jsou různé typy práce zorganizovány a rozčleněny v nemocnicích. Autoři ukazují, že tato práce probíhá většinou ve velmi rozmanitých a měnících podmínkách. I zaběhané rutinní činnosti – „standardní postupy“ – jsou denně, nebo dokonce i po hodinách, ovlivňovány nepředvídatelnými událostmi. Takže plynutí a pravidelnost práce v nemocnicích nelze přesně popsat ani analyzovat bez procesu.

Souhrn

Proces je spojením sekvencí jednání nebo interakce v průběhu času. Začlenění procesu do analýzy je základním rysem analýzy podle zakotvené teorie. Aby badatel mohl do analýzy vnést proces, musí v údajích pečlivě hledat změny podmínek a vysledovat k jakému odpovídajícímu jednání nebo interakci vedou. Jakmile je identifikuje, jsou dva způsoby, jak ve výzkumu podle zakotvené teorie proces pojmut. Jedním je pohlížet na proces jako na stadia nebo fáze nějakého průběhu spolu s vysvětlením, co tento průběh pohání, zastavuje nebo obrací. Druhým způsobem konceptualizace procesu je pohlížet na něj jako na neprogresivní pohyb, tj. jednání nebo interakci které je přizpůsobivé, plynulé, reagující a měnící se podle měnících se podmínek.

10

Maticе podmiňujících vlivů

Definice termínů

Transakční systém: Systém analýzy, který zkoumá jednání nebo interakci ve vztahu k jejich podmiňujícím vlivům a následkům.

Interakce: Lidé, kteří něco dělají spolu nebo se vzájemným ohledem na sebe – a jednání, mluvení a myšlenkové procesy, které to doprovází.

Maticе podmiňujících vlivů: Analytická pomůcka, schéma sloužící k posuzování velkého rozsahu podmiňujících vlivů (podmínek) a následků vztahujících se ke zkoumanému jevu. Tato maticе umožňuje badateli jak rozpoznat, tak spojovat jednotlivé úrovně podmínek a následků.

Podmiňující trajektorie: Vysledování události, případu nebo výskytu od jednání nebo interakce přes všechny úrovně podmínek a následků, a naopak za účelem jejich přímého spojení s jevem.

Téma této kapitoly je složité, znáte-li však techniky popsané v předchozích kapitolách, měli byste být schopni náš výklad sledovat. Cílem je poskytnout vám rámec shrnující a integrující vše, co jsme zde doposud vyložili, a zároveň vysvětlující, jak do analýzy pevně včlenit různé druhy podmiňujících vlivů (kauzální, kontextuální, intervenující) a následky, jimiž jsme se poprvé zabývali v kapitole 7. Dělá se to jejich cíleným přímým spojováním s jednáním nebo interakcí. V podstatě jsme o tomto mluvili celou dobu a zvláště v kapitolách 7, 8 a 9. Ale zde tato spojení budou explicitní a budou svazovat naši metodu analýzy dohromady tak, aby se vytvořil vysvětlující rámec.

Po přečtení této kapitoly se můžete rozhodnout, že ještě nejste připraveni zcela zvládnout zde popsané jemné techniky. Pokud je tohle váš první nebo i druhý výzkum podle zakotvené teorie, možná ještě nejste pro integraci dostatečně připraveni. Ovšem až si tuto metodu postupně osvojíte prací s údaji, zjistíte, že všechny části analýzy do sebe zapadají.

Právě integrující podrobnost, postupy a operační logika, s jejichž pomocí se tohoto dosahuje, jsou **puncem** výzkumů podle zakotvené teorie, který ji odlišuje od volněji integrovaných a méně propracovaných kvalitativních metod. Takže vás vybízíme k zaměření se (samozřejmě, pokud jste připraveni) na nejvyšší úroveň analýzy, kterou tato metoda umožňuje. Ujišťujeme vás, že plody vaší analýzy pak budou stát za všechno to úsilí.

Zakotvená teorie jako transakční systém

O zakotvené teorii často přemýšlíme jako o transakčním systému, metodě analýzy, která umožňuje prozkoumat interaktivní podstatu událostí. Všechny prvky paradigmatu, jednání a interakce jsou srdcem zakotvené teorie. Každý jev je vyjádřen pomocí cílených a vzájemně vztahovaných sekvencí jednání/interakce. A to bez ohledu na to, jestli se jedná o pojem tak abstraktní jako je „profesní dominance,“ nebo tak konkrétní jako „zvládnání nemoci.“ Všechny jevy a s nimi spojené jednání nebo interakce jsou zakotveny v souborech podmínek. Jednání nebo interakce také vedou ke specifickým následkům. A tyto se zase mohou stát součástí relevantních podmínek, které způsobují následující sekvenci jednání nebo interakcí.

Vlastnosti transakčního systému

Transakční systém má určité vlastnosti:

- (1) Tvoří jej interaktivní a vzájemně propojené *úrovně podmínek*. Tyto úrovně se pohybují od nejširších neboli nejobecnějších znaků světa jako celku až po ty specifičtější, bližší zkoumanému jevu.
- (2) Podmínky na jakékoliv úrovni náležející jevu mohou být (a) *příčiny* vedoucí k tomuto jevu, (b) *kontext*, v němž se jednání nebo interakce odehrává nebo (c) *intervenující podmínky* stojící mezi kontextem a jednáním nebo interakcí, které jednání nebo interakci usnadňují, nebo naopak znesnadňují. (Tím jsme se podrobněji zabývali v kapitole 7.)
- (3) Ústředním pojmem a součástí rozsahu podmínek transakčního systému je *jednání nebo interakce*.

- (4) Jednání nebo interakce se uskutečňuje ve spojených sekvencích, a je tedy ve své podstatě *procesuální*.
- (5) Z jednání nebo interakce plynou určité *následky*. Ty mohou později významně ovlivnit podmínky na jiných úrovních. Proto se následky mohou v některých případech stát významnými podmínkami ovlivňujícími následující sekvenci jednání nebo interakce.
- (6) Do podmínek je zabudovaná *časovost*. Jestliže analyticky pozastavíme jednání nebo interakci, abychom je mohli prozkoumat, vidíme je pouze průřezově. Vidíme je uměle, obrazně řečeno jako plátky času, spíše než v průběhu času s jejich odpovídající minulostí, přítomností a budoucností. Tohle jsme zkoumali v kapitole 9, když jsme se zabývali procesem a jeho významem pro analýzu.
- (7) *Podmínky* usnadňují popř. brání jednání nebo interakci. *Nahodilosti* mění tyto podmínky představují problematické a nepředpokládané situace, které je třeba zvládnout.
- (8) Transakční systém, o kterém zde mluvíme, nazýváme *Matice podmiňujících vlivů*. Termín matice označuje komplexní vztahovou síť vzájemně propojených podmiňujících vlivů, jednání nebo interakcí a následků, která je zkoumanému jevu vlastní.

Důvody užití této matice

Ještě než začneme podrobně popisovat tento analytický nástroj, zde je seznam toho, co umí:

- (1) Zvyšuje teoretickou citlivost vůči souboru podmínek, které se týkají zkoumaného jevu.
- (2) Zvyšuje teoretickou citlivost vůči souboru potenciálních následků jednání nebo interakce.
- (3) Pomáhá vám systematicky uvádět podmínky, jednání nebo interakce a následky do vztahu k jevu.

Maticе podmiňujících vlivů

Maticе podmiňujících vlivů si lze představit jako soustředné prstence (úrovně), z nichž každý odpovídá jiným stránkám světa kolem nás. Ve vnějších prstencích jsou podmiňující vlivy, které jsou jednání nebo interakci *nejvzdálenější*, zatímco vnitřní kruhy představují podmiňující vlivy, které se sekvence jednání nebo interakce dotýkají *nejblíže*.

Podmínky na všech úrovních mají význam pro jakýkoliv výzkum. I když zkoumáme jev, který je umístěn blízko středu matice – na úrovni jednání nebo interakce – vzdálenější úrovně podmínek jsou stále relevantní. Například účastníci jakékoliv interakce do ní vnášejí postoje a hodnoty svých národních a regionálních kultur a své vlastní zkušenosti.

Kvůli maximální zobecnitelnosti matice jako analytického nástroje je každá úroveň prezentována ve své nejabstraktnější formě. Badatel musí na každé úrovni doplnit specifické podmiňující vlivy patřící do zkoumané oblasti. Položky, které je třeba zahrnout, tedy závisí na typu a rozsahu zkoumaného jevu. Podmínky mohou být blíže určeny samotným výzkumem. Také mohou vyplynout z literatury nebo ze zkušenosti. V takovém případě je však nutné považovat je za provizorní až do té doby, než údaje potvrdí jejich vztah ke zkoumanému jevu.

Jak bylo řečeno, každá podmínka v matici má vlastnosti času (časovost) a umístění (umístění v matici). Jakýkoliv jev lze zkoumat na kterékoliv úrovni matice. Lze například studovat hladomor ve světě nebo nedostatek potravin v určitém společenství, rozhodování na úrovni organizací, jednání mezi státy, chronická onemocnění jedinců, AIDS jako národní problém, profesionalitu sester (jako skupiny) a vztahy mezi okruhy témat diskuzí v určitém společenství. **Je důležité si zapamatovat následující:** Bez ohledu na úroveň, na které se jev nachází, bude tento jev v podmínkovém vztahu k nižším i vyšším úrovním stejně jako k úrovni, na níž se sám nachází.

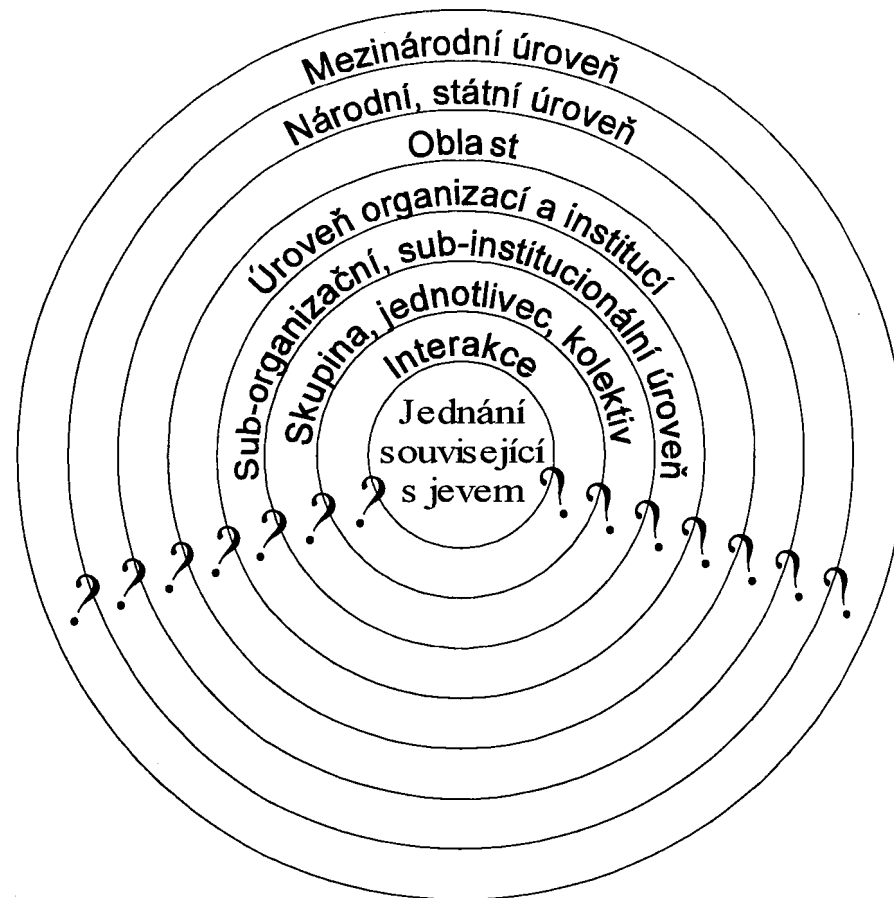
Obecné znaky úrovní matice

O nejvyšší úrovni můžeme přemýšlet jako o **mezinárodní úrovni**. Zahrnuje termíny jako: mezinárodní politika, vládní opatření, kultura, hodnoty, filozofie, ekonomie, mezinárodní problémy a otázky jako je životní prostředí.

Druhou úroveň označujeme jako **národní úroveň**. Jejími znaky jsou: národní politika, vládní opatření, kultura, historie, hodnoty, ekonomie, problémy a otázky.

Dále následuje **oblastní úroveň**, která obsahuje všechny výše vyjmenované položky, ovšem ve smyslu v jakém jsou vlastní oblasti. Každá oblast má svá vlastní demografické znaky, které jí dodávají jedinečnost.

Směrem ke středu nacházíme další úroveň – úroveň **organizací a institucí**. Každá má svou vlastní strukturu, pravidla, problémy, historii.

Obrázek 10.1. Matice podmiňujících vlivů

Další prstenec představuje **sub-organizační, sub-institucionální** úroveň. Ta obsahuje příznačné rysy části města, oddělení nemocnice nebo pod-oblast uvnitř nějaké větší oblasti, kde se odehrává výzkum.

Potom se dostáváme na **úroveň kolektivů, skupin a jednotlivců**. Tato úroveň zahrnuje životopisy, filozofie, znalosti a zkušenosti osob, rodin i různých skupin (zájmové, profesní, vědecké).

Následuje úroveň **interakce**. Interakcí rozumíme lidi, kteří spolu – nebo se vzájemným ohledem na sebe – dělají něco, co se vztahuje ke zkoumanému jevu (Becker, 1986) – a jednání, mluvení a myšlenkové procesy, které tuto činnost doprovázejí. I věci, které člověk dělá sám (jako zvládání nemoci), vyžadují interakci ve formě sebereflexe a kontakt s jinými lidmi, za účelem získání léků, rady nebo někdy podpory. Interakce se odehrává prostřednictvím **interakčních procesů** jako jsou: jednání, ovládání, učení, diskutování, debatování a sebereflektování.

A konečně se dostáváme do středu matice, kde nalézáme **jednání**: jak strategické, tak rutinní. Tato úroveň představuje aktivní, expresivní, konající formu „self“ a další interakci užitou ke zvládání jevu, reakci na jev a podobně. Jednání se odehrává prostřednictvím **akčních procesů**. *Ty se spojují s interakčními procesy do souhrnného obrazu jednání a interakce*. Například termín „dělba práce“, který se vztahuje k akčnímu procesu vykonávání jevu práce, zahrnuje více než různé osoby dělající různou práci směřující ke společnému cíli (Strauss, 1985). Tento proces zahrnuje jednání, diskuze, legitimizaci omezení, apod., které se dějí za účelem rozdělení práce, udržení této dělby a splnění s tím spojených úkolů.

Praktické příklady použití matice

Nyní vám ukážeme, jak matice podmiňujících vlivů otevírá analýzu velkému rozsahu podmínek týkajících se daného jevu a jak tato matice umožňuje uvést jev do vztahu ke konkrétním podmínkám. Následující příklad pochází z knihy o vyjednávání (Strauss, 1978). V této knize autor říká (strany 77-103), že většina prací o vyjednávání nepopisuje detailně strukturní podmínky, za kterých se vyjednávání odehrává, a zabývá-li se těmito podmínkami, pak tyto tvoří pouze deskriptivní pozadí celého obrazu. To, co tedy v těchto pracích chybí, je specifické propojení širokého okruhu podmínek s jednáním nebo interakcí.

K vyřešení tohoto problému navrhuje Strauss použití „paradigmatu vyjednávání“, které poskytuje způsob, jak všechny různé úrovně podmínek bezprostředně uvést do vztahu k vyjednávání (interakci). Strauss zde dělí podmínky na dva základní typy podmiňujících kontextů: strukturní kontext a kontext vyjednávání.

Strukturní kontext se týká podmínek, za nichž se vyjednávání v nejjšířším slova smyslu odehrává. Tyto podmínky představují vnější prstence matice. V každém zkoumaném případě vyjednávání se tyto podmínky budou lišit. Když budeme zkoumat tajná vyjednávání, kterých se účastní zkorumpovaní soudci, budou sem patřit podmínky jako americký soudní systém a americký trh. Oproti tomu při výzkumu vyjednávání mezi organizacemi budeme tyto podmínky hledat v oblasti národní a mezinárodní konkurence, vládních opatření apod. (viz. také Strauss, 1982, str. 350-367).

Kontext vyjednávání představuje vnitřní úrovně matice. Tyto podmiňující vlivy náležejí přímo jevu spojenému s úrovní jednání nebo interakce. Patří mezi ně:

- (1) Počet účastníků vyjednávání a jejich zkušenosti s vyjednáváním.
- (2) Charakter vyjednávání samotného, např. zda je jednorázové nebo se odehrává pravidelně, celé najednou nebo je rozdělené do několika fází.
- (3) Rozdělení moci, které dávají jednotlivé strany najevo.
- (4) Co má která strana v sázce.
- (5) Počet a složitost projednávaných otázek.
- (6) Jasnost a vymezení projednávaných otázek.
- (7) Alternativní možnosti tak, jak je vnímají účastníci vyjednávání.

Spojením těchto dvou kontextů (strukturního a kontextu vyjednávání) může analytik mnohem komplexněji vysvětlit, proč která vyjednávání nabývají forem, jakých nabývají. Může určit podstatu jakýchkoliv vyjednávání a konkrétní podmínky, které je způsobují, včetně toho, jak výsledky předchozích vyjednávání ovlivňují ta přítomná a jak výsledky přítomných jednání ovlivní ta v budoucnosti tím, že zpětně působí napříč úrovněmi podmínek a mění je. Takovýmto zpracováním podmínek a následků integruje Strauss kauzální, kontextuální a intervenující podmínky, o nichž jsme dříve mluvili, mnohem důmyslněji. Všechny již tam byly, ale nebyly explicitně vymezeny.

Sledování podmiňujících trajektorií

Matice podmiňujících vlivů je operacionalizována prostřednictvím sledování *podmiňujících trajektorií*. Sledování trajektorií zahrnuje vystopování události nebo případu z úrovně jednání nebo interakce skrz různé úrovně podmínek nebo naopak s cílem zjistit, jaký je mezi nimi vztah. Účelem tohoto je bezprostředně propojit podmiňující vlivy a jejich následky s jednáním a interakcí.

Proč je sledování podmiňujících trajektorií důležité

Zpráva o výzkumu často začíná i končí deskriptivními seznamy podmínek, které se týkají zkoumaného jevu. To znamená, že autor určí umístění jevu v souboru historických okolností a událostí, nebo vysvětlí, jaké podmínky se obecně jevu týkají. Tento popis vytváří základ, na němž stavíme své porozumění kontextu, do kterého je daný jev zasazen, nebo tomu, proč se jev vyskytuje. Přesto je nám často předkládán pouze tento velmi obecný obraz, protože se nikdo nepokusil propojit konkrétní podmínky se zkoumaným jevem prostřednictvím jejich vlivu na jednání nebo interakci, nikdo se nepokusil systematicky zpětně propojit následky s následující sekvencí jednání nebo interakce.

Cílem metody zakotvené teorie je vytvořit teorii, nikoliv pouze popsat jev. To znamená, že pojmy musí být systematicky uvedeny do vzájemných vztahů. *Nestačí* pouze konstatovat existenci určitých podmínek a žádat po čtenáři, aby sám přišel na to, v jakém vztahu k popisovanému jevu asi jsou. Například není neobvyklé narazit na něco, jako je tohle: „Technika odosobnila zdravotní péči.“ Pokud však nemůžeme ukázat konkrétně jak, kdy, kde a s jakými následky technika (a jaká technika) odosobnila zdravotní péči a jaké strategie byly použity k boji s odosobněním, je tento výrok tak vágní, že téměř pozbývá smyslu. Každý ví, že technika někdy způsobuje odosobnění, ale co znamená odosobnění právě pro oblast, kterou zkoumáte vy? V analytické terminologii řečeno: Aby podmínky nabyly významu v kontextu daného výzkumu, je třeba je specifikovat, a to tak, že je určíme jako kauzální, kontextuální nebo intervenující. Výsledná forma, v níž jsou všechny vzájemně propojeny do teorie, závisí na badateli. Na příkladu s vyjednáváním jsme vám ukázali pouze jeden ze způsobů, jak to lze udělat.

Sledování podmiňujících trajektorií pomáhá výzkum lépe vymezit. Je snadné odbočit a sledovat podmínky, které ve skutečnosti nejsou příliš relevantní pro daný výzkum. Systematickým sledováním trajektorie od jednání nebo interakce skrz jednotlivé úrovně podmínek a naopak se snižuje pravděpodobnost toho, že se budete zabývat nepodstatnostmi. Měli byste se zabývat pouze tím, co je podstatné, co jev přímo ovlivňuje prostřednictvím jednání nebo interakce.

Při analyzování údajů musíte buď vidět účinek podmínek na jev prostřednictvím jednání nebo interakce a jejich následků, nebo musíte tento účinek odvodit z literatury nebo vlastní zkušenosti, pak ale musíte nalézt důkazy těchto účinků. Cokoliv se v údajích neukáže jako významné, nesmí být použito, dokud to není prokázáno nebo vyvráceno. Aby byla podmínka nebo následek relevantní, je třeba jí dát význam v kontextu daného výzkumu. To znamená, že se musí podle údajů ověřit, jestli má na zkoumaný jev **přímý** nebo **nepřímý** vliv.

Jak se trajektorie sleduje

Sledování podmiňující trajektorie začíná událostí, případem nebo situací. Nejprve se pokusíte určit, proč k ní došlo, jaké podmínky účinkovaly, jak se tyto podmínky projevovaly a s jakými následky. Na tyto otázky odpovíte systematickým vysledováním účinků podmínek napříč maticí. Jakými úrovněmi jste prošli? S jakými účinky?

Popsaný postup můžeme demonstrovat na příkladu. Jednou při pozorování vrchní sestry při práci na oddělení zaznamenal badatel následující situaci. Na oddělení přišla na vizitu lékařka a chtěla zkontrolovat kolostomii jednoho pacienta. Požádala tedy sestru, která ji při vizitách doprovázela, o pár sterilních rukavic velikosti šest, což je poměrně malá velikost. Sestra prohledala sklad na oddělení, ale nejmenší rukavice, jaké našla, byly velikosti sedm. Nabídla tedy lékařce tyto rukavice, ale ta je odmítla. To znamenalo pro sestru problém. Nevěděla, co má dělat, a tak se obrátila na vrchní sestru. Ta lékařce vysvětlila, že na oddělení menší rukavice nejsou, a doporučila jí, aby použila ty větší. To lékařka opět odmítla. Nyní bylo získání rukavic číslo šest problémem i pro vrchní sestru. Nejdříve zavolala na centrální sklad, ale tam jí řekli, že rukavic této velikosti je zrovna nedostatek, kvůli velké poptávce po rukavicích způsobené epidemií AIDS. Proto bylo sledování stavu rukavic svěřeno určité osobě, která však v tomto okamžiku byla na nějaké schůzi. Vrchní sestra by tedy na rukavice musela počkat, až schůze skončí. Mezitím už začala být lékařka velmi netrpělivá. Proto začala vrchní sestra obvolávat ostatní oddělení a nakonec našla jeden pár na pooperačním. Šla a přinesla je. Lékařka mohla konečně pokračovat se svým výkonem. To vše stálo vrchní sestru asi 30 minut jejího drahocenného času.

Analýzou této události badatel zjistí, že práce je **přerušena, protože něco chybí (pomůcka)**. Aby mohla práce pokračovat, musí vrchní sestra sehnat pomůcku: pár rukavic. Badatel se musí ptát, proč je obstarání těchto konkrétních rukavic tak problematické. Vždyť rukavice nejsou kontrolovanou látkou, jako léky, aby bylo nutné je někde zamykat. Co se děje, že v této nemocnici a v tomto čase pod zámkem jsou? Hledáním odpovědi na tuto otázku vysledoval badatel následující podmiňující trajektorii začínající přerušením činnosti. (Zkoumaným jevem byl „chod práce“ týkající se péče o pacienta na úrovni organizace.)

(a) **Začínáme činností (jednáním)**, která byla přerušena kvůli chybějícímu potřebnému předmětu. (b) Pak postoupíme na **interakční úroveň matice podmiňujících vlivů**. Vrchní sestra se neúspěšně pokusila přemluvit lékařku, aby použila

¹ Chirurgické vyústění tlustého střeva navenek (pozn. př.).

větší rukavice. Lékařka byla v tomto bodě neoblomná. Vrchní sestra se tedy spojila s centrálním skladem a zde se opět pokoušela přesvědčovat, opět neúspěšně. Nakonec se jí podařilo přesvědčit jedno z ostatních oddělení, aby jí rukavice půjčili. (c) Nyní se přesuneme na **individuální** úroveň matice. Jiný lékař by se mohl spokojit s většími rukavicemi, ale tato to odmítla. Měla velmi malé ruce. takže její fyzická stránka v také hraje roli v jejím odmítnutí. (d) Dále se ocitáme na **suborganizační úrovni** oddělení nemocnice, kde je práce vykonávána. Na tomto oddělení byl nedostatek rukavic. Bylo tam jen několik velikostí. Proč? Protože se hodně používaly. Proč? Kvůli nově zavedeným celostátně platným předpisům o ochraně před infekcemi. Národní centrum přenosných nemocí (National Center of Communicable Diseases) požádalo zdravotníky, aby chránili sebe i ostatní používáním gumových rukavic, kdykoliv by při práci s pacientem mohli přijít do kontaktu s jejich tělesnými tekutinami (protože by mohli mít AIDS nebo jinou přenosnou chorobu).

(e) Pokračujeme na úrovni **organizace**. Zjistíme, že rukavic je nedostatek v celé nemocnici. Aby byl pro každé oddělení zajištěn počet rukavic, který odpovídá charakteru prací, které tam provádějí (chirurgie, pooperační, atd.), jsou rukavice zamčeny ve skladu a jsou vydávány pouze podle skutečných potřeb. (f) Nyní přejdeme na **oblastní** úroveň a zjišťujeme, že i zde je k dispozici pouze omezené množství sterilních rukavic, jelikož v této oblasti je mnoho nemocnic a ošetřoven, které podléhají celostátně platným předpisům. To nás přivádí k výrobě, distribuci a zásobování oblasti sterilními rukavicemi. Regionální distributoři rukavic zjevně nebyli připraveni na zvýšenou poptávku. (g) Nyní se dostáváme na **státní** úroveň, odkud nové předpisy pocházejí, a ptáme se „proč“? Zde můžeme situaci vystopovat až k současnému vnímání epidemie AIDS. Nyní tedy můžeme ukázat vztah mezi AIDS a prací na nemocničním oddělení tak, že budeme postupovat vzhůru napříč jednotlivými úrovněmi podmínek. Každá úroveň je našemu problému vzdálenější, přesto však na něj má širším smyslu vliv.

Vysledování podmínek v tomto příkladu: Vidíme, že práce jak sestry, tak lékařky byla přerušena kvůli chybějícímu předmětu. Lékařka si nešla stěžovat na vedení nemocnice, že ztratila část své pracovní doby, ačkoliv mohla. Přestože badatel se touto věcí dále nezabýval, dá se usuzovat, že zvýšená poptávka po rukavicích, způsobená celostátně platnými předpisy, způsobila zvýšený tlak na výrobce na úrovni oblastí a státu a zvýšení jejich produkce a distribuce, protože o několik měsíců později již bylo v nemocnici rukavic dostatek.

Vysledování podmiňujících vlivů tímto způsobem se poněkud liší od prostého konstatování, že „AIDS má vliv na práci v nemocnicích,“ které ponechává na čtenáři, aby přišel na to, jakým způsobem k tomuto vlivu dochází. Protože my

zkoumáme, jak vrchní sestra udržuje plynulý chod práce, chceme ukázat, jak dostupné zdroje (ve formě zásob) významně ovlivňují jejich schopnost udržovat plynulý chod práce. V tomto případě byl dočasný nedostatek rukavic v důsledku zvýšené poptávky způsobené celostátně platnými předpisy, které byly reakcí na vnímání epidemie AIDS.

Tento příklad se týká bezvýznamné záležitosti, jejíž podmiňující trajektorii nebylo obtížné vysledovat. Badatel samozřejmě nemusí vysledovat tímto způsobem všechny události, které si zaznamenal během výzkumného projektu. Vybírá si pouze ty, které se zdají být významné pro ústřední zkoumaný jev. Takže ve výzkumu chodu práce zaměřeném na organizační úroveň může badatel sledovat pouze podmínky a následky opakujících se problémů, které zpomalují nebo přerušují plynulý chod práce, nebo naopak ty, které zajišťují plynulost tohoto chodu.

Zkoumání jevů na různých úrovních matice

V následující části se stručně a globálně zmíníme o tom, jak zkoumat jev zasažený v **různých** úrovních matice. Hlavní body, které je třeba si pamatovat jsou:

- (1) Je možné použít všechny úrovně, do analýzy je však možné je vnést pouze tak, že ukážeme, že jsou pro zkoumaný jev důležité. Toho lze dosáhnout vysledováním podmiňujících trajektorií. Podmínky a následky pak budou včleněny do analýzy prostřednictvím paradigmatu popsáno v kapitole 7.
- (2) Do analýzy je třeba vnést proces ve formě změny jednání, která nastala jako reakce na změnu podmínek.
- (3) Časovost ve formě minulosti, přítomnosti a budoucnosti je sama o sobě podmínkou na každé úrovni matice. Každá interakce, organizace, národ nebo zájmová skupina má svou historii. Tato historie ovlivňuje současné jednání nebo interakci, zatímco minulost a přítomnost se dohromady stávají částí budoucnosti.
- (4) Existují ještě speciální charakteristiky, které je třeba si zapamatovat. Ty jsou vyloženy níže.

Interakce

Při studiu interakce nám jde o zachycení neustále se vyvíjející podstaty událostí a toho, co interakci udržuje v chodu a co ji rozvrací. Prvním krokem je zjistit umístění interakce v okamžitém souboru podmínek, které na ni působí, a to položením otázky: Čeho všeho se týká? Jaký má smysl? Jakou má formu – tj. co lidé říkají, dělají, myslí? Jaké podmínky ji mění, brzdí nebo ukončují? Co se během

interakce přihodilo? Jsou účastníci interakce správně nastavení – tj. jsou vnímaví vůči ostatním, zapadají do sebe jejich činy a slova nebo je mezi nimi rozpor? Jaké jsou výsledky každé sekvence a jak ovlivňují výsledky jedné sekvence sekvenci následující?

Potom byste měli do analýzy interakce zapojit širší okruh podmínek. Je důležité si zapamatovat, že během interakční sekvence jsou reakce jejích účastníků ovlivněny nejen tím, co se během interakce přihodí, ale také širším okruhem podmiňujících vlivů, které současnou situaci ovlivňují. Nestačí jednoduše říct, že širší okruh podmínek (jako společenský status, pohlaví nebo víra a hodnoty) podstatně ovlivňuje interakci. Musíte konkrétně ukázat, jak tyto podmínky ovlivňují reakce a jednání během současné interakce. V podstatě se snažíte umístit užší kontext interakce do širšího strukturního kontextu a oba kontexty propojit.

Organizace

Při výzkumu jevu spojeného s úrovní organizací bude jakýkoliv jev ležet ve středních úrovních matice a podmínky jej budou ovlivňovat jak shora, tak zdola. I při studiu tak abstraktních věcí, jako je tok informací nebo rozhodování v organizaci, je třeba nalézt je nejdříve v jednání nebo interakci. To proto, že jednání nebo interakce představuje expresivní formu informací, rozhodnutí. Například, kdybychom zkoumali rozhodování, chtěli bychom vědět, jaká rozhodnutí byla učiněna, kým, v reakci na jaká jednání nebo interakce, a s jakými potenciálními a skutečnými následky. Chtěli bychom vědět něco o minulých rozhodnutích organizace ve smyslu kdo, kdy a s jakými výsledky. Nesmíme pak také zapomenout na jednotlivce v organizaci, kteří tato rozhodnutí dělají a jejichž kariéry jsou často v sázce. Chtěli bychom zjistit, jaký vliv mají na rozhodování ještě širší podmínky, jako ekonomické a politické vlivy, vládní nařízení a podobně. Pokud nebudou vzaty v úvahu žádné z těchto podmínek na každé úrovni matice, není možné získat správný obraz rozhodování na úrovni organizace.

Biografické a historické procesy

Matice podmiňujících vlivů platí pro biografie jedinců, stejně jako pro historie národů nebo organizací. Opět nám jde o zakotvení biografických a historických procesů v jednání nebo interakci, ať již minulé či přítomné. Potom jen ukážeme, jak podmínky, které byly v daném čase aktuální, ovlivňovaly toto jednání nebo interakci spolu s kritickými situacemi, které facilitovaly nebo naopak brzdily jeho postup nebo změnu v čase.

Teorie vycházející z empirického základu (substantivní) versus formální teorie

Úrovně a typy teorie jsou někdy zaměňovány. Proto bychom zde rádi tyto rozdíly vyjasnili. Teorii o daném jevu (například teorii o organizačním nebo biografickém jevu) můžeme mít umístěnou na jakékoliv úrovni matice. Ovšem úroveň nebo umístění v matici není to, co by určovalo, do jaké míry je teorie abstraktní (obecná). Teorie ležící na některé z vnějších úrovní matice stále mohou vycházet z empirického základu (tzv. substantivní teorie). Pokud se třeba zajímáte o „status“, mohli byste zkoumat status členů výkonného vedení organizace. V tomto případě bude jev ležet na organizační úrovni matice. Ačkoliv ta je uprostřed mezi širokými a úzkými úrovněmi, přesto to stále bude výzkum pouze jednoho typu situace: členové výkonného vedení organizace. Všimněte si, že jakákoliv substantivní teorie se vyvíjí z výzkumu jevu v jednom konkrétním situačním kontextu.

Formální teorie na druhé straně vycházejí ze zkoumání jevu v mnoha různých typech situací. Při tvorbě formální teorie byste například mohli zkoumat status v několika typech situací, řekněme: status politiků na úrovni státu, status prominentů v daném městě a status různých profesních okruhů v rámci akademických institucí. Všimněte si, že i kdybyste zvolili velmi široký vzorek pro svůj výzkum – řekněme, status členů výkonného vedení náhodně vybraných organizací z různých oblastí státu – měli byste stále substantivní teorii. Ovšem mohli byste mnohem bezpečněji zobecňovat své výsledky na status členů výkonného vedení organizací v celém státě, než kdybyste zkoumali vedení pouze v jedné organizaci v jedné oblasti státu.

Badatelé se někdy mylně domnívají, že mohou přeskočit ze substantivní teorie na formální, protože zobecnili jev zkoumaný v jediné situaci na různé typy situací. Byť by badatel navrhoval širší platnost své substantivní teorie sebeopatrněji, nemá žádnou jistotu, dokud nepřezkoumá i situace, na které chce zobecňovat. A to je právě způsob, jak rozvinout substantivní teorii do teorie formální (Glaser, 1978, str. 142-157; Glaser, Strauss, 1967; Strauss, 1987, str. 240-248.). Stručně řečeno, rozdíl mezi substantivní a formální teorií netvoří úroveň podmínek, ale rozmanitost zkoumaných situací.

Souhrn

Matice podmiňujících vlivů popsána v této kapitole je mocný analytický nástroj určený pro zachycení mnoha podmínek a následků, které se vážou k danému jevu. Vysledováním podmiňujících trajektorií a trajektorií následků napříč různými úrovněmi matice lze určit, které úrovně jsou významné, a pak je uvést do vztahu k jevu prostřednictvím jejich vlivu na jednání nebo interakci.

11

Pořizování vzorků vycházející z budované teorie

Definice termínů

Pořizování vzorků vycházející z budované teorie: je pořizování vzorků vycházející z pojmů, u nichž byl prokázán teoretický význam pro vyvíjenou teorii.

Prokázaný teoretický význam: znamená, že pojmy jsou považovány za významné, protože se opakovaně vyskytují anebo zjevně chybějí při postupném porovnávání všech případů a jsou natolik důležité, že jim byl přiznán status kategorií.

Otevřené pořizování vzorků: Je spojeno s otevřeným kódováním. Při pořizování vzorků je vodítkem otevřenost (oproti specifičnosti). Otevřené pořizování vzorků je možné provádět účelově nebo systematicky nebo k němu může dojít náhodou. Zahrnuje také pohotovité pořizování vzorků v terénu.

Vztahové a variační pořizování vzorků: Je spojeno s axiálním kódováním. Jeho cílem je maximálně podpořit hledání rozdílů na úrovni dimenzí. Je možné jej provádět úmyslně nebo systematicky.

Rozlišující pořizování vzorků: Je spojeno se selektivním kódováním. Jeho cílem je maximálně podpořit ověřování kostry příběhu a vztahů mezi kategoriemi a doplňování nedostatečně rozvinutých kategorií.

V této kapitole se budeme zabývat významem *pořizování vzorků vycházejícího z budované teorie* (teoretické pořizování vzorků), záležitostí, která často mate ty, kteří dělají výzkumy podle zakotvené teorie nebo o těchto výzkumech čtou. Mezi otázky, kterými se zde budeme zabývat, patří: Co je pořizování vzorků vycházející z budované teorie? Proč pořizovat výběry podle teorie místo použití jiného způsobu pořizování vzorků? Jak postupovat? Jak zajistit, aby bylo pořizování vzorků systematické a konzistentní, aniž by bylo rigidní? Jaké množství vzorků je třeba pořídit? Kdy? Jak poznat, že už to stačí? Jak se liší pořizování vzorků vycházející z budované teorie od tradičnějších způsobů pořizování výběrů?

Přehled

Vzpomeňte si, že pojmy jsou ve výzkumu podle zakotvené teorie základem analýzy. Všechny postupy zakotvené teorie směřují k identifikaci a rozvinutí pojmů a jejich uvedení do vzájemných vztahů. Pořizování vzorků vycházející z budované teorie pak znamená, že vzorky jsou pořizovány na základě pojmů, u nichž byl prokázán teoretický význam pro vyvíjenou teorii. Termín *prokázáný teoretický význam*, znamená, že pojmy jsou považovány za významné, protože se (1) opakovaně vyskytují anebo zjevně chybějí při postupném porovnávání všech případů a (2) během kódování jim byl přiznán status kategorií. (Výklad o kategoriích, viz. kapitola 1.) Cílem pořizování vzorků vycházejícího z budované teorie je pořídit takové vzorky událostí, případů apod., které jsou příznačné pro kategorie, jejich vlastnosti a dimenze, abychom je mohli rozvinout a uvést je do konceptuálních vztahů.

Všimněte si, že jsme řekli, že pořizujeme vzorky případů a nikoliv osob jako takových! Jde nám o shromáždění údajů o tom, co lidé dělají nebo nedělají ve smyslu jednání nebo interakce, o rozsahu podmínek, které k tomuto jednání nebo interakci vedou, a jeho odchylkách, o tom, jak se podmínky během času mění nebo zůstávají stejné a jaký to má vliv, a také o následky skutečného nebo neuskutečného jednání nebo interakce nebo strategií, podle nichž se nikdy nejednalo.

Vodítkem pořizování vzorků podle teorie jsou otázky a porovnání, která vznikají během analýzy a která badatelé pomáhají objevovat a uvádět je do vztahu relevantní kategorie, jejich vlastnosti a dimenze. Kladení otázek a porovnávání slouží

¹ *Theoretical sampling* je překládáno jako *teoretické pořizování vzorků* nebo jako *pořizování vzorků vycházející z (budované) teorie*, a to podle gramatických možností češtiny. Důležité je to, že tento způsob pořizování výběrů/vzorků ze základního souboru oproti klasickým způsobům pořizování vzorků založených na statistických pravidlech klade důraz na ty aspekty pořizování vzorků, které vyplývají z potřeb *budované teorie*. Ze dvou možných slov pro anglické „sample“ (tedy výběr nebo vzorek) jsem kvůli idiografickému charakteru tohoto pojetí výzkumu zvolil termín *vzorek*. (pozn. př.)

v každém ze tří způsobů pořizování vzorků k jinému účelu, tím se budeme zabývat níže. Charakter pořizování vzorků podle teorie závisí na typu kódování.

Pořizování vzorků vycházející z budované teorie je kumulativní. To proto, že pojmy a vztahy mezi nimi se během souhry shromažďování údajů a analýzy také kumulují. U pořizování vzorků však navíc ještě vzrůstá hloubka jeho zaměření. Při počátečním pořizování vzorků je cílem badatele vygenerovat co nejvíce kategorií, a proto shromažďuje údaje z širokého okruhu oblastí souvisejících se zkoumaným jevem. Později se důraz přesunuje na rozvinutí, hutnost a nasycení kategorií a badatel se tedy při shromažďování údajů více zaměřuje na určité specifické oblasti. Při pořizování vzorků je také důležitá konzistence. Konzistence zde znamená, že údaje o každé kategorii jsou shromažďovány systematicky.

Teoretické pořizování vzorků zajišťuje, aby pozornosti badatele neunikly ani rozmanité odchylky ani proces a hutnost. Kromě toho je třeba určitá míra pružnosti, protože badatel musí reagovat na relevantní situace skýtající údaje a vyčíst z nich maximum ještě v terénu. Pružností máme na mysli schopnost pohybovat se a vyhledávat oblasti zkoumání, které nemohly být předvídané nebo naplánovány, u nichž se však přesto zdá, že vrhají světlo na badatelovu vlastní oblast výzkumu nebo představují nový pohled na tuto oblast. Pružnost je také důležitá při prozkoumávání nových nebo neobvyklých oblastí, protože badatelé umožňuje vybrat si takové způsoby pořizování vzorků, které jsou pro tvorbu teorie nejplodnější.

Hlavní je, aby bylo teoretické pořizování vzorků pečlivě promyšlené: plánované spíše než náhodné a zároveň aby si zachovalo určitou pružnost. Rigidita při pořizování vzorků brzdí tvorbu teorie, která je vlastně hlavním cílem zakotvené teorie. Výběr vzorků a analýza jsou vzájemně provázané a analýza řídí shromažďování údajů. Jinak by badatel porušil jednu z nejzákladnějších zásad metody zakotvené teorie: *pořizování vzorků musí vycházet z vyvíjejícího se teoretického významu pojmů*.

Obecné úvahy

Na počátku výzkumu podle zakotvené teorie je mnoho otázek ohledně pořizování vzorků, které musí badatel promyslet. Tato počáteční rozhodnutí ohledně pořizování vzorků se mohou změnit, jakmile začne realizace projektu, badatel však díky nim získá jakousi představu o směru a výchozím bodu výzkumu. To, co se stane, jakmile shromažďování údajů skutečně započne, závisí na tom, jak tato počáteční rozhodnutí odpovídají realitě údajů.

(1) Je třeba vybrat místo nebo skupinu, která bude zkoumána. To samozřejmě závisí na vaší hlavní výzkumné otázce. Pokud vás například zajímá rozhodování členů výkonného vedení organizací, musíte jít tam, kde tito lidé taková rozhodnutí dělají, abyste viděli, co dělají, a také získat na příslušných místech povolení k výzkumu na tomto místě.

(2) Je třeba se rozhodnout, jaké typy údajů chcete použít. Chcete použít pozorování, rozhovory, dokumenty, audio nebo video nahrávky nebo jejich kombinace? Zde je vhodné vybrat na základě shody takovou metodu shromažďování údajů, která nejlépe zachycuje informace požadovaného typu(-ů).

(3) Při zkoumání vyvíjejících se procesů je vhodné učinit počáteční rozhodnutí ohledně toho, jestli zkoumat po celou dobu stejné osoby nebo v různém čase různé osoby.

Zpočátku závisí rozhodnutí ohledně počtu výzkumných stanovišť a pozorování také na přístupnosti, dostupných zdrojích, cílech výzkumu a vašem času a energii. Později je možné tato rozhodnutí upravit v souladu s vyvíjející se teorií.

Vodítka pro rozhovory a pozorování

Jestliže již jsou tato počáteční rozhodnutí učiněna, může si badatel začít vytvářet seznam otázek pro rozhovory nebo oblastí pro pozorování. (Tento seznam musí také obvykle odpovídat požadavkům komisí pro zkoumání lidských subjektů,¹ jejichž úkolem je chránit práva jednotlivců.) Počáteční otázky nebo oblasti pro pozorování jsou založeny na pojmech odvozených z literatury nebo zkušenosti. Protože však, jak již víte, u těchto pojmů ještě nebyl prokázán teoretický význam pro vyvíjenou teorii, je třeba je považovat za provizorní. Nicméně však poskytují počáteční zaměření, bod, z něhož může badatel vycházet.

Jakmile začne shromažďování údajů, první rozhovory nebo pozorování by neměly být ničím jiným, než jen počátečními vodítky. Úporně na nich lpět by předem vyloučilo získání některých údajů, které jsou situací vlastní, omezilo by množství a typ získaných údajů a zabránilo by badateli dosáhnout hutnosti a variability pojmů tak nutné pro vytvoření zakotvené teorie. Vzpomeňte si, že objeování je cílem zakotvené teorie, a proto musí mít shromažďování údajů - a s ním spojené pořizování vzorků vycházející z teorie - takovou strukturu, která objevy umožňuje!

¹ v originále *Human Subject Committees* (pozn. př.)

Postupy pořizování vzorků

Jak dále uvidíte, pořizování vzorků se v zakotvené teorii řídí logikou a cíli *tří základních typů kódování*. Dále je bez ohledu na typ kódování úzce svázáno s *teoretickou citlivostí*. Čím jste citlivější vůči teoretickému významu určitých pojmů, tím je pravděpodobnější, že rozpoznáte jejich indikátory v terénu a v údajích. Tato citlivost obvykle v průběhu výzkumu roste a pomáhá vám rozhodovat se, které pojmy hledat, kde byste mohli najít jejich stopy a jak v nich rozpoznat indikátory.

Protože citlivost se s časem obvykle zvyšuje, je zajímavým a důležitým rysem výzkumu podle zakotvené teorie to, že je možné pořizovat vzorky z již dříve shromážděných údajů stejně jako z údajů, které teprve shromážděny budou. Není neobvyklé, že v raných stádiích výzkumného projektu badatelé přehlédnou nebo nedocení význam nebo smysl určitých událostí nebo epizod, právě kvůli nedostatku teoretické citlivosti. Později, když získají více vhledu, se mohou oprávněně vrátit ke starým materiálům a překódovat je ve světle nových poznatků.

Pořizování vzorků při otevřeném kódování

Cílem otevřeného kódování je samozřejmě objevit, pojmenovat a kategorizovat jevy, kromě toho také rozvinout kategorie ve smyslu jejich vlastností a dimenzí. Zde je cílem pořizování vzorků odhalit co nejvíce významných kategorií s jejich vlastnostmi a dimenzemi. Z toho vyplývá, že pořizování vzorků je v této fázi výzkumu také otevřené. Pořizování vzorků je otevřené těm osobám, místům, situacím, které poskytují největší příležitost ke shromáždění těch nejvýznamnějších údajů o zkoumaném jevu.

Při otevřeném kódování je výběr osob, s nimiž hodláme udělat rozhovor, nebo míst, kde chceme pozorovat, poměrně nahodilý, a to v tom smyslu, že bychom si mohli vybrat třeba každou třetí osobu, která přišla dveřmi, nebo bychom mohli systematicky postupovat podle nějakého seznamu jmen. Protože ještě nevíme, které pojmy jsou teoreticky relevantní, nemůžeme v tomto okamžiku ještě vědět, která místa, osoby nebo dokumenty nám nabízejí nejvíce příležitosti k nalezení údajů o našich pojmech. Nejdříve jsme otevřeni všem možnostem a tato otevřenost, spíše než zaměřenost, vede náš výběr.

Během každého rozhovoru, pozorování nebo čtení dokumentu chceme vsřebat a odhalit potenciálně významné údaje. Proto je nejlepší svá pozorování, rozhovory nebo čtení dokumentů příliš nestrukturovat. Je lepší ponechat si volné místo pro

jiné potenciálně významné pojmy, které se mohou vynořit, a zároveň přemýšlet o pojmových oblastech, které jste do výzkumu vnesli nebo během něj objevili.

Takto otevřené pořizování vzorků vyžaduje dostatek dovedností týkajících se jak dělání rozhovorů, tak pozorování a také badatele, kterému nevádí čekání na to, až se něco stane nebo až někdo řekne něco zajímavého. Tento způsob pořizování vyžaduje badatele, který ví, jak se ptát, aniž by zatlačil informátora do defenzivy nebo, což je ještě horší, mu nevědomě naznačoval, jakou odpověď nebo chování očekává.

Při otevřeném pořizování vzorků je nejdůležitější udržovat rovnováhu mezi důsledností (tj. systematickým shromažďováním relevantních údajů o kategoriích) a objevováním (odhalováním nových kategorií nebo nových vlastností a dimenzí).

Vědět, jak ke zkoumaným subjektům přistupovat, jak se ptát, jak pozorovat, jak číst dokumenty nebo sledovat videozáznamy – to jsou velmi důležité prvky výzkumného procesu, které jsou tou částí vlastností badatele, která mu umožňuje tuto důležitou rovnováhu získat a udržovat. Je pochopitelné, že aby mohly být shromážděny údaje prostřednictvím teoretického pořizování vzorků, musí mít každý badatel (ať již pracuje sám nebo je součástí výzkumného týmu) určité dovednosti (pokud možno získané výcvikem) ohledně provádění rozhovorů, technik pozorování a někdy i zkoumání dokumentů. Výzkum podle zakotvené teorie není možné provádět uspokojivě s poměrně nezkušenými tazateli (což se často děje při výzkumech veřejného mínění) nebo pozorovateli. Pokud potřebujete informace o technikách provádění rozhovorů nebo pozorování, měly by vám pomoci následující stati: Burgess, 1982; Hammersley, Atkinson, 1983; Johnson, 1975 a Schatzman, Strauss, 1973.

Postup otevřeného pořizování vzorků. Po počátečním shromažďování údajů okamžitě následuje analýza, během níž jsou údaje analyzovány prostřednictvím postupů popsaných v kapitolách 5 a 6.

Vzpomeňte si, že při otevřeném kódování musíte porovnávat a klást si otázky o údajích. Otázky a pojmové výsledky porovnávání, které se zde vynoří (kategorie a subkategorie), jsou pak připojeny k původnímu seznamu otázek a oblastí pozorování. Další rozhovory a pozorování jsou také co nejrychleji následovány analýzou. Následkem toho se některé pojmy, s nimiž jste do terénu vyrazili, ukážou být nevýznamné a jsou tedy vyřazeny, upraveny nebo nahrazeny těmi, které se vynoří během výzkumu.

A nyní již k pořizování vzorků. Důležitou součástí pořizování vzorků je zde porovnávání, které vám umožňuje vybírat vzorky podle teorie již v terénu. Průběh rozhovoru nebo pozorování měníte okamžitým zaměřováním pozornosti na to či

ono. Může se stát, že některé otázky nebo některá zaměření, s nimiž jste rozhovor či pozorování začali, pozbudou během rozhovoru či pozorování na významu nebo se začnou jevit v jiném světle. Na takové změny je nutné reagovat. Tato analytická citlivost – umožňující teoretické pořizování vzorků přímo v terénu – která je aktivní během rozhovoru nebo pozorování, vám později ušetří čas. Nebudete pak muset opakovat rozhovory nebo pozorování, abyste získali důležité údaje, které vám dříve unikly. Nicméně je důležité si nechat „otevřená vrátka,“ abyste se mohli v případě nutnosti vrátit.

Některé kategorie, pro které hledáte vzorky, získáte induktivně, jak bylo popsáno v kapitole 5. Jiné se objeví jako výsledek deduktivních myšlenkových pochodů při analýze. Pojmy a perspektivy, které si přinášíte do terénu, je důležité neustále porovnávat v rozhovorech a pozorováních s empirickou realitou situací.

Varianty technik pořizování vzorků. Otevřené pořizování vzorků je možné provádět různými způsoby. Protože každý z nich má své výhody a nevýhody, nejvýhodnější cestou je pravděpodobně jejich kombinace.

(1) Můžete záměrně hledat údaje o kategoriích, jejich vlastnostech a dimenzích. To znamená, že úmyslně vybíráte místa, osoby a dokumenty. Například při výzkumu o práci v nemocnicích objevil jeden výzkumný tým, že stroje v nemocnici mají několik vlastností (Strauss et al., 1985). Mezi ně patřily: cena, velikost a status. Tým pak úmyslně vybíral události a případy týkající se strojů na základě různých dimenzí těchto a některých dalších vlastností a sledoval podobnosti a rozdíly. Jedním z vybraných strojů byl CAT (počítačový axiální tomograf), protože jeho konkrétní dimenze (velký, drahý a vysoce považovaný) maximálně zvyšovaly pravděpodobnost objevení vlivu, jaký mají takové stroje na péči o pacienty a na práci zdravotnického personálu.

(2) Dalším způsobem otevřeného pořizování vzorků je systematický postup podle seznamu (nebo podle pravidla „kdo vejde do dveří,“ nebo „kdo souhlasí s účastí na výzkumu“) od jedné osoby nebo místa ke druhé a hledání údajů o případech, událostech apod., které označují každou kategorii, a jejich porovnávání. Spíše než maximalizaci pravděpodobnosti objevení podobností a rozdílů, umožňuje tento způsob badateli objevit více drobných rozdílů, než při porovnávání naprosto rozdílných situací. Umožňuje větší míru důslednosti při shromažďování údajů. Tento postup jsme použili při výzkumu role vrchních sester při udržování plynulého chodu práce v nemocnici. Protože jsme toho zpočátku o nemocnicích, které jsme hodlali navštívit, ani o jejich vrchních sestřích mnoho nevěděli, jednoduše jsme postupovali od jednoho oddělení k druhému a trávili určitou dobu s každou vrchní sestrou, která s námi byla ochotna spolupracovat. Nakonec jsme zjistili, že organi-

zační struktura každého oddělení je jiná, což nám dalo dobrý základ pro porovnávání práce jednotlivých sester.

(3) Je také možné, že údaje týkající se otevřeného pořizování vzorků se často objevují docela náhodou. Nečekaně na ně narazíte během pozorování, rozhovoru nebo pročitání dokumentů. Je důležité rozpoznat analytický význam události nebo případu. K tomu je třeba mít otevřenou a tázající se mysl a neustále být ve střehu, kdyby se objevily významné údaje. Když vidíte něco nového nebo jiného, musíte se zastavit a položit si otázku: Co je to? Co to může znamenat? Takto je vaše teoretická citlivost během otevřeného kódování propojena s pořizováním vzorků podle teorie.

Pořizování vzorků při axiálním kódování: Vztahové a variační pořizování vzorků

Otevřené kódování je samozřejmě brzy následováno a doprovázeno axiálním kódováním. Pořizování vzorků stále probíhá na základě teoreticky významných pojmů (kategorií), ale mění se zaměření. Vzpomeňte si, že při axiálním kódování je cílem uvést do specifičtějších vztahů kategorie a subkategorie odhalené během otevřeného pořizování vzorků a kódování a nalézt údaje o odchylkách a procesu ve vztahu k nim.

Kategorie jsou uváděny do vztahu podle paradigmatu: podmínky, kontext, jednání nebo interakce a následky. Proto se výběr vzorků nyní zaměřuje na odhalení a ověření těchto vztahů. Budete navrhovat výroky o vztazích a poté budete v terénu ověřovat, které z nich obstojí.

Vzpomeňte si ještě, že chcete objevit další výskyty událostí a případů, které ukazují na rozdíly a změny podmínek, kontextu, jednání nebo interakce a následků. Děláte to, abyste odhalili proměnlivost a proces a také abyste zvýšili hutnost kategorií. To znamená, že v terénu vám jde o vysledování kategorie. **Důležitými vodítky vám při tom opět budou otázky a porovnávání.** Vyskytuje se v této situaci něco, co potvrzuje význam této kategorie? Pokud ano, o jaký význam zde jde? Je stejný jako v předchozích situacích nebo se liší? Jaké jsou zde její vlastnosti? Jaké podmínky k ní vedly? Jaký je specifický kontext? Jaké intervenující podmínky zde způsobily tuto odchylku? Jakou formu má jednání nebo interakce? Jak se mění během času? Co je toho výsledkem? Při pořizování vzorků se nyní budete pohybovat v okruhu takovýchto otázek.

Vztahové a variační pořizování vzorků. Při vztahovém a variačním pořizování vzorků při axiálním kódování se na dimenzionální úrovni snažíme nalézt v údajích co nejvíce rozdíly. I zde, stejně jako při otevřeném pořizování vzorků, existují různé způsoby, jak toho dosáhnout. Opět můžete postupovat velmi systematicky od situace k situaci a shromažďovat údaje o teoreticky významných kategoriích. Dal-

ším způsobem je záměrně si vybrat osoby, místa nebo dokumenty, které maximalizují pravděpodobnost zjištění údajů o odchylkách podle dimenzí kategorií a které demonstrierají, co se stane, když dojde ke změně. Ovšem v případě, že neznáte osobu, místo nebo dokument tak dobře, abyste to mohli posoudit ještě před rozhovorem nebo pozorováním, je tento způsob velmi obtížný. Stejně obtížné je to v případě, že nemáte neomezený přístup k místům, osobám nebo dokumentům. Reálně můžete pořizovat vzorky jen z těch, k nimž máte přístup nebo na které narazíte.

Když máte možnost vybrat si koho, co a kdy vybrat jako vzorek, pak lze postupovat deduktivně a tvořit hypotézy o vztazích a odchylkách, které se mohou vyskytnout, když změníte dimenze vlastností jevu. Jestliže se například zdá, že denní doba má nějaký vliv na zkoumaný jev, pak můžete záměrně shromažďovat údaje v různé denní dobu, abyste tyto rozdíly přesněji určili.

Důležitá věc, kterou je třeba si při vztahovém a variačním pořizování vzorků zapamatovat (opět) je tato: Hledání různých míst, subjektů nebo dokumentů není to hlavní. Zabýváme se pořizováním vzorků na základě teoreticky významných pojmů. A to se nemění, ať již vybíráte vzorky na základě jejich dostupnosti nebo máte možnost si záměrně vybrat, kam chcete jít údaje získávat. Když přijde na zacházení s událostmi či případy a s jevy, k nimž tyto události náleží, velmi zřídka narazíte na dvě události nebo případy, které by se shodovaly ve všech svých podmínkových, kontextuálních, akčních, interakčních a následkových významných vlastnostech. Pokud vybíráte vzorky na základě teoreticky významných pojmů pak je vybíráte teoreticky bez ohledu na to, jak konkrétně postupujete. Postupujete-li náhodně (berete to, co je zrovna k mání), může objevení procesu a proměnlivosti trvat déle než kdybyste postupovali podle záměrné volby. Přesto se to tak dá dělat – a s úspěchem.

Vysoce selektivní (volené) vybírání však nabývá na důležitosti při selektivním kódování. V následující sekci vám vysvětlíme, proč je to tak důležité.

Pořizování vzorků při selektivním kódování: Rozlišující pořizování vzorků

Cílem selektivního kódování je integrací kategorií na dimenzionální úrovni zformovat teorii, ověřit integrativní výroky o vztazích a doplnit kategorie, které to potřebují. Proto musí být pořizování vzorků v této fázi velmi zaměřené a záměrné s vědomými volbami ohledně toho, koho a co vybrat, abychom získali požadované údaje.

Rozlišující pořizování vzorků. Testování je kriticky důležitou a nedílnou součástí zakotvené teorie. Je zabudováno do každého kroku tohoto procesu. Nemyslí se tím testování ve statistickém slova smyslu, ale neustálé ověřování hypotéz podle

reality (údajů), jejich upravování a opětné ověřování. Pouze to, co opakovaně obstojí při srovnávání s realitou, bude začleněno do teorie. Vzpomeňte si, že i případy neodpovídající současné teorii jsou důležité. Neznamenaají nutně chybu v našem myšlení, nýbrž možnou odchylku. Když se vyskytne negativní případ jednání nebo interakce, je velmi důležité vysledovat řetěz podmínek, které k němu vedly, abychom zjistili, jestli jde o selhání nebo změnu jednání nebo interakce. Byly naše původní myšlenky špatné nebo ukazují negativní případ na odchylku, novou myšlenkovou větev, kterou je třeba sledovat? Jak vidíte, v tom všem hraje rozlišující pořizování vzorků důležitou roli během selektivního kódování.

Teoretická nasycenost. V tomto bodě vás jistě zajímá, jak dlouho musíte s pořizováním vzorků pokračovat. Obecně lze říci, že ve výzkumu podle zakotvené teorie pokračujeme s pořizováním vzorků tak dlouho, dokud není dosaženo teoretické nasycenosti každé kategorie (Glaser, 1978, str. 124-126; Glaser, Strauss, 1967, str. 61-62, 111-112). To znamená: (1) dokud se nezdá, že již se neukazují žádné nové nebo významné údaje vztahující se ke kategorii, (2) dokud není kategorie hutně propracovaná, v tom smyslu, že jsou popsány a vysvětleny všechny prvky paradigmatu, proces a proměnlivost a (3) dokud nejsou vztahy mezi kategoriemi dobře ustaveny a ověřeny. Teoretická nasycenost je velmi důležitá. Pokud nebudete usilovat o teoretickou nasycenost, bude vaše teorie pojmově nedostačivá.

Odpovědi na některé důležité otázky

(1) Mohu hledat údaje v knihovně a jak? Některé výzkumy vyžadují zkoumání dokumentů, novin a knih coby zdrojů údajů. Jak se to dělá? Vzorky pořizujete přesně tak, jako u údajů pocházejících z rozhovorů nebo pozorování, a poté následuje obvyklá souhra kódování a pořizování vzorků.

Použití cenných nebo archivních materiálů je stejné jako použití souboru rozhovorů nebo záznamů pozorování (Glaser, Strauss, 1967, str. 61-62, 111-112). Dokumentární údaje se však nemusejí nalézat na jednom místě, ale mohou být roztroušeny po jedné nebo více knihovnách, agenturách nebo jiných organizacích. Pak se musíte rozhodovat stejně jako u jiných typů údajů, kde hledat relevantní události nebo případy. Budou v knihách o určitých organizacích, populacích nebo regionech? Na tuto otázku odpovíte vyhledáním materiálů prostřednictvím obvyklých bibliografických metod, včetně cíleného prohledávání knihovních zásob.

Existuje zvláštní typ dokumentu, který obsahuje shromážděné rozhovory nebo záznamy z pozorování jiného badatele. Je zvykem nazývat analýzu takových údajů termínem „sekundární analýza“ (Glaser, 1963). Badatel pracující podle metody

zakotvené teorie může kódovat i tyto materiály za použití teoretického pořizování vzorků ve spojení s obvyklými technikami kódování.

(2) Jak zajistit konzistenci teoretického pořizování vzorků při práci v týmu? Když pracujete s týmem badatelů, musí se, jak jsme již řekli, analýzy účastnit všichni členové týmu. Každý musí také dostat kopie všech záznamů, které při ní byly učiněny. Údaje je třeba předložit skupině a podělit se o ně. Důležité je, aby každý znal kategorie, které se zkoumají, aby o nich mohl systematicky shromažďovat údaje během své práce v terénu. Neméně důležité jsou časté a pravidelné schůzky týmu, na kterých jsou analyzovány části shromážděných údajů. Při tomto způsobu práce, kdy tým je vlastně analytickou jednotkou, zůstávají všichni členové pevně ve stejném pojmovém kontextu. Také se samozřejmě podílejí na hlavních rozhodnutích ohledně teoretického pořizování vzorků. Jak se údaje hromadí, přestává být únosné nebo vůbec možné, aby každý člen týmu četl všechny rozhovory a pozorování všech ostatních členů. Proto každý zodpovídá za kódování svých materiálů. Každý však musí číst výsledné záznamy kódování, jinak by se nevyužily veškeré možnosti týmu ohledně zpracování údajů a zároveň by bylo obtížnější dosáhnout konzistence analýzy.

(3) Mohou mou teorii dále ověřovat jiní? Je samozřejmé, že vaše teorie může být dále ověřována i po ověření, které bylo součástí vašeho výzkumu. (Viz. předchozí výklad o ověřování a také výklad v kapitole 14.) Ačkoliv badatel při psaní článků o konkrétní zakotvené teorii obvykle logicky nerozebírá svá tvrzení (to je součástí diskuze), jsou tyto hypotetické a systematicky ověřované vztahy mezi hlavními kategoriemi přesně tím, čím jsou – tedy tvrzeními. A tato tvrzení lze rozebírat a dále ověřovat, a to i odděleně, pokud chcete.

Je však důležité si při tom uvědomit, že podmínky, za kterých se jev podle teorie vyskytuje, jsou v ní výslovně uvedeny (nebo by měly být uvedeny). Pokud vy nebo někdo jiný hodláte ověřovat určité tvrzení za jiných podmínek, pak jej dost možná budete muset přeformulovat tak, aby těmto novým podmínkám odpovídalo. Pamatujte si, že teorie je pouze teorie. Zjištění, že při dalším ověřování tvrzení neplatí, nemusí nutně znamenat, že teorie je špatná. Může to znamenat, že její tvrzení je třeba pozměnit nebo rozšířit, aby zahrnuły další a specificky odlišné podmínky.

(4) Jak se liší pořizování vzorků ve výzkumech podle zakotvené teorie od tradičnějších způsobů pořizování vzorků? V kvantitativních typech výzkumu je pořizování vzorků založeno na zvolení reprezentativního výběru z celé populace (základního souboru), na kterou hodláme výsledky výzkumu zobecňovat. Základním požadavkem je zde *reprezentativnost výběru/vzorku*, neboli míra, v jaké se

výběr podobá dané populaci v určitých konkrétních charakteristikách. Ve skutečnosti si však nikdy nemůžeme být jisti, že výběr, který jsme zvolili, je naprosto reprezentativní. Kvantitativní metodologie však má metody jako třeba náhodný výběr a jiné statistické metody, které tento problém minimalizují nebo jej alespoň dostanou pod kontrolu.

V zakotvené teorii se tím zabýváme také, ale jiným způsobem. Zajímá nás *reprezentativnost pojmů* v jejich mnoha různých formách. Při každém aktu získávání údajů hledáme důkazy její průkazné přítomnosti nebo nepřítomnosti a ptáme se proč? Proč je něco přítomno, proč to tam naopak není, jakých forem to nabývá? Protože hledáme události a případy, které jev nejvíce určují, a nepočítáme jedince nebo situace jako takové, pak každé pozorování, každý rozhovor nebo dokument může vypovídat o mnoha příkladech takových událostí. Například při celodenním sledování vrchní sestry při práci si může badatel zaznamenat deset příkladů toho, jak vrchní sestra využívá svého postavení a vlivu.

Přirozeně, čím více získáte rozhovorů, pozorování a dokumentů, tím shromáždíte více důkazů, tím naleznete více odchylek a tím také dosáhnete větší hutnosti. Takto bude mít teorie širší platnost, protože odhalíte více různých souborů podmínek, které jev ovlivňují. A pokud jsou čísla důležitá pro vás osobně nebo pro nějakou komisi, která vás hodnotí, pak není nic snadnějšího než spočítat počet výskytů jevu.

Co se týče zobecňování na širší populaci, tak my se nesnažíme zobecňovat, ale naopak specifikovat. Snažíme se specifikovat podmínky, za kterých se jev vyskytuje, jednání nebo interakce, která k němu náleží, a s nimi spojené výsledky nebo následky. To znamená, že naše teoretické výroky platí pouze pro tyto situace nebo okolnosti a pro žádné jiné neplatí. Když dojde ke změně podmínek, pak se teoretické výroky musí změnit, aby těmto novým podmínkám vyhovovaly. Je třeba mít neustále na mysli cíle zakotvené teorie. Není možné ji hodnotit podle obvyklých kritérií a stejně tak se její pořizování vzorků nemůže řídit principy jiných typů výzkumu, protože její cíle, principy, základy a postupy se od kvantitativních metod podstatně liší. (V kapitole 14 bude další výklad na toto téma.)

V této souvislosti bychom chtěli poznamenat, že jeden typický způsob kritiky kvalitativních výzkumů ze strany kvantitativních badatelů je chybný, protože normy, které jsou určeny pro kvantitativní výzkumy, není možné aplikovat také na kvalitativní výzkumy. Jejich kritika se týká toho, že kvalitativní výzkumy produkují údaje, které jsou neporovnatelné, protože všem zkoumaným subjektům nejsou kladeny zcela stejné otázky. Ať již údaje pocházejí z rozhovorů, pozorování nebo dokumentů, jsou porovnatelné, protože byly pořizeny s ohledem na reprezentativnost pojmů.

(5) Lze v jednom výzkumu zkombinovat kvantitativní a kvalitativní metody? Ano, je to možné. Je však třeba si velmi dobře ujasnit účel použití kvantitativních metod. Ty musejí být také zabudovány do teorie, a to jako doplňkové metody ověření podmiňujících vlivů, jednání nebo interakcí, následků, apod. Jinými slovy, pokud nebudou kvantifikovaná zjištění začleněna do teorie, pokud se prostřednictvím paradigmatu nestanou integrální částí teorie, pak budou pouze stát bokem.

Běžnou chybou je, když badatelé říkají, že udělali výzkum podle zakotvené teorie, i když ve skutečnosti nevhodně zkombinovali různé metody. Shromáždili málo údajů, vymysleli pár kategorií a vlastností, vytvořili několik obecných výroků o vztazích mezi nimi a pak se pokusili ověřit své výroky pomocí dotazníkového výzkumu nebo jiného standardizovaného nástroje. Obecně je tato kombinace samozřejmě možná, ale tento konkrétní případ se nedá nazvat výzkumem podle zakotvené teorie. Aby to byl výzkum podle zakotvené teorie, musí badatel použít její obecné postupy a mnohé z jejích specifických postupů. Až potom mohou být výsledné výroky ověřovány. To asi bude trvat mnoho měsíců, protože ke konci už tyto výroky bývají (alespoň by měly být) velmi složité. (V kapitole 14 najdete další kritéria pro hodnocení výzkumů podle zakotvené teorie.)

(6) Kdy je teoretické pořizování vzorků hotové? Jak dlouho musí probíhat? Svou práci, monografii nebo knihu byste neměli začít psát dříve, než proběhne většina selektivního kódování, rozlišujícího pořizování vzorků a integrace. Nicméně rozlišující pořizování vzorků často pokračuje i během psaní. Tehdy vlastně zprostředkovává doplňování kategorií, jak jsme to popsali již dříve. Výsledkem tohoto pořizování vzorků může být i přehodnocování údajů, a možná i dodatečné shromažďování dalších údajů týkajících se velmi specifických konceptuálních podrobností, které je třeba ověřit nebo doplnit.

(7) Je obtížné naučit se pořizovat vzorky na základě teorie? Je poměrně snadné porozumět principům, jimiž se teoretické pořizování vzorků řídí. Ovšem stejně jako ostatní postupy zakotvené teorie je třeba je vytrvale cvičit, zvláště ve skutečných výzkumných podmínkách tak, aby se vám staly „druhou přirozeností.“

(8) A jaký vztah má k teoretickému pořizování vzorků design výzkumu? Narozdíl od pořizování výběrů v kvantitativních výzkumech není teoretické pořizování vzorků možné plánovat dříve, než výzkum podle zakotvené teorie započne. Konkrétní rozhodnutí ohledně pořizování vzorků přicházejí teprve během výzkumného procesu. Je samozřejmě možné ještě před výzkumem usuzovat, že jev, kterým se na počátku hodláme zabývat, se bude pravděpodobně vyskytovat na určitých místech, v určitých organizacích a populacích. Když se podle těchto úsudků budete řídit, je možné je považovat za určitý druh „designu výzkumu.“ Pragma-

ticky řečeno, badatelé, když předkládají výzkumné projekty, musí splnit představy grantových agentur nebo sponzorů a obvykle také komisí pro testování lidí. Čestný a také rozumný způsob, jak tyto jejich představy splnit, je podrobně popsat provizorní charakter a východiska počátečního pořizování vzorků. Příklady vzorků pořizovaných v předběžném výzkumu byste při těchto diskuzích vždy měli mít při ruce.

Souhrn

V zakotvené teorii badatel pořizuje vzorky událostí a případů, které jsou pro teoreticky významné pojmy nejpříznačnější. Osoby, místa a dokumenty nám poskytují příležitost k získání těchto údajů. Postupy pořizování vzorků se liší podle typu kódování, které právě používáme. Při otevřeném kódování používáme otevřené pořizování vzorků, během axiálního kódování používáme vztahové a variální pořizování vzorků a při selektivním kódování používáme rozlišující pořizování vzorků. Pořizování vzorků probíhá tak dlouho, dokud není dosaženo teoretického nasycení kategorií.

Část III

Pomocné postupy

Nyní jsme se dostali k závěrečné části knihy. Tato část se oproti předchozím kapitolám čte relativně snadněji, pro tvorbu teorie jako celek je však velice důležitá. Záznamy a diagramy jsou nezbytné, bez nich by badatel neměl žádné písemné protokoly o provedené analýze. Výsledky tak složitých postupů si není možné všechny pamatovat. Je také důležité vědět jak psát zprávy o svých výzkumech, jakmile jsou dokončeny, a jak své výzkumy prezentovat. Výsledky výzkumu postrádají smysl, jestliže nejsou zpracovány do podoby, která umožňuje druhým, aby o nich přemýšleli, podrobovali je kritice a užívali je. Konečně, každý musí znát, jak hodnotit vlastní výzkumy podle zakotvené teorie a výzkumy jiných, a to nejen z hlediska platnosti a spolehlivosti výsledků, ale také z hlediska vašeho profesně-vědeckého růstu a vývoje.

Předchozí odstavec je napsán přímočarým způsobem, jakoby se všechny doplňující postupy popsané v následujících kapitolách stačilo jen naučit, a potom ihned začít používat. Je nutné si uvědomit, že tvůrčí výzkum, stejně jako život sám, není tak jednoduchý. V průběhu výzkumného procesu nejde pouze o vzhled do problému a provedení analýzy - narůstající zkušenosti badatele často mají za následek také určité proměny jeho samého. Po celou dobu psaní a závěrečných úprav textu budete vystaveni působení nových zkušeností: některé mohou být skvělé a vzrušující, ale jiné, bohužel, mohou vyvolávat nejistotu a být plně rozporů. Filozof John Dewey, který psal o umění, ale věřil, že totéž platí i o vědě, výstižně vyjádřil tuto skutečnost pozoruhodnou metaforou:

Akt výpovědi, který je podstatou uměleckého díla, je spjat s určitým časem, ve kterém vzniká, a nejde tedy o okamžité stvoření... [To] znamená, že vyjádření osobnosti prostřednictvím určitého tvůrčího stylu, které je základem uměleckého díla, je *samo o sobě* dlouhodobou interakcí něčeho, co vychází z osobnosti a objektivních podmínek, procesem, v němž jak osobnost, tak objektivní podmínky získávají podobu a vlastnosti, jaké předtím neměly. Dokonce i Všemohoucímú trvalo stvoření nebe a země sedm dní, a kdyby ta naše informace byly úplně, zjistili bychom také, že až na samém konci tohoto údobí přesně věděl, co se rozhodl udělat se základní surovinou počátečního chaosu, kterému musel čelit. (John Dewey, *Art as Experience*, 1935, str.65)

Záznamy a diagramy

Definice termínů

Záznamy: Písemné protokoly o analýze vztahující se k formulaci teorie.

Záznamy kódování: Záznamy obsahující výsledky tří typů kódování, např. pojmová označení, paradigmatické prvky a indikátory procesu.

Teoretické poznámky: Poznámky zvyšující teoretickou citlivost a shrnující dosa-
vadní poznatky. Obsahují induktivní i deduktivní poznatky o významných a po-
tenciálně významných kategoriích, jejich vlastnostech, dimenzích, vztazích,
odchylkách, procesech a o matici podmiňujících vlivů.

Pracovní poznámky: Poznámky obsahující pokyny pro vás a vaše spolupracovníky.
Tyto pokyny se týkají pořizování vzorků, spornými otázkami, možným srovná-
ním nebo oblastí, kterými je třeba se hlouběji zabývat.

Diagramy: Názorná zobrazení vztahů mezi pojmy.

Logické diagramy: Názorná zobrazení analytických úvah, zobrazující vývoj logi-
ckých vztahů mezi kategoriemi a jejich subkategoriemi ve smyslu prvků paradig-
matu tak, jak jsme to ukázali v kapitole 7. Logický a názorný způsob utřídění
myšlenek, který vám pomůže rozpoznat, jak spolu jednotlivé kategorie vzájemně
souvisejí.

Integroující diagramy: Názorná zobrazení analytických úvah, která se používají k
vyzkoušení a znázornění vztahů mezi pojmy; jejich formální obsah se neváže na
paradigma, ale zůstává otevřen vaší představivosti.

Hovoříme-li o záznamech a diagramech, myslíme tím velmi specifickou formu
písemných protokolů, které obsahují výsledky naší analýzy. *Záznamy* zachycují
písemné projevy našich abstraktních úvah o údajích. *Diagramy* jsou oproti tomu
grafickým zobrazením nebo názorným zpodobněním vztahů mezi pojmy.

Záznamy a diagramy se mohou vyskytovat v několika druzích: záznamy kódo-
vání, teoretické poznámky, pracovní poznámky a jejich různé varianty. Každý druh
záznamů však může obsahovat i prvky typické pro ostatní druhy. Je však důležité
mezi nimi rozlišovat, jinak se může stát, že pracovní poznámky budou dokonale
skryty pod záznamy kódování nebo ztraceny v poznámkách teoretických. Totéž
platí o diagramech. I ony se mohou vyskytovat v různých formách, např. diagramy
logické nebo integrující.

Záznamy a diagramy se vyvíjejí. Jak výzkum a analýza postupuje, pojmově na-
růstají co do spletitosti, hutnosti, jasnosti a přesnosti. Pozdější záznamy a diagramy
mohou popřít, doplnit, podložit, rozšířit a vysvětlit ty předchozí. Je skutečně
ohromující vidět, jak se naše údaje hromadí a teoreticky vyvíjí, zatímco stále zůstá-
vají zakotvené v empirické skutečnosti.

Tvorba záznamů a diagramů je podstatnou součástí analýzy a *nikdy* by neměla
být opomíjena bez ohledu na to, jak dalece se analytik může v dané chvíli cítit pod
časovým tlakem. Tvorba záznamů a diagramů začíná s počátkem výzkumného
projektu a pokračuje až do jeho úplného dokončení. Záznamy a první diagramy
jsou jen zřídka publikovány, ale pokud jich je málo, značně se to projeví na
výsledcích výzkumu: pojmy výsledné teorie budou postrádat hutnost nebo budou
vztahy mezi nimi volné a řídké.

Záznamy a diagramy vám pomohou získat analytický odstup od zkoumané lát-
ky. Budou vám pomáhat při přechodu od konkrétních údajů k abstraktním úva-
hám a potom při navrácení se k počátečním údajům kvůli zakotvení těchto úvah v
realitě. Přestože už toho bylo o záznamech a diagramech v minulosti napsáno
mnoho, jsou natolik důležité, že by bylo dobré si jejich charakteristické znaky na
tomto místě zopakovat a rozšířit. (Doporučujeme vám také prostudovat: Glaser,
1978, str. 83-92, 116-127; Glaser, Strauss, 1967, str. 108, 112; Schatzman, Strauss,
1973, str. 94-107; Strauss, 1987, str. 109-128, 170-182, 184-214.)

Některé obecné a specifické znaky záznamů a diagramů

Zde je několik obecných a specifických znaků záznamů a diagramů, se kterými byste se měli seznámit.

Obecné znaky

(1) Obsah a rozsah záznamů a diagramů se liší podle aktuální fáze výzkumu, záměrů a typu kódování.

(2) V počátečních stádiích analýzy mohou záznamy a diagramy vypadat těžkopádně a triviálně. Není třeba se tím znepokojovat. Mějte na paměti, že nikdo kromě vás vaše záznamy a prvotní diagramy neuvidí.

(3) Přestože je možné psát přímo do svých dokumentů (terénních poznámek, ...), není to vhodné, snad s výjimkou nejranějších fází otevřeného kódování. Máme pro toto tvrzení několik důvodů. Za prvé, je obtížné psát záznamy jakékoli délky nebo kreslit diagramy vedle terénních poznámek, protože na dokumentech nebývá dostatek místa. Za druhé, některé nebo všechny myšlenky a označení, které vzniknou v určitém bodě analýzy, nás mohou mást při pozdějším opětovném kódování dokumentu (což se často stává, protože naše teoretická citlivost se postupně zvyšuje). Za třetí, je obtížné znovu použít informace, jinými slovy kombinovat a třídít je, pokud jediné místo, kde se nacházejí, jsou okraje dokumentů. (Existuje několik počítačových programů, které analytikovi pomáhají třídít a opětovně získávat údaje. Další informace o použití počítačů při analýze údajů viz. Pfaffenberger (1988) a Tesch (1989).)

(4) Každý analytik si musí vyvinout svůj vlastní styl tvorby záznamů a diagramů. Někteří se můžou rozhodnout pro užívání počítačových programů, druzí pro barevné kódované lístky, zatímco jiní stále dávají přednost zakládání stránek psaných na psacím stroji do pořadačů, složek nebo poznámkových bloků. Není podstatné, který z těchto způsobů si vyberete, pokud se vám osvědčuje. Důležité však je, aby vaše záznamy a diagramy byly systematicky a časově uspořádány tak, aby se později daly snadno nalézt a použít při třídění či odkazování.

(5) Záznamy a diagramy jsou velmi důležitými nástroji, které vám usnadňují orientaci v mnoha aspektech vývoje vaší teorie, mají však i jiné funkce. Mezi ty nejdůležitější patří, že vám umožní pracovat s myšlenkami pomocí volných asociací, kdy jedna představa podněcuje druhou bez omezení obavami o logičnost nebo obavami z přílišného ulpívání v realitě, alespoň v daném okamžiku. Později jsou samozřejmě logika i zakotvení důležité, ale abyste byli schopni „vidět,“ co je za

údaji, musíte přemýšlet tvůrčím způsobem. Psaní záznamů a tvorba diagramů napomáhá tuto tvořivost podněcovat.

(6) Další funkcí záznamů a diagramů je ukázat, kde jsou ve vašich myšlenkách slabá místa. Kategorie, které nejsou plně propracovány z hlediska paradigmatických prvků nebo jejichž vztahy nejsou logicky či pevně určeny, se ve chvíli, kdy se pokusíte vytvořit teoreticky shrnující záznam nebo logický diagram, rychle vynoří.

(7) Kromě toho představují záznamy a diagramy „fond“ (Glaser, 1978, str. 83) nebo studnici analytických nápadů, které lze třídít, řadit a uspořádávat podle různých schémat či požadavků. Jsou užitečné, když se rozhodnete psát o nějakém tématu, když chcete kategorie kombinovat nebo se na ně odkazovat nebo když se pouze chystáte zhodnotit dosavadní vývoj projektu – jak dalece jste pokročili s analýzou. Také pomáhají určit, co je ještě třeba dále rozvést a propracovat nebo kde je ještě nutné další ověřování. V dlouhodobých výzkumných projektech je snadné ztratit přehled o stavu analýzy. (Viz. další rozprava na toto téma na konci kapitoly.)

A ještě několik obecných věcí. Kódování není nutné provádět po každém analyzování. Avšak pokud dostanete nápad, přerušte to, co právě děláte, a zapište si ho, byť v dané chvíli jen ve formě kratičkého záznamu. Jinak můžete přijít o velmi důležité myšlenky. Později se k nim můžete vrátit a podrobně je rozvést, pokud to bude nutné. Můžete si také dělat záznamy o jiných záznamech, protože jejich psaní nebo čtení podněcuje množství myšlenek o jejich obsahu a souvislostech. Nebo je možné napsat si shrnující záznam, který uvede několik záznamů do souvislosti. Také si můžete vytvořit integrující diagram slučující obsah několika menších záznamů. Záznamy a diagramy mohou vycházet z odborné nebo teoretické literatury stejně jako ze skutečných údajů. Jakékoli myšlenky vycházející z literatury je samozřejmě třeba považovat za myšlenky provizorní, které je pak nutné ověřit podle nashromážděných údajů.

Specifické znaky

(1) Každý záznam a diagram by měl být označen datem. Také by měl zahrnovat odkaz na dokumenty, podle kterých byl záznam vytvořen. Odkaz obsahuje klasifikační číslo rozhovoru, pozorování nebo dokumentu, datum, kdy byly údaje shromážděny, stranu (a řádek, používáte-li počítačové programy) a jakékoliv další identifikující informace, které mohou být užitečné při pozdějším opětovném hledávání údajů.

(2) Každý záznam nebo diagram by měl obsahovat nadpis označující pojmy nebo kategorie, ke kterým se záznam vztahuje. Záznamy nebo diagramy, které kom-

binují nebo uvádí do vztahu dvě nebo více kategorií či subkategorií s hlavní kategorií by v nadpisu měly obsahovat všechny zmíněné kategorie.

(3) Záznamy mohou obsahovat krátké citace nebo fráze. Jsou to užitečné připomínky údajů, které daly vzniknout určitému pojmu nebo myšlence. Později při psaní výzkumných zpráv mohou být použity jako názorné příklady.

(4) Je třeba rozlišovat různé druhy záznamů a diagramů (viz „Definice“ na začátku kapitoly) a označovat je jako takové kvůli snazšímu vyhledávání informací. Je to důležité zejména pro odlišení ověřených údajů od údajů provizorních.

(5) Když píšete záznamy, měli byste podtrhnout nebo jinak zvýraznit odkazy na kategorie nebo paradigmatické vztahy. Bude se vám pak s nimi rychleji a lépe pracovat.

(6) Jakákoli teoretická poznámka, která vychází ze záznamu kódování by měla obsahovat odkaz zpět na záznam kódování, který ji podnítl.

(7) I když se jeden případ nebo událost může vztahovat ke dvěma odlišným kategoriím, doporučujeme kódovat jej pouze pod jednou, aby kategorie zůstaly samostatné a zřetelné. V případě nejistoty na něj odkažte v jiném záznamu. Později, až získáte nové informace a kategorie budou přesněji a jasněji vymezené, jej budete moci zařadit pod správné označení.

(8) Nebojte se upravovat záznamy a diagramy tak, aby odpovídaly současnému vývoji analýzy a novým údajům prohlubujícím váš vhled do problému. Záznamy a diagramy by měly odrážet zvyšující se přesnost a jasnost úvah o kategoriích a jejich vztazích v průběhu výzkumu.

(9) Mějte po ruce seznam vytvořených kódů. V pozdějších stádiích kódování v seznamu hledejte možné kategorie nebo vztahy, které jste mohli opomenout nebo které se vám nepodařilo dostatečně propracovat.

(10) Jestliže příliš velké množství záznamů o různých kódech vypadá stejně, porovnejte kódy nebo jejich dimenze a hledejte mezi nimi rozdíly, kterých jste si předtím nevšimli. Pokud zůstávají stále stejné, spojte dva kódy v jeden, třeba pod nadřazený nebo abstraktnější pojem.

(11) Ponechávejte si větší množství kopií svých záznamů, pro jejich pozdější řazení a třídění. Také v případě, že dojde ke ztrátě jedné kopie, vždy budete mít rezervu. Toto doporučení platí především pro počítačové kopie, jak ví každý, kdo někdy přišel o důležité údaje díky selhání uživatele nebo poruše přístroje.

(12) Pokud se domníváte, že kategorie je teoreticky nasycená, tj. plně propracovaná do pojmových detailů, označte tuto skutečnost ve svých záznamech.

(13) V případě, že dostanete dva nebo více nápadů k zaznamenání nebo zakrešení, poznamenejte si je dříve než je zapomenete a potom si pro každý zvlášť udělejte záznam nebo diagram, aby vaše myšlenky byly zřetelně vymezené a jasné.

(14) Při tvorbě záznamů a diagramů buďte přizpůsobiví a uvolnění. Rigidní ulpívání na určité formě nebo správnosti potlačuje tvořivost a zabraňuje tvorbě nových myšlenek.

(15) Nakonec – a to je nejpodstatnější bod ze všech – udržujte pojmový charakter svých záznamů. Vaše záznamy se netýkají lidí ani případů a událostí jako takových, ale *vztahují se k pojmům, které představují abstrakce případů a událostí*. Jak jistě víte, právě pojmy umožňují vaši analýze přehoupnout se přes popis k teorii.

Záznamy a diagramy ve třech typech kódování

Pro každý typ kódování budou záznamy a diagramy vypadat odlišně, a to hlavně proto, že účel každého typu kódování je jiný. Během výzkumu analýza nabývá na hutnosti a komplexnosti a totéž platí i o záznamech a diagramech.

Jak by tedy měly v různých fázích výzkumného procesu záznamy vypadat? V knize tohoto rozsahu a charakteru není možné uvést příklad pro každý typ záznamu a diagramu, který by se mohl vyskytnout v jednotlivých fázích výzkumného projektu. Nejenom, že by to zabralo spoustu místa, ale také by to vedlo k poněkud rigidnějšímu zpracovávání záznamů a diagramů. Je nutné, abyste si vytvořili svůj vlastní styl a způsob práce. Abychom vám poskytli určitá vodítka, uvádíme zde ukázky a odkazy na dřívější texty o zakotvené teorii, kde můžete najít další příklady.

Otevřené kódování

Otevřené kódování je, jako když začínáte skládat puzzle. Nejprve je nutné vše uspořádat; rozdělit dílky podle barvy, přičemž je někdy nutné všimnout si i velmi nepatrných odlišností ve stínování; aby bylo později možné skládat kousek po kousku dílky dohromady.

První terénní poznámky jsou trochu jako puzzle. Nevíte, kde začít nebo dokonce ani co přesně se vlastně snažíte najít, ani nevíte, jestli to poznáte, až to uvidíte. Vše, co máte, je nerozlišená kupa údajů. To vše se odráží ve vašich prvních záznamech. Ony jsou místem, kde je možné si zapsat své první dojmy, myšlenky a pokyny k sobě samým bez obav z toho, co si o tom budou myslet jiní nebo co je „správné“ či pravdivé. V těchto počátečních stádiích si můžete být tak nejistí, jak jen si přejete. Nezapomeňte si pouze připomínat, že kdybyste vy a nebo kdokoli

jiný znali odpověď na všechny zkoumané otázky, nebyl by žádný důvod provádět tento konkrétní výzkum.

Záznamy kódování. Zpočátku mohou být vaše záznamy kódování dosti řídké. Během prvních rychlých pročítání svých terénních poznámek můžete vymyslet několik pojmových označení, ale nebudete tak docela přesně vědět, o čem vlastně ve skutečnosti jsou. Časem, srovnáváním a kladením otázek, začnou záznamy kódování získávat určitou podobu. Můžete mít kategorii a pod ní několik vlastností a dimenzí. Dimenze vlastností se vám samozřejmě nemusí v údajích nutně samy objevovat. Je spíše pravděpodobnější, že přijdete na dimenzi vlastnosti, potom se musíte vrátit zpět a ptát se, ke které vlastnosti se tato dimenze vztahuje.

Všimněte si například následující citace: „Artritická bolest rukou je při studeném a vlhkém počasí velmi silná. Probudím se s ní ráno a trvá celý den. Jediná doba, kdy se to zdá být lepší je v noci, když ležím v teplé posteli pod přikrývkami.“ Vidíme zde, že artritida má vlastnost bolesti, to je zřejmé. Ale vlastnosti této bolesti již nejsou tak jasně vyjádřeny. Seznamujeme se s nimi spíše v jejich dimenzionální podobě, než jako s obecnými vlastnostmi bolesti. Analytik se sám sebe musí ptát: Na které obecné vlastnosti tyto dimenze ukazují? Jaké dimenzionální umístění má tento konkrétní případ bolesti?

Jaké jsou tedy tyto dimenze a jaké obecné vlastnosti označují? Za prvé je tu dimenze „velmi silná.“ Lze ji pojmově chápat jako dimenzi vztahující se k vlastnosti intenzita. Bolest se může lišit v rozsahu od velmi silné (prudké) po ne tak silnou (mírnou). Jako druhou máme dimenzi umístění v těle; bolest je v ruce, ale mohla by být lokalizována kdekoli jinde v těle. Za třetí, bolest trvá od rána po celý den, což ukazuje na vlastnost trvání. Může se pohybovat v rozmezí od dlouho trvající po krátkou. Další vlastností je kolísání: intenzita bolesti kolísá – s počasím, denní dobou, atd. Na konec je tu míra setrvání bolesti. Je nepřetržitá, přerušovaná nebo přechodná? V tomto případě lze říci, že přerušovaná.

Váš záznam kódování může tedy vypadat následovně:

10. 7. 89 Vztahuje se k terénním poznámkám č. 5, str. 6, z 10. 1. 89

Záznam kódování: BOLEST, JEJÍ VLASTNOSTI A DIMENZE (nadpis)

[Zde můžete uvést citaci z údajů, která podnítila zde zaznamenanou analýzu.]

Bolest má určité vlastnosti, které se mohou měnit v celé řadě dimenzí. Mezi ně patří:

Obecné vlastnosti	Možné dimenze	
trvání	dlouhé	krátké
intenzita	prudká	mírná
kolísání	zvětšující se	zmenšující se
umístění v těle	od hlavy	až k patě

míra setrvání
přechodná.

nepřetržitá

přerušovaná

[Ve svých záznamech kódování můžete také uvést, jaké je dimenzionální umístění této konkrétní události. Tím ji popíšete jejich konkrétních vlastností – rozložených v celém rozsahu dimenzionální škály. Také zde můžete uvést podmínky, které těmto konkrétním vlastnostem daly vzniknout (čili proč je jejich dimenzionální umístění takové, jaké je). Pomůže vám to již od začátku získávat některé specifické informace, které budete potřebovat později při axiálním kódování a ještě více při integraci kategorií podle jejich specifických vlastností neboli dimenzionálního umístění.] Například: Artritida byla v tomto případě *příčinou* bolesti.

Jestliže je studené a vlhké počasí, pak se intenzita bolesti zvyšuje.

Jestliže je teplo, pak se intenzita bolesti snižuje.

Když je ráno, bolest začíná.

Když je noc, bolest se trochu utiší.

Jiná eventuální kategorie: *úleva od bolesti*. (Napsat další záznam o této nové kategorii.)

Toto je příklad prostého záznamu kódování. Všimněte si, že tyto podmíněné vztahy jsou popisovány jako hypotetické, což naznačuje, že nejsou přijaty jako prokázané, ale že musí být teprve ověřeny na jiných údajích, aby bylo možné rozhodnout, jestli platí nebo jestli je nutné je upravit. Všimněte si také, že už jsme vlastně začali provádět axiální kódování, což demonstruje, jak obtížné je při skutečném kódování oddělit otevřené a axiální kódování. S postupem času budete pokračovat v doplňování výčtu a podrobném zpracovávání vlastností a dimenzí bolesti, přičemž se budete snažit určit tolik detailů, kolik jen bude možné nebo kolik vás bude v daném okamžiku zajímat. Vyjdete-li z tohoto záznamu kódování, může vás napadnout jedna nebo více teoretických poznámek.

Teoretické poznámky. Teoretické poznámky navazují tam, kde končí záznamy kódování. V teoretické poznámce se můžete ptát sami sebe, jaké jsou některé jiné vlastnosti bolesti a jejich dimenze a vyjmenovat je. Je samozřejmě nutné je považovat za provizorní a ověřit je na údajích. Například v teoretické poznámce navazující na výše uvedený záznam kódování byste si mohli napsat třeba následující:

10. 7. 89 *Teoretická poznámka* bezprostředně reagující na záznam kódování Bolest, její vlastnosti a dimenze také z 10. 7. 89.

JINÉ VLASTNOSTI A DIMENZE BOLESTI

Artritida zcela jistě není jedinou příčinou bolesti. Je rovněž možné trpět bolestí ze zranění, řekněme, že jde o natažený sval nebo lehkou popáleninu. Co dalšího se o bolesti mohou dozvědět aplikací svých vlastních zkušeností na každý z těchto příkladů? Namožené svaly nebo mírné popáleniny jsou obvykle výsledkem zranění, které

je svou podstatou spíše přechodné než trvalé. Vlastnost, na kterou tato dimenze ukazuje by mohla nést pojmové označení stav bolesti. Jakým jiným způsobem můžu bolest ještě popsat? Bolest nataženého svalu je obvykle intenzivnější při pohybu bez ohledu na to, jaká část těla je postižená. Totéž platí i pro artritidu. Tím získávám další podmínku pro zvýšení intenzity bolesti. *Jestliže* se pohybujeme, intenzita bolesti způsobené nataženým svalem či artritidou se obvykle zvýší. S lehkou popáleninou jde o něco jiného. Bolest z popáleniny lze popsat jako v podstatě palčivou. Palčivost upozorňuje na další *vlastnost*, tj. druh bolesti. Bolest zahrnuje typy od palčivé po pulzující, pronikavou a další. Další vlastností bolesti je její průběh nebo dráha. *Jestliže* od zranění neuplynulo mnoho času, je u lehké popáleniny bolest mnohem intenzivnější. *Během* času se bolest zmenšuje. (Atd.)

Můžete si napsat teoretickou poznámku vztahující se k článku o bolesti, který jste si přečetli, nebo provést analýzu nějaké zprávy o výzkumu bolesti; také je možné provést nějaká porovnání, analyzovat řádku za řádkou nebo si klást otázky o bolesti. Následující teoretická poznámka byla napsána, aby zvýšila teoretickou citlivost a určila směr, kterým se má ubírat další teoretické pořizování vzorků.

10. 7. 89 *Teoretická poznámka* (vychází ze záznamu kódování z 10. 7. 89, Bolest, její vlastnosti a dimenze, a také z teoretické poznámky stejného data).

OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE BOLESTI

Jaké jsou *příčiny* bolesti kromě artritidy? Existuje mnoho různých příčin bolesti, např. rakovina, úraz, operace, zkažený zub, amputace, porod.

Jak je bolest v každém z těchto případů *prožívána*? Je očekávaná nebo neočekávaná? Má skutečnost, že je očekávaná, nějaký vliv na to, jak je prožívána? Jsou v případě, že je bolest očekávaná, prováděny nějaké kroky k prevenci nebo snížení bolesti? Jestliže ano, jaké? Jestliže ne, proč? Jaké by mohly být důvody absence jednaní směřujícího k prevenci nebo snížení bolesti? Jsou některé druhy bolesti intenzivnější než jiné? Dochází v průběhu času ke kolísání bolesti? Vezměme si například porod nebo rakovinu. Je v jejich průběhu bolest intenzivnější na začátku a nebo až po uplynutí nějakého času? Proč? Jak se s touto skutečností nakládá?

Jak je bolest *zvládána*? Jak někoho přesvědčit, že máte bolesti? Ovlivňují faktory jako kultura, věk, délka trvání bolesti, její intenzita, apod., jakým způsobem člověk prožívá bolest a jak jí zvládá?

Pracovní poznámky. Teoretické poznámky často určují směr, kterým se má ubírat pořizování vzorků, navrhují věci, které je třeba zjistit, vyhledat nebo na které je třeba se ptát v dalších rozhovorech a pozorováních. Tyto návrhy jsou potom zapisovány jako pracovní poznámky. Jejich příklad je uveden níže.

10. 7. 89, Pracovní poznámka
VÝBĚR VZORKŮ BOLESTI

Podle mé teoretické poznámky stejného data se zdá, že jsem nyní dospěl k několika odlišným oblastem, ze kterých mohu shromažďovat údaje o bolesti. Později z nich bude možné logicky odvodit vlastnosti bolesti a získat informace o různých dimenzích těchto vlastností a podmínkách, které způsobují, že se tyto vlastnosti mění v rozsahu dimenzionálních škál. Bude dobré začít nejdříve porodem. Něco jiného už bude hovořit s lidmi, kteří mají rakovinu. V průběhu rozhovorů a pozorování těchto skupin bych se měl držet vlastností a dimenzí, které jsem už rozpoznal, a vyhledávat jiné, které jsem ještě neobjevil. Například se budu chtít podívat na bolest z hlediska jejího charakteru, druhu, intenzity, dráhy, trvání, atd. Budu si všimnout podmínek, které způsobují, že se vlastnosti mezi sebou v různých dimenzích liší. Jinými slovy, jaké podmínky vedou k tomu, že bolest je jedním člověkem popsána jako intenzivní, ale jindy, nebo jinou osobou, ne? Co je příčinou různých druhů bolesti. Je to jen zdroj bolesti, co způsobuje tuto variabilitu, nebo různí lidé prožívají bolest jinak? Proč je některá bolest nepřetržitá, zatímco jiná je přerušovaná?

Množství různých typů záznamů, které mohou být napsány v průběhu otevřeného kódování není nikterak omezeno. Můžete psát prvotní orientační záznamy, předběžné teoretické nebo direktivní záznamy, záznamy podněcující myšlenky o nových jevech, záznamy o nových kategoriích, jejich vlastnostech a dimenzích, záznamy rozlišující mezi dvěma nebo více kategoriemi či záznamy shrnující, z čeho jste vyšli a k čemu směřujete.

Výše uvedené záznamy jsou příklady typů, se kterými se můžete setkat v raných fázích výzkumu a které jsou poměrně jednoduché. Jsou psány proto, aby badatelé pomohly začít pracovat s pojmy. Následuje příklad komplikovanější teoretické poznámky převzaté z výzkumu o vrchních sestřích. Dá vám určitou představu o tom, jak by záznam otevřeného kódování mohl vypadat v pozdějších fázích výzkumného projektu. Všimněte si, že se stále jedná o explorační výzkum, že podněcuje myšlenky o dvou známých *kategoriích*, myšlenky, které je třeba prověřit v následujících pozorováních. Záznam je zde předkládán přesně tak, jak byl napsán.

AS/JC 5/31/88 MÍSTNÍ ZNALOSTI / BĚŽNÝ PRACOVNÍ POSTUP MÍSTNÍ ZNALOSTI ZNAMENAJÍ SPECIFICKÉ ZNALOSTI

1. Specifické znalosti, které *považované za samozřejmé* týkající se minulých zkušeností s:

- nástroji
- pracovními postupy
- obvyklou praxí
- místem nebo prostorem
- pracovním programem, časovým plánováním, tempem atd.
- lidmi
- vztahy: pracovními i citovými

náladami a pracovním ovzduším
událostmi

2. Myslím, že tyto položky lze vyjádřit pomocí termínů, se kterými jsme pracovali již dříve. Hovořili jsme o *uspořádáních*. Máme zde tedy:

interakční uspořádání
technická uspořádání
prostorová uspořádání
časová uspořádání
citová uspořádání

(Možná také uspořádání instituce – viz. pravidla organizace?) Podívat se, do jaké míry korespondují s výše uvedenými.

3. Tyto specifické znalosti jsou samozřejmě doplněny o *obecnější znalosti, které jsou považovány za samozřejmé*. Zahnovaly by znalosti o dnech v týdnu, víkendech, svátcích, jakým způsobem nemocnice funguje, znalosti z oboru zdravotní sestry v nejrůznějších oblastech a obecnější kulturní znalosti, o nichž se předpokládá, že by je vrchní sestra měla znát.

4. Když je do pracovního kolektivu přijata nová osoba:

– je třeba ji naučit výše uvedené místní znalosti o každém typu *uspořádání* (kam ukládat věci, kde najít konkrétní nástroj, jakým způsobem provádíme tento pracovní postup zde nebo jak provádět pracovní postup, se kterým se ještě nesetkala, atd.)

– nebo je musí být schopná pochytit sama. Je možné to dělat při práci neustálým pozorováním a kladením otázek druhým. Nebo je možné využít čas zcela mimo běžnou činnost (třeba přestávky) a posadit se se spolupracovnicí u kávy a ptát se. Nováček si také může myslet, že dokáže tyto informace pochytit neformálně přímo z rozhovorů na oddělení nebo mimo oddělení.

5. Ve skutečnosti ovšem neexistuje žádný možný způsob, jak předat nově přichozímu *všechny* místní znalosti. *Velká část z nich musí být získána v průběhu pracovní činnosti*. A TO TRVÁ SPOUSTU ČASU. A ještě déle to trvá v případě, že nikdo z personálu nováčkovi nepomůže zařadit se, nikdo se mu nepokusí nic vysvětlit, popř. když je to člověk nevšímavý, příliš plachý či líný se na něco zeptat.

6. JE TŘEBA SI VŠIMNOUIT, že značná část toho, co nazýváme *běžným pracovním postupem je založena na místních znalostech*. Stačí sledovat rutinní práci druhých lidí, abychom viděli, že nemusí vůbec přemýšlet o tom, kam ukládat věci, kdy je třeba co udělat, aby nedošlo k narušení pracovního programu, jak se chovat při vstupu do pokoje atd. Dalo by se říci, že hlava a tělo sami ví, co dělat! Podle Johna Deweyho se v okamžiku, kdy se objeví problém – třeba jen malý, běžný postup přinejmenším trochu naruší, takže je nutné, aby daná osoba udělala něco alespoň trochu nového. Nebo může přistupovat k problému na základě nějaké své minulé zkušenosti. V druhém případě může jít rovněž o součást místní znalosti personálu. A nebo pouze o její vlastní. Ale všimněte si, že v přístupu k problémům novým způsobem se mohou místní znalosti stát součástí nové činnosti.

7. Po čase, jak už jsme řekli, mohou nové způsoby jednání začít být přijímány jako norma (buď na oddělení nebo na vyšších organizačních úrovních). V tomto případě se stávají součástí specifických místních znalostí na oddělení.

Další příklady záznamů naleznete v *Qualitative Analysis for Social Scientists* (Strauss, 1987, zejména str. 111-127).

Diagramy. V raných fázích otevřeného kódování badatel ještě nemá mnoho co zobrazovat, protože zatím určil jen pár vztahů. V této chvíli je možná nejužitečnější něco, co bychom měli nazývat spíše přehledem než diagramem. V přehledu může pro každou kategorii analytik uvést vlastnosti spolu s jejich dimenzemi. Takový přehled pak lze během analýzy rozšiřovat. Poskytuje základ pro logické diagramy vytvářené v průběhu axiálního kódování.

Axiální kódování

Při axiálním kódování začneme skládat dílky puzzle dohromady. Každý dílek (například kategorie nebo subkategorie) má ve výsledné vysvětlující teorii své přesné místo a musí zapadat k ostatním do integrovaného celku. Je to, jako když skládáme puzzle, bereme do ruky jednotlivé dílky a ptáme se: hodí se sem anebo tam? Zpočátku jde často jen o pokusy a omyly. Později, jak se naše teoretická citlivost zvyšuje, je skládání dílků snadnější.

Záznamy. Jak již víte, účelem axiálního kódování je navrhnout a ověřit vztahy mezi kategoriemi a jejich subkategoriemi podle paradigmatu a pokračovat ve vyhledávání rozdílů v jejich vlastnostech prostřednictvím jednotlivých dimenzí těchto vlastností. Záznamy budou tedy odrážet vaše úspěšné a někdy neúspěšné pokusy spojit dílky dohromady, vaše pátrání po těch správných souvislostech. Budou se týkat otázek jako: „Jaké druhy proměnných ovlivňují tento jev (kauzální, kontextuální a intervenující)? Jaká strategická nebo běžná jednání nebo interakce se zde vyskytují? S jakými následky? Co se stane, když dojde ke změně podmínek?“ Znovu si uvědomte: Jak už jsme uvedli dříve, paradigmatické znaky a vztahy na sobě nemají barevné kódové praporky, které by na vás z terénních poznámek mávaly. Je nutné je hledat a rozeznat. Někdy je to obtížné a potom vaše rané záznamy odráží tuto nejistotu, mylné představy a pokulhávající pokusy. Musíte věřit, že časem se významy údajů stanou jasnější, takže se vaše záznamy zdokonalí.

Abyste získali konkrétnější představu o tom, jak rané záznamy axiálního kódování mohou vypadat, uvedeme následující příklad. Nejprve uvedeme výňatek z terénní poznámky, abyste viděli údaje, s kterými pracujeme. Jev, který je předmětem zkoumání, je bolest a snaha o její zvládnutí. Navazuje na naši pracovní po-

známku v předcházejícím oddíle, která nás vede k tomu, abychom se podívali na bolest způsobenou jinými příčinami, než je nemoc. Bolest, kterou zde budeme zkoumat, je způsobená porodem. Náš rozhovor byl proveden s matkou a byl zaměřen na její zkušenosti s bolestí během porodu.

Požádali jste mě, abych vám sdělila své zkušenosti s bolestí při porodu. Už uplynulo hodně let od doby, kdy se mé dítě narodilo. Zvláštní na bolesti je, že bez ohledu na to, jakou má příčinu, jakmile je jednou za vámi, tak ji nějak pohřbíte někam hluboko do svého podvědomí. Můžete říci, že to bylo strašlivé nebo ne tak zlé, ale toto prohlášení prosakuje skrz vaše zamlžené vzpomínky. Už ji ve skutečnosti nikde necítíte, jenom máte nějaké představy o tom, jaké si myslíte že to bylo. Chápete, co tím myslím?

Porod je zvláštní. Máte z něho tak trochu hrůzu, protože toho tolik slyšíte o porodních bolestech. Na druhou stranu se na něj zase těšíte, protože už jste unavení z nošení dítěte a zvědaví, až ho uvidíte. Bolest vidíte jako jediný způsob, jak se k němu dostat, takže víte, že ji musíte podstoupit. Pouze doufáte, že to nebude tak hrozné. A když ano, tak vám na to něco dají. Bolest očekáváte, přemýšlíte o ní, děsíte se jí, připravujete se na ni tak, že navštěvujete kursy, a učíte se, jak ji zvládat a snášet. Na začátku to není tak hrozné, ale jak spějete k cíli, nějak vás to zavalí. Tlak na vás jaksi dolehne. Ale mezi tím máte okamžiky klidu. A víte, že to skončí, jakmile se dítě narodí. A oni vám něco dají, aby to tolik nebolelo. Měla jsem štěstí. Měla jsem krátké porodní bolesti. Takže jsem nepotřebovala žádné léky. Jen jsem použila dechová a relaxační cvičení. Ale vím, že jestliže bolesti trvají hodiny a hodiny, tak vás to může pořádně unavit a něco potřebujete.

10. 10. 89 Záznam kódování

Analýza se vztahuje k terénním poznámkám č. 45, str. 2, z 9. 15. 88.

BOLEST, ZVLÁDÁNÍ BOLESTI

PROMĚNNÉ, AKČNÍ/INTERAKČNÍ STRATEGIE, DŮSLEDKY PRO ZVLÁDÁNÍ BOLESTI PŘI PORODU

Hovoříme zde o konkrétním *typu* případu bolesti, který je průvodním jevem porodu. Toto spojení dodává zážitku bolesti jeho specifické vlastnosti neboli dimenzionální umístění. Bolest při porodu je *očekávaná* (stupeň očekávání), může být *zvládaná* (stupeň zvládnutí), v průběhu porodu nabývá na *intenzitě* (stupeň intenzity také udává, že je zde *fázování*), má známý začátek – počátek porodních bolestí, a konec – narození dítěte (*průběh*) a je přerývaná, s údobími bez bolesti (stupeň *setrvání*). Bolest při porodu má však ještě jeden rys nebo vlastnost, která je zcela zvláštní a je obtížné ji vyjádřit. Bolest je součástí průběhu porodu, porodní bolesti samozřejmě slouží nějakému cíli – konci těhotenství, narození očekávaného dítěte. Hmm. Jak popíšu tuto vlastnost? Bolest sama o sobě není účelem, ale je průvodním jevem *účelové aktivity* – porodních bolestí. (***) Poznámám si to, ačkoli ještě přesně nevím, co s tím udělám. Nutně to neznamená její přijetí (i když pro některé lidi by mohlo)

nebo snášení, ale snad dodává bolesti určitý stupeň předpověditelnosti? To však stále ještě tento jev zcela nezachycuje).

Specifické vlastnosti bolesti vytvářejí kontext, ve kterém se jejich zvládnutí děje z perspektivy rodící ženy.

Z této terénní poznámky můžu vyvodit následující *možné vztahy*. Jestliže je bolest (porod) očekávána a je tedy možné se na ni připravit, jestliže je bolest spíše přerývaná než nepřetržitá, jestliže se její intenzita postupně mění od mírné na začátku po intenzivnější později, jestliže jsou porodní bolesti dosti krátké nebo alespoň zachovávají předpověditelný průběh a existují-li známé postupy pro zvládnutí jejich intenzity, které je možné se naučit nebo si vyžádat jejich použití, *pak* můžeme podniknout opatření směřující k zvládnutí intenzity bolesti v průběhu porodu pomocí prostředků jako jsou relaxační a dechová cvičení, podávání léků tišících bolest nebo anestezie (epidurální, pericervikální). *Následky* nebo výsledky použití těchto prostředků nemusí bolest zvládnout zcela, ale alespoň do té míry, aby bylo možné porodní bolesti překonat.

Některé ženy mohou k porodním bolestem přistupovat s jakousi *předběžnou* představou o tom, jaké z těchto prostředků pravděpodobně použije, například dechová a relaxační cvičení, avšak pokud dojde ke změně kontextu zvládnutí bolesti zaviněnému nepředvídanou okolností, například tím, že se porodní bolesti trvají déle, než je obvyklé, vlivem nějakých komplikací, potom může být nutné změnit tento předem stanovený plán a použít *doplňkové* nebo *alternativní prostředky* místo původně plánovaných postupů.

Jiné potenciální kategorie či vlastnosti, které vyplývají z této terénní poznámky pro další zkoumání v následujících záznamech jsou:

vědomí bolesti nebo paměť – zpočátku akutní, ale časem začíná ztrácet na výraznosti. Fáze průběhu bolesti – je potřeba podrobit ji dalšímu zkoumání. Předpověditelnost bolesti a jakým způsobem funguje jako podmínka jejího zvládnutí.

Tato odborná poznámka naznačuje, ale neřeší: A co časový rytmus a množství léků, anestezie? Jaké jsou jejich účinky, potenciální rizika?

Teoretická poznámka vycházející z výše uvedeného záznamu kódování (nikoliv přímo vyplývající z terénních poznámek, avšak vztahující se k nim) by se mohla ubírat mnoha různými směry. Mohla by zkoumat další otázky vytyčené v záznamu kódování, navrhnout strategie zvládnutí bolesti při porodu nebo zkoumat bolest zaviněnou jinými příčinami, např. operací. Mohla by se zaměřit na další možné proměnné ovlivňující strategie zvládnutí bolesti a na to, jakým způsobem jsou tyto strategie používány. Mohla by zkoumat důsledky užití různých strategií z hlediska jejich možností zvládat úroveň prožívané bolesti. Mohla by sloučit několik záznamů vztahujících se k bolesti a jejímu zvládnutí v souhrnný záznam.

Pracovní poznámka by se rovněž mohla vyvíjet několika různými směry. Mohla by navrhnout další pořizování vzorků nebo uvést hypotézy, které je třeba ověřit v

dalších rozhovorech. A nebo by nás mohla upozornit na kategorie a subkategorie, na které bychom měli zaměřit svou pozornost v příštích analytických sezeních.

Následují další ukázky záznamů axiálního kódování.

Další ukázka záznamu axiálního kódování pochází z našeho výzkumu o vrchních sestřích. Provedli jsme analytickou úvahu týkající se jevu třísměnné pracovní doby v nemocnicích, kde musí být udržován nepřetržitý 24-hodinový provoz.

AS/JC 25. června 1989 SHRUTÍ ZÁZNAMŮ KÓDOVÁNÍ TÝKAJÍCÍCH SE PROBLÉMU TŘÍSMĚNNÉ PRACOVNÍ DOBY vycházející z terénních poznámek z 20. června 1989, č. 20, str. 1-45, sešit 31.

1. Podmínky pro KAŽDOU SMĚNU

- a. podmínky jako parametry, prostředky zajišťující plynulost práce
- b. podmínky generující nahodilosti

Tedy běžné pracovní postupy (platící pro celou organizaci, pro oddělení, pro směny) plus strategie jak přistupovat k interním nepředvídaným nahodilostem pracovní směny, ať již větším či menším.

2. Totéž pro zajištění plynulosti práce MEZI směny

Tedy běžné pracovní postupy plus strategie pro přechod mezi směny (ovšem dopolední směna je nejdůležitější).

3. Běžné strategie pro maximalizaci běžného pracovního postupu a minimalizaci přenosu nahodilostí z a, b, c, d, n, ...

typy prostředků (pracovní síly, zásoby, technologie, dovednosti, čas, energie, motivace) z a b c d n pro každý typ prostředků

- a) běžný pracovní postup
- b) ochrana před předem známými nahodilostmi

4. Běžné pracovní postupy a strategie se však díky specifickým podmínkám budou na každém oddělení trochu lišit.

5. Relativní úspěch nebo neúspěch související s vhodnými pracovními postupy a strategiemi v kontextu konkrétního oddělení.

6. Všimněte si, že běžné pracovní postupy (zejm. odvozené z postupů platících pro celou organizaci) mohou přivodit nepředvídané následky. (Přechodné nebo opakující se – tj. nevhodné)

7. Totéž se týká i strategií.

8. Ústřední postavení vrchní sestry a její soudy, kontrola, hodnocení, způsob jednání, atd. JINÝMI SLOVY, VRCHNÍ SETRA VYTVÁŘÍ SPECIFICKÝ SOUBOR STRUKTURNÍCH PODMÍNEK ovlivňující práci každé směny.

Všimněte si: ohledně problému třísměnné pracovní doby: všechny naše pojmy by měly být použitelné i zde: tj. místní znalosti, běžný pracovní postup, prostředky, moc, ovzduší, nálada, ideologie, atd.

Další záznam je převzatý ze stejného zdroje. Je to *teoretická poznámka*. Všimněte si hypotéz a jakým způsobem jsou do záznamu vsazeny.

AS/JC 7-22-88 (Telefon)

*****DŮLEŽITÝ ZÁZNAM: BĚŽNÝ/NEOBVYKLÝ POSTUP

Zajímá mě problém, kterého jsem si všiml již dříve. Zdravotní sestry se střetávají s typickými potížemi, které je často stojí mnoho času, úsilí a citů – ale *nesnaží se změnit normy pravidel a postupů, aby tomu zabránily. Raději pokračují ve svých normou daných rutinních způsobech práce.* (Např. problematičtí umírající pacienti nebo pacienti v bolestech zajišťující si přítomnost sestry). Spíše berou takového pacienta jako jiné podobné, které měly někdy dříve. Jenže potom k žádným změnám nedojde. Dlouho jsem se domnívala, že problém je zaviněn způsobem, jakým organizace fungují, jejich prioritami a snad strukturálním přetížením, které vyvolává opakující se drobné krize. Ale nyní zde předkládám mnohem lepší a detailnější odpověď.

1. *Když pracovní postup selže, pak dojde ke změně způsobů práce.*

2. *Nedojde-li ke změně způsobů práce, je to proto, že práce spojená s problémem nemá dostatečnou prioritu.* Zdravotní sestry jsou TAK ZANEPRÁZDNĚNÉ prováděním prací, které mají přednost, že nemají čas, ani snahu dělat cokoli dalšího. Ve skutečnosti v případě, že dojde k podstatnému zhoršení problému (např. problematičtý pacient), přivolají specialisty – sociální pracovníky, kněze, psychiatry – protože jejich vlastní práce nesmí být přerušena. Nebo mohou problém přehlížet; čímž ho však mohou i zhoršit.

3. *Jestliže má práce, která byla ovlivněna selháním pracovního postupu, přednostní význam (např. ovlivnění vlastní efektivnosti nebo bezpečnosti pacienta), potom je nutné uvažovat o tom, jak zabránit opakování této situace.*

a) *Je-li snadné provést tuto změnu, potom je tak učiněno interakčním postupem: vyjednáváním, přesvědčováním, dokonce i určitým nátlakem.*

b) *Jestliže je taková změna organizačně obtížná, což především znamená, že je nutné udělat navíc spoustu práce jako např. zjištění, co je třeba udělat, plánování rozhodnutí, přesvědčování, vyjednávání, nacházení nových prostředků, snahy o zvýšení motivace, dodatečnou kontrolu, když už je nový pracovní postup zaveden atd. A samozřejmě dodatečnou zátěž pro celkový vzájemně závislý pracovní postup až do doby, kdy opět vše plynule funguje.*

4. Co chceme říci je, že TOTO JSOU *PODMÍNKY A MECHANISMY, JEJICHŽ PROSTŘEDNICTVÍM JE NAHRAZEN BĚŽNÝ INSTITUCIONALIZOVANÝ PRACOVNÍ POSTUP POSTUPEM NOVÝM.* Všimněte si: Je nutné, abychom se detailněji podívali na význam běžných pracovních postupů. Na nejnižší úrovni to znamená jakým způsobem jsou plněny úkoly. Ale ty mohly být stanoveny po dohodě personálu stejně jako administrativními nařízeními.

Diagramy. V axiálním kódování začínají diagramy získávat svůj tvar. Počáteční logické diagramy např. ty, které jsou zobrazeny v kapitole 7, mohou být užitečné při rozlišování různorodých vztahů. Můžete si vytvářet integrující diagramy, aby

vám pomohly odhalit potenciální vztahy mezi kategoriemi a jejich subkategoriemi nebo vztahy mezi několika kategoriemi, jak je ukázáno níže na dvou příkladech. Tyto rané diagramy jsou pouze hrubé. Až časem nabudou na komplexnosti. (Příklady změn, ke kterým dochází v integrujících diagramech během času viz Strauss, 1987, str. 174-178.)

Diagramy 12.1, 12.2 a 12.3 jsou příklady různých typů diagramů, které mohou být prospěšné při objevování vztahů v údajích.

	Homogenní pacienti	Heterogenní pacienti
Snadná práce		
Obtížná práce		

Diagram 12.1. Homogenní/Heterogenní pacienti × Snadná/Obtížná práce

Fáze onemocnění	Počet přístrojů málo - více	Frekvence zřídka - občas - často	Trvání krátké - dlouhé
Raná			
Střední			
Pozdní			

Diagram 12.2. Průběh onemocnění: Přístroj - Časová dimenze

Úkoly spojené s bolestí	Průběh onemocnění	Život a smrt	Pokračování	Následky			Osobní identita
				Interakce	Práce na oddělení	Citové uspořádání	
Diagnóza							
Prevence							
Minimalizace							
Způsobování							
Úleva							
Přetrpění							
Vyjádření							

Diagram 12.3. Kombinační matice

Selektivní kódování

Selektivní kódování je posledním krokem naší analýzy. Jde při něm o integraci pojmů kolem centrální kategorie a doplňování kategorií, které je třeba dále rozvíjet a zpracovat. Nyní ukazují záznamy a diagramy hloubku a komplexnost myšlenek a jako zrcadla odrážejí vyvíjející se teorii.

Záznamy kódování. V selektivním kódování již záznamů kódování ubývá, protože největší úsilí se soustředí na teoretické poznámky. Záznamy kódování zde obvykle obsahují doplňující poznatky o kategoriích.

Teoretické poznámky. Právě formou teoretických poznámek podáváme první interpretace toho, o čem vlastně celý výzkum je. Teoretické poznámky nám zde slouží jako výchozí základ pro tvorbu analytického příběhu, který následuje. (Příklady a vysvětlení tohoto procesu najdete v kapitole 8.) Právě v záznamech popisujících „příběh“ zkoumaného jevu postupně začneme rozpoznávat centrální kategorii (ústřední jev) a začneme kolem ní integrovat ostatní kategorie. Tyto vztahy jsou také součástí teoretických poznámek, a to ve formě hypotéz.

Pracovní poznámky. Pracovní poznámky bývají v selektivním kódování velmi specifické. „Jít sem nebo tam. Ověřit toto nebo ono? Udělat toto či ono.“ V tomto stádiu výzkumu již přistupujeme ke své práci se sebedůvěrou. Už neprovádíme exploraci, ale zabýváme se ověřováním výsledků svého zkoumání a zdokonalováním své teorie.

Diagramy

Diagramy v selektivním kódování ukazují hutnost a komplexitu teorie. Proto je často obtížné převést teorii ze slov do stručné a přesné grafické podoby. Nicméně právě její provedení vám pomůže klasifikovat a systematizovat vztahy mezi kategoriemi a centrální kategorií. Nakonec je důležité mít tuto souhrnnou názornou podobu teorie k dispozici, aby si s její pomocí druzí mohli vaši teorii snáze představit a pochopit a vám aby pomohla při psaní výzkumné zprávy udržovat jasnost všech popisovaných vztahů. Diagram 12.4 je příkladem integrujícího diagramu, převzatého z naší práce o „trajektorii.“ Než autoři dospěli k této konečné verzi, prodělal tento diagram mnoho úprav.

Další bod: Integrující diagramy mohou vystihovat různé části vaší teorie. Například můžete mít diagram, který se přímo zabývá jednou hlavní kategorií a všemi jejími subkategoriemi třeba tak, jak je to zobrazeno v diagramu 12.5.

Třídění záznamů a diagramů

Začneme-li přemýšlet o třídění, vynoří se nám v mysli představa nezkušeného badatele pracujícího podle metody zakotvené teorie, jak stojí se stohem záznamů v ruce, potom je jeden po druhém pouští a nechá je ležet tak, kam dopadnou. Hromádky, které se vytvoří, představují náhodné třídění pojmů. V určitých chvílích máme tento pocit všichni, zejména v nejtěžších obdobích, kdy jsme zaplaveni údaji a myšlenkami, ale nejsme schopni zcela pochopit, jak spolu souvisejí. Víme, že v nich nějaký systém, ale zdá se, že je mimo naše chápání; vypadá to, jako by se naše teorie mohla ubírat mnoha různými směry.

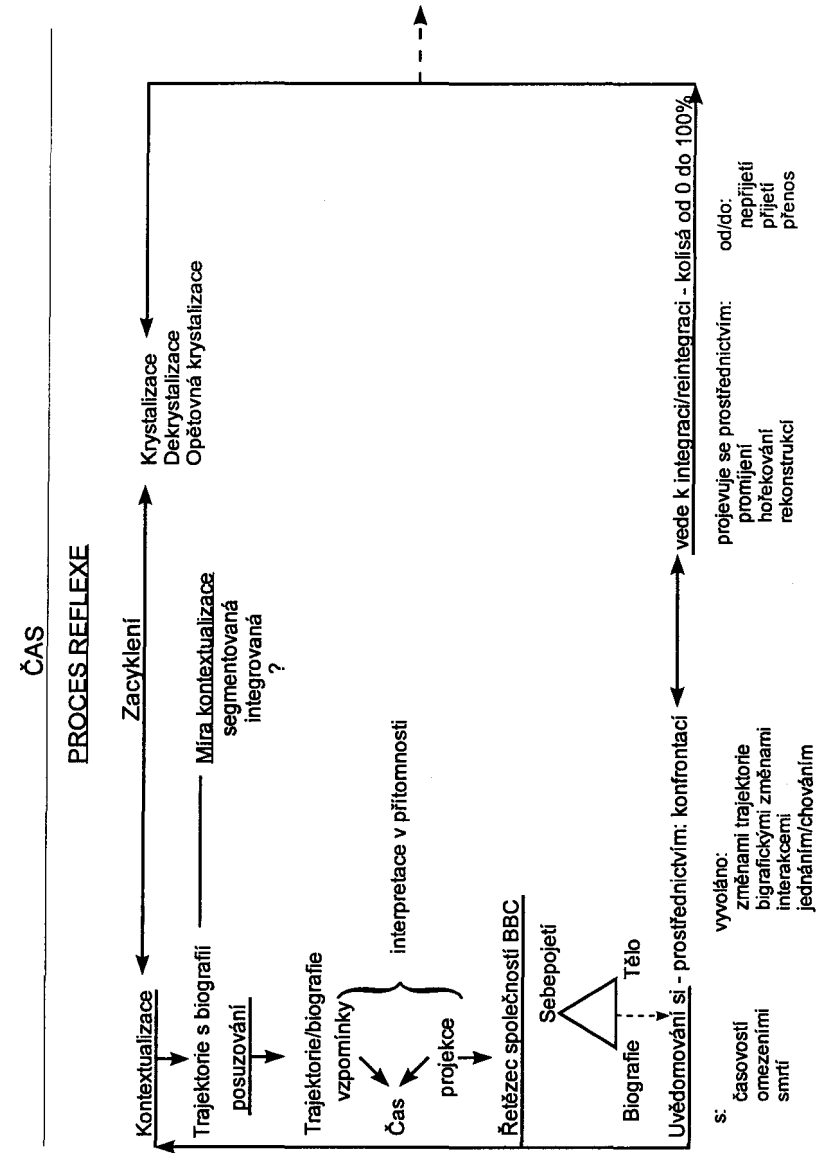

Diagram 12.4. Integrovaní posloupnosti záznamů

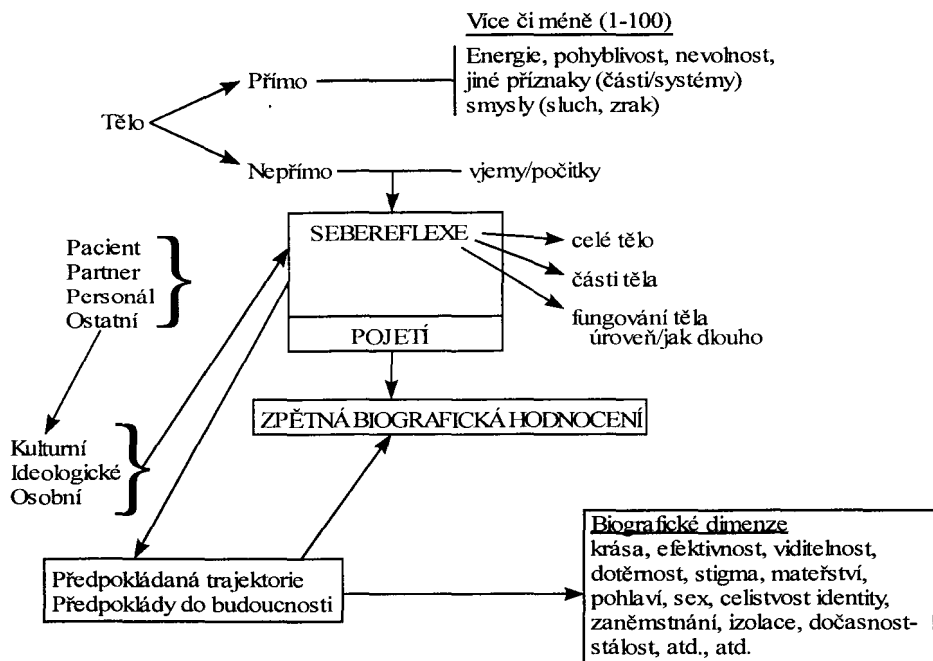

Diagram 12.5. Tělo, biografie, trajektorie

Nicméně ti zkušenosti mezi námi ví, že tu skutečně řád je a že záznamy a diagramy v sobě ukrývají klíč k tomuto řádu. Jejich opakovaným pročitáním a tříděním můžeme začít objevovat, jak se jednotlivé kategorie seskupují kolem ústřední kategorie. Při pročitání záznamů postupně vytváříme deskriptivní příběh. Potom pomocí kategorií (analytických termínů) z našich záznamů převedeme tento deskriptivní příběh na příběh analytický, v němž je i logika i řád (alespoň by měly být, pokud jste dodržovali postupy popsane v této knize).

V praxi to znamená, že jakmile máme určitou představu o tom, jak spolu kategorie souvisejí, nějaké schéma uspořádání (vytvořené při tvorbě deskriptivního a analytického příběhu a integrujících diagramů), můžeme podle něj své záznamy utřídit. Třídění je důležité, protože dokončuje integraci. Po něm můžeme konečně schéma vyzkoušet na zkoumaných osobách, spolupracovnících, členech komisí, kamarádech, partnerech nebo třeba spouštějících. Toto dokončení nám umožňuje psát o každé podrobnosti stejně jako o integrovaném celku.

Časné třídění je užitečné i jinak. Ze zpětného prohlížení záznamů a diagramů a jejich třídění můžeme říci, co o tématu víme a kde je třeba získat další objasňující informace. Výsledkem je jakási prozatímní - ještě ne zcela konečná - zpráva o stavu výzkumu.

Souhrn

Záznamy a diagramy jsou základní postupy analýzy lišící se podle tří typů kódování. Umožňují analytikovi udržovat přehled o postupujícím analytickém procesu. Záznamy obsahují výsledky vlastního kódování plus shrnující poznámky a poznámky zvyšující teoretickou citlivost a udávající směr pořizování vzorků. Diagramy jsou názorná zobrazení vztahů mezi pojmy. Záznamy i diagramy vstupují do další etapy výzkumu - psaní výzkumné zprávy a prezentace výzkumu.

Psaní disertačních prací a monografií, prezentace výzkumu

Nakonec se dostáváme k nevyhnutelným otázkám týkajícím se psaní výzkumných zpráv, které jsou spojené s každým výzkumným projektem.

- (1) Kdy bych měl začít psát výzkumnou zprávu? Jak zjistím, že výzkum je zralý pro publikaci?
- (2) O čem bych měl psát?
- (3) Jakou formu bych měl pro psaní zvolit - článek, monografii nebo něco jiného?
- (4) Liší se psaní článků od psaní monografií (nebo disertací)?
- (5) A co ústní prezentace?
- (6) Měl bych zkusit publikovat? Kde bych měl publikovat?
- (7) Komu je má zpráva určena (včetně případu, kdy píšete disertaci)?
- (8) Jaký styl psaní zvolit?
- (9) Jak začít s vlastním psaním nebo s osnovou?
- (10) Jak poznám, že je má práce dost dobrá na to, aby mohla být publikována?

V této kapitole se na podobné otázky pokusíme co nejlépe odpovědět. Kapitola má tři části. První se týká ústních prezentací, druhá monografií a disertací, třetí různých typů článků. (Obdobná témata, jaká jsou obsahem této kapitoly, najdete také v Glaser, 1978, str. 128-141 a v Strauss, 1987, str. 249-264.)

Úvodní poznámky

Od analýzy k psaní

Ještě než se pustíte do čtení následujících stránek, doporučujeme vám, abyste si znovu přečetli nebo alespoň zběžně prošli kapitulu 8 o integraci a kapitolu 12 o záznamech a diagramech. Tam si uvědomíte, že v okamžiku, kdy si sednete a začnete psát o svém výzkumu - třeba jen náčrtek předběžné přednášky nebo článku - je součástí výzkumu mnoho pomůcek, které vám pomohou při prezentaci vašeho výzkumu. Mnohaměsíční úsilí vložené do analýzy se vám nyní vrátí. Mezi analytické pomůcky patří vaše záznamy, pracovní a integrující diagramy, vysledované vztahy mezi centrální kategorií a subkategoriemi, a také souhrnný analytický přehled. Právě na těchto materiálech bude prezentace postavena. Nelze je však položit mezi desky knihy a zveřejnit „tak, jak jsou.“ Jde tedy o to, jak jasně a efektivně převést tyto analytické materiály do takové formy, aby z nich mohli mít užitek druzí. Dá to mnoho práce, na druhou stranu to však přispěje k vyjasnění vašich analytických závěrů a postupů.

Proč publikovat?

Ještě bychom měli říci několik úvodních slov k otázce, kterou lze považovat za prvotní. Proč vůbec publikovat? Pomineme-li doktorandské či habilitační práce (jakožto dva druhy poloveřejných publikací), pak lze říci, že jestliže nepublikujete, vaše analýzy zůstanou jen vám, snad s výjimkou toho, co sdělíte přátelům, a několika veřejných přednášek. K publikování můžeme mít mnoho různých důvodů. Jeden nebo i více z nich může být potlačeno značným úsilím, které stojí něco napsat, opravit a nechat schválit redaktory časopisů nebo nakladatelských firem. Aniž bychom se zabývali možnými zdroji motivace (např. prestiž, postup v kariéře, touha přispět ke zlepšení nebo objasnění životů zkoumaných osob), hlavním důvodem je komunikace s ostatními vědci. Bez splnění tohoto požadavku se výzkumné poznatky, ať již teoretické nebo praktické, nemohou hromadit a ani není možné plně rozvinout jejich důsledky pro teorii a praxi. Zkušenosti badatelé mají obvykle tento požadavek zakořeněný hluboko ve své mentalitě. Méně zkušení studenti, a zejména čerství absolventi vysoké školy provádějící poprvé „skutečný“ výzkum, mohou mít nejenom nedostatek motivace pro publikování, ale mnoho z nich svůj výzkum podceňuje. Jestliže se badatel domnívá, že není pro publikaci dost dobrý, a jeho sponzoři nebo přátelé si to myslí také, potom neochota vystoupit před veřejností může být oprávněná. Jestliže ne, je třeba splnit závazky vůči svým kolegům.

Ústní prezentace

Badatelé často používají ústní prezentaci jako zkoušku nanečisto, aby viděli jak bude určité publikum reagovat na sdělované informace. Skutečně, někdy zkoumané osoby vyvíjejí přímo nebo nepřímou tlak na badatele: „Co jste zjistil?“ „Můžete nám sdělit alespoň předběžná zjištění nebo interpretace?“ Mnozí badatelé považují ústní sdělování svých výsledků za užitečné a dělají to ve snaze uspokojit zvědavost tazatelů, získat zpětnou vazbu nebo z jiných důvodů. Někteří to dokonce dělají i v poměrně raných fázích svého výzkumného projektu. Výzkumy podle zakotvené teorie umožňují relativně časně podávání zpráv, protože analýza začíná již na počátku projektu. Není vůbec nutné čekat, až je analýza do všech detailů dokončena. Posluchače, ať již jsou pouze zvědaví, dychtiví výsledků, skeptičtí nebo badatele chtějí jenom vyzkoušet, je možné uspokojit téměř ihned.

Přirozeně byste se měli pokusit odhadnout, podle svých rozhovorů nebo pozorování v terénu, jaké téma by pro posluchače mohlo být nejzajímavější a jaký styl prezentace pro ně bude nejvhodnější. Publikum, které se skládá z vašich kolegů, je schopné přijmout větší množství informací předložených v abstraktnější formě a dokonce i výklad o výzkumných strategiích a zkušenostech. Jiní posluchači budou reagovat kladně pouze v případě, že diskuse o pojmech a vztazích mezi nimi je doplněna vyprávěním, ukázkami případů nebo sugestivními příklady včetně doslovných citací z rozhovorů. Musíte také pečlivě zvolit úroveň slovní zásoby pro každé publikum, pokud je to možné. Špatná volba může posluchače odradit, dobrá jim usnadní pochopení předkládaných myšlenek. Pokud je na závěr přednášky vyhrazen čas pro diskusi, pak bez ohledu na to, jak jste s výzkumným projektem daleko, lze tento čas pojmout jako neformální kolektivní rozhovor, který připojíte ke svým údajům. Publikum také mimoděk slouží k tomu, aby potvrdilo vaše teoretické formulace nebo aby vás podnítilo k jejich bližšímu vymezení.

Z předchozích vět by mělo být zřejmé, že pro úspěch ústní prezentace je velmi důležitá vaše představa o publiku. Neméně důležité je, abyste skutečně měli jednotlivým skupinám posluchačů co říci. Jestliže je analýza pevně zakotvená v údajích, znamená to dalších pár bodů ve váš prospěch. Také v případě, že hovoříte k těm, jichž se výzkum přímo týká, je úspěch pravděpodobnější. Na druhou stranu, pokud se obecenstvo skládá z vašich kolegů, vysoká teoretická nebo odborně-praktická citlivost samozřejmě zvýší pravděpodobnost, že posluchači vaši přednášku ocení.

Může se vám zdát, že všechny tyto rady jsou stále spíše obecné, i když snad trochu uklidňující. Ale co praktické otázky jako třeba: „Jak se rozhodnout pro konkrétní téma přednášky nebo proslavu? Jak je vůbec možné se u výzkumu podle

zakotvené teorie – vzhledem k značnému množství kategorií vznikajících v průběhu kódování – rozhodnout, které z nich si pro projev vybrat? A co všechny ty související podmínky, strategie a následky nebo dokonce samotný širší teoretický rámec?

Vzhledem k tomu, že obsah přednášky by měl odpovídat typu posluchačů tak dalece, jak je to jen možné, navrhuje následující řešení. Začneme tím, že obecně je mnohem lepší neprezentovat celý teoretický rámec. Pro většinu posluchačů je to příliš velké sousto, než aby ho byli schopni strávit, dokonce i pro ty, kteří jsou teoreticky na výši. Dostatečně srozumitelná prezentace mnoha kategorií a jejich vztahů tak, aby jim posluchači mohli porozumět a zapamatovat si je, vyžaduje hodně dovednosti. Můžete samozřejmě nastínit hlavní deskriptivní příběh, potom jej zčásti převést na příběh analytický a pak se zabývat podrobným výkladem některých zajímavých aspektů tohoto příběhu. Avšak věříme, že ústní prezentace bude efektivnější a jistě i lépe srozumitelná a zapamatovatelná, jestliže se zaměří na výklad pouze jedné nebo dvou kategorií.

Zjistili jste například, že se zdá, jakoby sestry a lékaři vůbec neviděli práci hospitalizovaných pacientů. O kategorii práce pacientů můžete sdělit proč, kdy a jak k ní dochází – zmínit se při tom o různých důležitých proměnných. Můžete také diskutovat o tom, jaké důsledky z toho plynou pro práci personálu a péči o pacienty, pověst nemocnice atd. Můžete zahrnout také různé typy práce, které pacienti vykonávají. Je rovněž možné diskutovat o různých podmínkách, za nichž tato práce je nebo není zdravotnickým personálem uznávána či oceňována. Je dokonce možné, aby mluvčí zakončil svou řeč řečnickou poznámkou, jejíž obsah se liší v závislosti na tom, zda posluchači jsou zdravotničtí pracovníci („tato fakta byste měli znát proto, abyste mohli zlepšit péči o pacienty“) nebo laici („měli byste trvat na tom, že tato práce má svou hodnotu a zdravotníci by ji bezpochyby měli uznávat“). Zatímco se zaměřujete na jednu nebo dvě kategorie, můžete se také zmínit o kategoriích doplňujících, např. uspokojivé práci nebo bezpečné práci, aniž by byla narušena kontinuita vaší přednášky.

Vytvoření přednášky o jedné nebo dvou kategoriích zahrnuje také vytvoření jasné osnovy hlavního příběhu z pohledu těchto dvou kategorií, do níž můžete začlenit také příslušné subkategorie a paradigmatické prvky. Dokonce i pokud hovoříte k relativně nezkušenému publiku, měli byste být schopni prezentovat srozumitelný a poutavý příběh. Celistvost zakotvené teorie, která je vytvářena až do tohoto okamžiku, zůstává v pozadí, ale funguje jako neviditelné odrazíště, z něhož přednáška vychází. Na druhou stranu však přednáška předkládá pouze malý díl z celé analýzy.

Psaní monografií a disertačních prací

Zdroje a překážky

Na počátku psaní monografií a disertací se musíte především spolehnout se na několik nástrojů. Tím nejdůležitějším jste vy. V průběhu výzkumného projektu se zvýšila vaše teoretická citlivost vůči mnoha aspektům zkoumaného jevu. Také jste se o jevu dozvěděli mnoho podstatného. Jak vaše znalosti, tak teoretická citlivost vstupují při psaní do hry a připomínají vám údaje, které máte nyní „v hlavě,“ a pokud je třeba, kde v terénních poznámkách nebo rozhovorech můžete údaje znovu nalézt.

Máte samozřejmě i další schopnosti, možná dané implicitně, které vám při psaní pomohou: určitý smysl pro to, jak tvořit věty a skládat je dohromady s minimálním množstvím gramatických chyb, atd. Naneštěstí však také můžete být, jak se říká, sami svým nejhorším nepřítelem, co se týče psaní. Kromě toho, že třeba neumíte psát, můžete mít všechny zábrany, kterými obvykle trpí spisovatelé, jak je popisují v knihy určené k tomu, aby naučily lidi psát (viz Becker, 1986b).

Naštěstí jste se naučili základní analytické postupy. Ty vám pomohou zvládnout první etapy psaní. Taky je použijete ve všech následujících etapách a mohou být dokonce užitečné i při upravování konečných verzí rukopisu. Psaní zde vyžaduje:

- (1) Jasný analytický příběh
- (2) Psaní na pojmové úrovni, kdy popis je druhořadý
- (3) Jasný popis vztahů mezi kategoriemi a přehledné uvádění úrovní konceptualizace
- (4) Jasný popis rozdílů a jim příslušných podmínek, následků atd., včetně těch širších.

Z toho, jak se tyto požadavky do značné míry podobají analytickým postupům probíraným v této knize, můžeme vidět, že dobře provedená analýza by měla být při vlastním psaní velmi užitečná.

Postupy

Ve chvíli, kdy o psaní začínáte uvažovat, byste si měli tak dlouho procházet poslední integrující diagramy a uspořádávat záznamy, dokud budete mít nějaké pochybnosti ohledně hlavní linie analytického příběhu, o kterém chcete hovořit. Po zpětném procházení materiálů následuje další uspořádávání záznamů, jehož cílem je získat dostatek jistoty k tomu, abyste byli schopni napsat poměrně dobrou, i když stále předběžnou, osnovu. Výsledkem uspořádávání mohou být také určité

pochybnosti o naprosté přesnosti vašeho analytického příběhu. V takovém případě se nenechte odradit. Přinejhorším bude platnost vašeho analytického příběhu omezena, čímž je příběh vlastně upřesněn a tedy zlepšen. V každém případě je třeba převést příběh na souhrnnou osnovu. Někomu dělá práce s detailní osnovou problémy. Ovšem vzhledem ke našim zkušenostem a zkušenostem našich studentů vám doporučujeme, abyste si udělali alespoň náčrtek souhrnné logické osnovy.

Existují pomocné postupy, které vám při převodu analýzy na osnovu mohou pomoci. První spočívá v intenzivním uvažování o analytických principech, z nichž váš příběh vychází. Každá výzkumná monografie, vlastně každá stránka výzkumu, v sobě tyto principy obsahuje. Každá obsahuje klíčovou větu nebo odstavec, který naznačuje, jakými principy se autor řídil (Glaser, 1978, str. 129-130), ačkoliv někdy se zdá, že si toho autor není vědom. Signály toho nejdůležitějšího v kterékoliv publikaci (nebo disertaci) lze často nalézt v prvních odstavcích nebo na prvních stranách a potom znovu na poslední straně nebo stranách. Pokud jde o váš vlastní rukopis, i v prvních hrubých náčrtech by analytický příběh měl být vyjádřen jasně. V určitém slova smyslu je vlastně celá disertační práce nebo monografie podrobným popisem analytického příběhu.

Druhým postupem pro převod analýzy je sestavování osnov. Osnova obsahuje předběžný výčet a řazení kapitol. Logické osnovy spojují jednotlivé části a vymezují jejich místo v celku. Pokud se vám zdá, že se vám s jejich pomocí snadněji uvažuje – což obvykle platí – lze je později vytvořit pro každou kapitolu. Osnova kapitoly se dotváří a uspořádává pomocí uvažování o jejich jednotlivých částech a podčástech – vždy v rámci celé kapitoly. Při tomto rozhodování je velmi důležité uspořádání všech příslušných záznamů. I při vlastním psaní kapitoly a jejich dílčích částí se budete neustále vracet k záznamům, které se k ní vztahují, a znovu a znovu je pročítat a probírat se jimi.

V předmluvě nebo v úvodní kapitole rukopisu byste měli uvést jasný souhrn základní osnovy. Pokud to budete považovat za nutné, lze souhrn, stejně jako samotnou osnovu později upravit. Můžete jej napsat ihned, jakmile sestavíte osnovu, nebo brzy poté, je to však možné udělat i po dokončení první hrubé verze, kdy lépe chápete to, co jste právě dokončili. „Někteří [lidé] se při psaní hned od začátku raději drží na uzdě. Tím se přimějí, aby se [zbytečně nevzdalovali od svého uspořádání záznamů]. Jiní to dělají až nakonec při přepracování hrubých verzí“ (Glaser, 1978, str.132).

Třetí postup zahrnuje názorné představení si „architektury“ základní osnovy. Představování si takové struktury se dá přirovnat k jakési prostorové metafoře. Můžeme to ilustrovat popisem a třemi příklady takových metafor. Kolega jednou

charakterizoval dvě monografie odlišným způsobem. Řekl, že čtení *Awareness of Dying* (Glaser, Strauss, 1965)¹ připomínalo pomalé obcházení sochy, přičemž byla studována z různých souvisejících úhlů. (Zkoumaným jevem – sochou bylo zachování „tajemství“ očekávané smrti před umírající osobou.) Na druhou stranu, čtení *Time for Dying* (Glaser, Strauss, 1968)², které probíralo následné kroky umírání za hospitalizace, bylo jako sestupování z kopce dolů, krok za krokem. Řazení kapitol v každé z monografií odpovídá tomu, co na úrovni pocitů sděluje představa architektury každé z nich. Uspořádání naší nedávno vydané knihy (Corbinová, Strauss, 1988) bylo předvídáno další metaforou ještě předtím, než jsme vůbec stačili načrtnout hlavní obrysy rukopisu. Představte si, že někdo vchází do domu. Řekli jsme: „Nejprve by návštěvník vstoupil vchodem, prošel předsíní, pak by vstoupil do velké místnosti, která se skládá ze dvou nápadných částí a potom by dům opustil zadními dveřmi. Na závěr by celý dům pomalu obcházel a nahlížel do hlavního pokoje několika různými okny, ale nyní by pozorně sledoval vztahy mezi jednotlivými předměty v pokoji. Když byl náš rukopis dokončen, jeho podoba odpovídala této prostorové metafoře: předmluva, úvodní kapitola, pak rozsáhlá teoretická část skládající se ze tří kapitol a potom další dlouhá část sestávající z několika kapitol, které podrobně rozpracovávaly dříve uvedené teoretické formulace a vyvozovaly z nich závěry.

Ve chvíli kdy se pustíte do psaní disertační práce vám může třetí postup (vizualizace) připadat obtížný. Konec konců, u disertací je na většině univerzitních kateder vyžadována dosti standardní forma, a to dokonce i v případě, že jde o prezentaci kvalitativního výzkumu. Disertační práce obvykle začínají úvodní kapitolou následovanou přehledem dosavadních poznatků a literatury o daném tématu, potom jsou uvedeny výsledky zkoumání (ve dvou nebo třech kapitolách) a nakonec shrnutí, závěry, důsledky. Přesto všechno může autor disertační práce uvedenou architektonickou metaforu použít na vnitřní kapitoly, které obsahují hlavní část práce. V každém případě, když badatel sestavuje disertaci založenou na metodě zakotvené teorie, měl by do značné míry spoléhat na první dva postupy, které jsme popsali výše: (1) vytvoření jasného analytického příběhu pomocí diagramů, uspořádávání a samozřejmě nepřetržitému uvažování a (2) vypracování předběžné základní osnovy, která plně zahrne všechny důležité složky tohoto příběhu.

¹ ≈ vědomí smrti (pozn. př.)

² ≈ čas umírat (pozn. př.)

O čem psát?

Při psaní disertačních prací podle zakotvené teorie se můžete setkat s jedním zvláště obtížným problémem. Jeho zdrojem je dosti komplikovaná analýza prováděná v průběhu celého výzkumného procesu. Důležitá otázka potom zní: O čem z celé této analýzy psát? Konec konců, standardní forma pro psaní disertací vám neposkytuje mnoho vlastního prostoru – mimo psaní mnohem rozsáhlejší disertace, než si přejete nebo než na jakou máte čas. Jak tedy vtěsnat do výzkumné práce většinu toho, co nyní víte? Stručně řečeno, do jaké hloubky je nutné jít při psaní výzkumné zprávy? Odpověď zní, že nejprve musíte vědět, jaká bude hlavní myšlenka vašeho analytického sdělení. Potom musíte uvést tolik pojmových detailů, kolik je třeba k tomu, abyste ji čtenářům sdělili. Vlastní podoba vnitřních kapitol vaší práce by měla odpovídat analytickému sdělení a jeho složkám.

Tato odpověď nicméně přesně neříká, jak při psaní disertací či monografií vybrat z velkého množství detailů určitý konkrétní „pojmový detail.“ I když nikdo, kdo není dostatečně obeznámen s vaším výzkumem, to nemůže předem přesně říci, platí, že musíte nejprve prezentovat alespoň analytický příběh.

Ten bude samozřejmě zahrnovat centrální kategorii. Pak už se můžete řídit radou Barneyho Glasera, která zní:

obecnými, zakotvenými a nejdůležitějšími vlastnostmi centrální [kategorie] se zabýváme [nejdříve], abychom poskytli co nejuplněnější ... charakteristiku její podstaty. Potom z těchto vlastností ... vybereme ty, které pak dále rozvineme v [úvodní teoretické] kapitole ve vztahu k problému. Obvykle se tedy v jedné kapitole nebo na jedné stránce [disertace nebo monografie] zabýváme pouze jednou z mnoha vlastností centrální kategorie. (Glaser, 1978, str. 131)

Specifické problémy autorů disertačních prací

„Správné“ psaní disertační práce podle zakotvené teorie je prakticky ještě komplikovanější než psaní výzkumných zpráv o obvyklejších typech kvalitativního výzkumu. Nicméně různé postupy probírané v předchozích kapitolách plus ty, kterými jsme se právě zabývali, by vám měly tento úkol značně usnadnit.

Předkládáme zde několik doplňujících bodů týkajících se psaní disertací a monografií podle metody zakotvené teorie. Protože jste dosud žádnou nenapsali, musíte se naučit dvě věci současně. Jedna se týká toho, jak prezentovat v písemné podobě jednotlivé části analýzy, které jsou výsledkem složitého výzkumného postupu, a jak je všechny integrovat – opět písemnou formou. Většinu z toho už jste samozřejmě udělali ve svých stále se rozrůstajících se záznamech. I když části těch-

to záznamů mohou být prakticky beze změny včleněny do rukopisu, je třeba mít na paměti, že záznamy nebyly napsány jako sdělení čtenářům. Naučili jste se analyticky a komplexně přemýšlet, ještě však musíte získat adekvátní komunikační dovednosti, abyste dokázali smysl své analýzy někomu sdělit. Je třeba, aby ve vaší hlavě i na stránkách, které píšete, panovala souhra přemýšlení a sdělování. Po napsání jedné nebo dvou kapitol byste se měli v obou těchto specifických dovednostech postupně zlepšovat. V počátečních fázích psaní musíte být pochopitelně trpěliví, než tyto činnosti dostatečně zvládnete. Pokud se při psaní prvních kapitol dostanete do těžkostí, možná vás povzbudí myšlenka, že ke konci to bude čím dál tím snadnější. Další útěchou vám může být nepravdivá myšlenka, že psaní dalších přednášek a monografií (a mělo by jich být co nejvíc) už pro vás bude celkově snadnější.

Problém sebedůvěry

Abyste získali jistotu v tomto značně specifickém způsobu psaní, je mimo jiné třeba mít víru ve své vlastní analytické a kompoziční schopnosti. V tomto ohledu budeme citovat jednu z našich knih, protože citace stručně vyjadřuje to, čím vy jako nezkušený badatel – zejména ve výzkumu podle zakotvené teorie – pravděpodobně projdete. Citace se vztahuje spíše k analýze než k psaní, ale když píšete, jsou tyto dvě dovednosti, jak už jsme poznamenali, úzce spjaté.

Badatelé mohou zjistit, že mají na počátku, natož během vlastního psaní, zábrany psát, jestliže si nejsou dostatečně jistí svou analýzou. Mám to skutečně správně? Neopomenul jsem něco podstatného? Mám opravdu centrální kategorii? A jestliže ano, přece jen, mám vše propracováno dostatečně do detailů (pojmové hutnosti)?

Odpovědi mohou znít ano, ne nebo snad! Ale problémem není, zda analýza byla přiměřeně a dostatečně provedena, ale přesvědčení, že znám odpovědi na tyto otázky. Dokonce i zkušený badatelé museli někdy dlouho okusovat své tužky, aby si mohli být jistí, kde přesně jsou slabá místa jejich analýzy, nebo aby si mohli být po provedení kontroly jistí, že tam žádná slabá místa nejsou. Bez ohledu na množství zkušeností je běžnou taktikou pro snížení nejistoty „zkouška“ – vyzkoušejte své poznatky na jiných lidech, jednotlivcích nebo skupinách, oficiálně či neoficiálně.

Semináře mohou posílit důvěru přednášejícího v jeho analýzu, ať v její předběžnou nebo téměř konečnou podobu, jakož i důvěru v analýzu obsaženou v jeho písemných pracích. Přednášky na konferencích mohou v případě kladného přijetí dále rozšířit platnost vaší analýzy a efektivnost jejího vyjádření v čtivé próze.

Nicméně téměř vždy, když se blíží doba, kdy je třeba něco napsat, nebo dokonce během vlastního psaní, cítíte značnou nejistotu ohledně toho, zdali to lze udělat vskutku účinně a zdali se to tak děje. Přece jen, někteří lidé jsou perfekcionisté a zdá se, že

se nemohou spokojit s ničím než s dokonalým výsledkem. To však samozřejmě může znamenat také vůbec žádný nebo velmi opožděný výsledek. Jiní trpí obecně nedostatkem důvěry v sebe sama, což se promítá do zpochybňování schopnosti zvládnout tento konkrétní typ úkolu.

Tato nejistota a úzkost ... může být dále zmírněna (mimo jiné) napsáním jednoho nebo dvou článků, než se pustíte do psaní delšího a významnějšího díla ... přijetí článku nebo dvou ke zveřejnění, může značně povzbudit snížené sebevědomí a omezit trvajících pochybnosti o schopnostech týkajících se výzkumu (a psaní výzkumných zpráv). (Strauss, 1987, str. 259-260)

Jak už to nechat být

Po dokončení všech úprav toho, co by snad mělo být definitivní verzi, může mít badatel také potíže s tím „nechat už to být“ a dát rukopis do tisku. Tento problém není způsobený ani tak nedostatkem sebedůvěry, i když by mohl být, jako spíš dočasným selháním nervů: „Dal jsem tam skutečně ty nejnovější podrobnosti? Mám je správně?“ Tyto pochybnosti jsou podněcovány téměř nevyhnutelnými objevy nových doplňujících detailů, jak pojmových tak textových, a přemísťováním a přeformulováváním, což se stává při každém přepisování konceptu. Součástí narůstajících zkušeností autora výzkumné práce je poznání, že žádný rukopis není nikdy dokončen. V případě, že máte to štěstí a nemáte vlastní nebo katedrou či nakladatelem stanovený termín odevzdání, můžete využít toho, že se několik týdnů nebo dokonce měsíců na „konečnou“ verzi ani nepodíváte, abyste od ní získali určitý textový a analytický odstup. Část nebo dokonce celý rukopis by si také mohl přečíst jeden nebo dva kolegové, to obvykle zlepšuje jeho úroveň. (Avšak dejte si pozor na příliš tvrdý úsudek nebo jistou míru neporozumění. V tom druhém případě byste však měli uvažovat, proč k nepochopení došlo.) Nakonec jej však musíte nechat být a přesvědčit sami sebe, že rukopis je natolik hotov, jak je to jen možné. Pouze v případě, že to je vaše disertační práce, se můžete ještě utěšovat, že pokud se z ní rozhodnete udělat knihu, tak ji ještě vylepšíte.

Princip dovednosti pustit rukopis k publikaci spočívá v pochopení, že vaše teoretické výroky jsou pouze počátkem narůstající řady podobných výroků, ke kterým se později vy sami můžete vracet, abyste je podrobili kritice nebo začlenili některé z nich do svých dalších prací právě tak, jako byste to udělali s výroky či kritikami ostatních. Psychologie této dovednosti je ovšem komplikovanější. V podstatě je založena na vyhnutí se nereálným představám o *dokonalém* rukopisu a otevření se novým projektům, myšlenkám, údajům. „Ale“ (mohli byste zde namítnout) „mohlo by se stát, že odvedu nedbalou práci, když se jí nebudu pečlivě zabývat.“ Pečlivě se zabývat, to jistě, je ale třeba nalézt rovnováhu mezi užitečným přepracováním

konceptů a odtržením se od nich. Na obecné úrovni nelze vysvětlit, jakým způsobem takovou situaci řešit. Zkušený badatel, který skutečně zná vaši práci, by vám s tím samozřejmě mohl pomoci, ale nakonec se stejně budete muset spolehnout na svůj vlastní cit pro psychologickou správnost.

Jestliže píšete disertaci a máte to štěstí, že studujete na katedře, která povoluje její méně formální podobu, potom můžete psát pro širší publikum než jsou členové vaší komise nebo pár akademiků na katedře. Kromě toho vydavatelé knih obvykle bez váhání odmítají většinu disertací, které jsou jim posílány k publikaci. Pokud tedy můžete psát disertaci stylem, který se blíží monografii, bude pak její úprava pro případnou publikaci mnohem snazší.

Posluchači

Vyvstává zde také otázka pisatelovy představy o čtenářích jeho disertační práce. Tento problém není snad tak složitý jako je tomu u jiných forem publikací (o kterých bude řeč níže) a u přednášek, ale přesto s ním má mnoho studentů potíže. Konec konců, první kdo čte vaši disertaci je váš vedoucí práce a ostatní členové komise oponentů. Pokud komise disertaci nepřijme, celé vaše úsilí vyjde nazmar. Tvoří-li ji lidé, kteří se velmi liší v názoru na kritéria hodnocení prací, je studentům jasné, že mohou těmito metodologickými neshodami utrpět. Jestliže mají štěstí nebo jsou rafinovaní, vyberou si takové členy komise, kteří se vzájemně shodnou, na které předkládaný koncept učiní dobrý dojem, nebo také takové, které tato práce příliš nezajímá či nemají dostatek zkušeností v dané oblasti, a tak disertaci přijmou. Neexistuje žádný osvědčený a správný způsob, jak tuto situaci, která se liší případ od případu, zvládnout. Naše nejlepší rada je vybrat si pokud možno takového vedoucího práce, který vám poskytne jak podporu, tak kritiku, a napsat co nejlepší rukopis. V případě, že provedete výzkum důkladně, je vysoká pravděpodobnost, že titul získáte, i když žádný člen komise nebude příznivcem kvalitativního výzkumu. Pokud to bude možné, měli byste se ze všech sil snažit, abyste udrželi počet případných nepříznivých recenzentů ve vaší komisi na minimu.

Mezi monografiemi a disertačními pracemi existují jisté zásadní rozdíly, ačkoliv na předchozích stránkách jsme mezi nimi příliš nerozlišovali. Nejdůležitější je, že pojednání v monografii by mělo být pojmově obsáhlejší – propracováno do větší hloubky a detailů. Protože je zde více prostoru a chybějí omezení daná formátem disertace, autor je při rozpracování analytického sdělení méně svazován. Mimoto, monografie může být komplexnější, a to nejen v podrobnějším popisu kategorií a jejich vztahů, ale předkládáním mnohem většího množství vlastního materiálu. Vlastní materiál použitý v monografii může zahrnovat případové studie a dokonce

i dlouhé citace z rozhovorů, terénních poznámek a dokumentace. Autor se může kdykoliv rozhodnout odbočit od tématu a zabývat se méně významnými a okrajovými problémy, pokud odpovídají základním cílům monografie. Je zde také možné zkoumat sporné otázky, které byly díky omezením disertační práce vynechány nebo nebyly během výzkumu zcela propracovány. Nesrovnalosti, které se vloudily do disertace, psané vždy ve větším spěchu, by měly být v monografii korigovány. Komise pro disertační práce mají sklon kladně přijímat spíše „závěry“, zatímco čtenáři monografií pravděpodobně více ocení nebo alespoň přijmou argumenty podložené analýzou a širší pojednání o výzkumných materiálech.

Autor monografie má rovněž volnost ve výběru stylu prezentace. Tento styl by měl zčásti vyplývat z toho, co chce autor sdělit, a zčásti z představy o potenciálních čtenářích sdělení. Skládají se čtenáři z okruhu našich vědeckých či praktických spolupracovníků, nebo je možné očekávat, že budou pocházet z několika různých oblastí? Co když má někdo v úmyslu psát pro laické čtenáře? Aby monografie splnila svůj úkol co nejlépe, měl by si pisatel položit následující otázku: „Co bych chtěl čtenářům sdělit, a pokud pracuji v různých oblastech, jak oslovit každého z nich, jak sloučit odlišné styly v jeden?“ Stručně řečeno, styl a forma prezentace by měla brát v úvahu publikum, pro které je určena.

Předpokládejme, že se obracíte jak ke svým vědeckým spolupracovníkům, tak ke čtenářům, kterých se daná výzkumná oblast týká. Oslovení obou těchto skupin bude vyžadovat značné přemýšlení a dovednost v používání slovní zásoby, terminologie, případových materiálů, celkového ladění a dalších aspektů stylu psaní. Sociologové publikovali mnoho monografií nejen pro potřebu univerzit, ale také pro čtenáře, kterých se daná problematika týká. (Co se týče výzkumů podle zakotvené teorie, viz Biernacki, 1986; Fagerhaugh, Strauss, 1977; Fagerhaugh, Strauss, Suczek, Wiener, 1987; Glaser, 1976; Glaser, Strauss, 1965, 1968; Strauss, Fagerhaugh, Suczek, Wiener, 1985.) Někdy mohou být potenciálními čtenáři i laici: např. pacienti a jejich rodiny co se týče knihy pojednávající o epilepsii (Schneider, Conrad, 1983). Někdy se monografie obracejí stejnou měrou na laiky i na vědecké spolupracovníky nebo odborníky. V tom případě jsou publikovány jako knihy pro širokou veřejnost, např. publikace zabývající se uzavíráním nových sňatků po rozvodu (Cauhape, 1983).

Psát pro rozmanité publikum je většinou obtížnější úkol než psát jen pro kolegy-badatele nebo ty, kteří v oblastech, které s danou problematikou souvisejí, pracují. Nicméně mnoho badatelů chce – nebo se cítí povinni – psát nejen pro čtenáře vědeckých nebo odborných publikací. Někdy jim jako východisko pro psaní knih, které nepatří mezi monografie, také slouží vlastní výzkum. Jednou z možností je vyjadřovat se prostřednictvím knih k veřejným otázkám: To znamená předkládat

svůj názor na danou otázku, podložený závěry svého výzkumu a empirickými poznatky nashromážděnými v jeho průběhu. Viz. například naše publikace zabývající se strategiemi ve zdravotnictví (Strauss, Corbinová, 1988). Lze také napsat knihu pro praktiky v určité oblasti, která bude obsahovat spoustu informací zjištěných výzkumem. (Příklady knih podle zakotvené teorie viz. Strauss a kol., 1984, péče o chronicky nemocné.) Nic z toho samozřejmě nebrání napsání „čistokrevné“ monografie určené primárně pro omezený okruh čtenářů – odborníků v dané vědní disciplíně nebo pracovníků v tomto oboru. Většina kvalitativně výzkumných monografií byla napsána pro tento omezený okruh čtenářů.

Úprava disertačních prací na monografie

Jak upravit disertaci na monografii? Základní pokyny, jakým způsobem to provést, byly implicitně obsaženy v předchozím textu. Nejdříve se však autor disertace musí rozhodnout, jestli vůbec disertaci na monografii přepracovávat. Zde byste měli pečlivě zvážit několik otázek vztahujících se k tomuto rozhodnutí, nejlépe v následujícím pořadí.

(1) Jsou empirické materiály, závěry nebo teoretické výroky předkládané v disertační práci dostatečně zajímavé, aby jejich přepracování pro širší publikum stálo za můj čas a námahu? Některé disertace jsou přirozenými kandidáty na takové zveřejnění. (Jako příklad viz Whyteova monografie o pouličním gangu, 1955; Davisova kniha o zotavování se z dětské obrny, 1963; Shibutanioho studie o šíření zvěstí, 1966; Broadheadsova kniha o studentech medicíny, 1983; Cauhaupeova kniha o uzavírání nových sňatků po rozvodu, 1983; Rosenbaumova kniha o ženách závislých na drogách, 1981; Wienerovo dílo o zápasech s alkoholem, 1981; Starova monografie o sporech týkajících se lokalizace vědomí v mozku, 1989.) Jiné disertace, bez ohledu na to, jak důležité mohou být pro pár vědeckých spolupracovníků, nejsou vhodné. Jejich části je možné publikovat ve formě článků a později se můžete dočkat i častých odkazů na tyto články.

(2) Jsou-li materiály důležité, jaká jsou potom nejpodstatnější témata a vytvořené pojmy, které by měly být zveřejněny v monografii?

(3) Mám dostatek času a energie na přepsání disertace na monografii? Mám skutečně stále zájem o toto téma? Nemám toho už dost, nenudí mě to? Je toto téma opravdu moje parketa, nebo bych se měl orientovat na jiné, pro mě nyní zajímavější náměty či oblasti? To, že vám na zdařilém provedení dostatečně záleží může samozřejmě vést k velkému osobnímu uspokojení. Část přijatého závazku a z něj plynoucího uspokojení může také pocházet z pocitu zodpovědnosti vůči publiku stojícímu „mimo“, jež by mělo být informováno o tom, co bylo v průběhu výzkumu objeveno.

(4) Stále zde zbývá ještě jedna otázka, kterou se mnoho potenciálních autorů zabývá: Pokud má člověk jistý zájem a dostatek času a energie, má psaní této monografie smysl z hlediska kariéry? V některých oborech není psaní monografií (nebo jiného typu knihy opírající se o výzkum) zvláště důležité a články publikované v často odkazovaných časopisech zajišťují větší prestiž. Avšak vědeckí pracovníci z jiných oborů, včetně sociálních věd – zejména v případech, kdy hodnotí uchazeče o doplnění stavu katedry nebo kdy jde o jejich vlastní povýšení – ví, že monografie mají při hodnocení často větší váhu než články.

Poté, co jste vzali v úvahu všechny tyto otázky a snad i některé další, nechali se ovlivnit dobrými ale někdy i špatnými radami členů katedry, přátel, sponzorů nebo jiných osob, stojíte stále před otázkou, jak tedy upravit svou disertační práci na monografii. Ve skutečnosti snaha odpovědět si na tuto otázku velmi pravděpodobně ovlivní i vaše rozhodnutí, jestli vůbec psát, jelikož při tom zvažujete čas a námahu, kterou budete muset vynaložit při psaní monografie, ať již „tím či oním způsobem.“

Při vlastní úpravě disertační práce se lze řídit úvahami, kterými jsme se zabývali na předchozích stránkách. Musíte pečlivě zvážit, jaký typ publika chcete oslovit. To předpokládá schopnost nestranně uvažovat o tom, jaké náměty, pojmy či teoretické výroky by byly pro dané publikum nejzajímavější či které by toto publikum nejvíce ocenilo. Tyto úvahy vedou k otázce o stylu psaní. Například jaký formát by bylo vhodné použít? Měla by se monografie zaměřit primárně na teoretické výroky doplněné empirickými materiály nebo by obě složky měly být v rovnováze? Měli byste otevřeně polemizovat se stávajícími teoretickými výroky nebo použít opatrnějších nebo dokonce implicitních argumentů? Úvahy o stylistice s sebou samozřejmě také nesou rozhodnutí o povaze a úrovni použité terminologie, rozhodnutí o způsobech prezentace vybraných údajů, o celkovém ladění monografie, atd.

Jiné jsme se zde zmínili, že k tomu, co bylo původně uvedeno v disertaci, by v monografii mělo být připojeno podrobné rozpracování pojmů. To lze provést zahrnutím teoretických materiálů již obsažených ve vašich záznamech, ale vynechaných v disertační práci, a také úvahou tom, které výroky zůstaly v disertaci nejasné, dvojznačné, neúplné nebo si dokonce odporovaly. V monografii si budete pravděpodobně také přát pojednat ve větším rozsahu o některých důsledcích své práce s odkazem na teoretickou literaturu, a rovněž o důsledcích pro další výzkum, pro odborníky či pro ty, kteří se zabývají vytvářením metodických postupů.

Všechny tyto možnosti nebo požadavky vyžadují čas a námahu, ale také spoustu opětovného promýšlení vašich předchozích analýz a jejich písemného vyjádření.

Mnoho badatelů shledalo přepisování své disertace na monografii jako velice užitečné. Jiní převedli své disertace na monografie primárně z důvodu postupu v kariéře a osobní prestiže, a prakticky tak využili své investice do psaní disertace.

Kolektivní autorství

Pokud se na výzkumném projektu podílí dva nebo více vědeckých pracovníků, potom se vždy nabízí otázka, jakým způsobem by měli přistupovat k psaní publikace. Odpověď pochopitelně závisí na vztazích mezi členy výzkumného týmu, na jejich vědomí vlastních schopností a podílu na výzkumu, pocitu zodpovědnosti, množství času, které má každý z nich k dispozici apod. Některé publikace píše vedoucí výzkumného projektu za rozdílného přispění dalších členů kolektivu. Jiné publikace jsou výsledkem spolupráce i při psaní, nejen při výzkumu. Podle všeho, kombinací vzájemné spolupráce (nebo odmítání spolupráce) je nespočetně. Totéž platí i pro články opírající se o kolektivně prováděný výzkum.

Psaní článků určených k publikaci

Tuto čtvrtou skupinu publikací založených na výzkumu lze těžko nazvat homogenní. Velká rozmanitost alternativ typů článků může být názorně vyjádřena přehledem těchto možností pro tři různé skupiny čtenářů.

- (1) Pro *kolegy* – články obsahují:
 - teoretické úvahy
 - empirické poznatky
 - polemiky
 - metodologické úvahy
- (2) Pro *praktiky*:
 - teoretické rámce napomáhající při porozumění klientům
 - empirické poznatky
 - praktická doporučení ohledně používaných postupů
 - návrhy změn stávajících zvyklostí
 - návrhy strategických plánů pro celé oblasti
- (3) Pro *laiky*:
 - empirické poznatky
 - návrhy změn stávajících zvyklostí a systémů
 - rady, jak žít lépe či jak si zajistit lepší péči u praktiků nebo v institucích
 - ujištění čtenářů, že i jiní lidé mají podobné zkušenosti (např. při vyrovnávání se s rozvodem či adopcí)

Množství druhů článků naznačuje, že i při výběru účelu článku, jeho zaměření, stylu či způsobu publikace budete mít spoustu možností.

Váš výzkum vám však poskytne pevný základ, o který se budete moci opřít při psaní jakéhokoliv článku. Kdybyste „v sobě“ neměli tento těžce získaný výzkum, psali byste jiné články a psali byste je jinak. Výzkum podle zakotvené teorie poskytuje teoretické analýzy, empirické poznatky i sebedůvěru. I když výzkum samotný vám neřekne, co máte psát, s jakým cílem, komu nebo jak, měl by vám dát nezanebatelnou citlivost vůči otázkám zkoumané oblasti, publiku a vůči zkoumaným lidem a organizacím. A právě tyto znalosti používáte při rozhodování co, pro koho a jak napsat.

Rozhodnutí o těchto otázkách spočívají na úvahách a postupech nepodobných těm, kterými jsme až doposud v této kapitole zabývali. Existuje však několik důležitých rozdíků, které lze stručně a srozumitelně vyloučit. Zde jsou tedy některé podmínky, které mohou přímo ovlivnit váš výběr toho, co psát, pro koho to psát a jakou formou:

(1) Jak jsme se již zmínili dříve, badatelé se mohou rozhodnout publikovat články o svém výzkumu již v poměrně raných fázích výzkumného procesu. Mohou k tomu mít různé důvody. Mohou například chtít předložit předběžné závěry, uspokojit sponzory nebo na ně udělat dojem, nebo také proto, že mají zajímavý materiál o nějakém vedlejší problém, který by se z různých důvodů nemusel dostat do závěrečné výzkumné zprávy.

(2) Někdy badatelé píší články na určité téma proto, že se k tomu cítí zavázání nebo jsou k tomu přinuceni. Tento druh motivace samozřejmě také ovlivní, co badatel píše a jak to píše.

(3) Stává se také, že badatelé jsou požádáni, aby svým článkem přispěli do nějakého sborníku nebo zvláštního vydání časopisu, protože se o nich ví, že se danou oblastí zabývají. Jindy bývají požádáni, aby poskytli v písemné formě některou z jejich ústních přednášek, protože se posluchačům velmi líbila.

(4) Další podmínkou, která může ovlivnit váš článek, je existence nějakého termínu, kdy je třeba rukopis odevzdat. Pro některé badatele může být termín povzbuzením, jiné jeho existence deprimuje.

(5) Také omezení počtu stran určené redakcí má vliv na to, jestli bude článek vůbec napsán – alespoň pro tento konkrétní časopis – co bude obsahovat a jak bude napsán

(6) Pokud vás nepožádá o článek přímo redaktor nějakého časopisu, stojíte také před rozhodnutím, kterému časopisu článek nabídnout. Článek je třeba nabídnout odpovídajícímu časopisu, protože jinak ztrácíte zbytečně čas zasíláním svého článku redakcím, které jej odmítají. Ještě horší však může být, když časopis, do něhož

se váš článek nehodí, váš článek přijme a ten nevyvolá žádanou odezvu, protože si jej přečtou nevhodní čtenáři, kteří jej nemohou docenit. Výběr vhodného časopisu může být snadný, pokud obsah daného časopisu znáte, ale jinak je nutné obsah a zaměření časopisů pečlivě prozkoumat. Je také dobré se v tomto ohledu poradit někým, kdo daný časopis dobře zná. A to platí dvojnásob, jestliže chcete publikovat svůj článek někam mimo svůj obor, například když jako sociální vědec napíšete sociálně zaměřený článek pro lékařský časopis.

Poté, co jsme zmínili tyto podmínky, které mohou mít někdy stimulující a jindy naopak omezující vliv, probereme, čím se psaní článků liší od jiných textů.

Nejdůležitější je zohlednění dvou vzájemně provázaných východisek článku: jeho účelu a cílové skupiny čtenářů. Z množství různých účelů a cílových skupin čtenářů, které jsme vyjmenovali výše, je zřejmé, že zvážení těchto dvou východisek je ústřední problém každého badatele, který píše nějaký článek. (To platí i v případě, že jste požádáni o napsání článku.) „Co“ „jím“ sdělit? Témata některých článků se objeví přirozeně sama od sebe během výzkumu. Například při našem výzkumu chronicky nemocných lidí a jejich partnerů nás překvapily rozdíly ve zvládnání tohoto onemocnění mezi vysoce spolupracujícími páry a páry vysoce konfliktními. Napsali jsme tedy článek na toto téma, a to relativně brzy v průběhu výzkumu (Corbinová, Strauss, 1984). Témata jiných článků vás mohou napadnout v počátečních nebo středních fázích výzkumu, ale k jejich sepsání dojde až mnohem později, a některá jsou odkládána tak dlouho, že se místo samostatného zveřejnění nakonec stanou součástí monografie. Některá témata článků musí delší dobu zrát. Je to možná tím, že k tomu, aby o nich člověk mohl psát, musí hlouběji porozumět některým jevům nebo být zběhlejší v teorii. Napsání článků, jejichž tématem je návrh nějakých reforem, se také může zdržet, protože badatel musí být dostatečně rozčilen současným stavem věcí, aby se dokázal postavit do role reformátora, nebo protože badatel ještě nemá zcela jasno ohledně konkrétních alternativ, které hodlá navrhnout namísto těch stávajících.

Ve chvíli, kdy máte všechny teoretické výroky jasně a srozumitelně zformulovány, na vás může přijít pokušení vyložit celý rámec vaší teorie v jednom dlouhém článku. V případě zakotvených teorií to může být velmi obtížné, protože tento rámec je zde velmi složitý, užívající mnoha pojmů. Podle nás byste se o to neměli pokoušet (stejně jako u přednášek). Pokud se do toho přesto pustíte, předložte čtenářům patřičně zredukovanou verzi a odkažte je na připravovanou monografii. Je mnohem lepší si vybrat jednu nebo dvě kategorie a probrat jejich vlastnosti a možná ještě tak vztahy těchto dvou kategorií k ostatním kategoriím. V dalších článcích se můžete zaměřit zase na jiné kategorie.

Jeden z autorů této knihy například psal článek o práci hospitalizovaných pacientů a uvedl vztah této práce ke dvěma dalším druhům práce: „práce zajišťující bezpečí“ a „práce zajišťující pohodlí“ (Strauss et al., 1985). V dalším článku se výzkumný tým zabýval prací personálu na jednotkách intenzivní péče a zaměřil se na jejich práci zajišťující bezpečí, zvláště ve vztahu k jejich neustálé práci s lékařskými přístroji, jejichž užívání potenciálně rizikové a zároveň nezbytné pro udržení života dětí (Wiener, Fagerhaugh, Strauss, Suczek, 1979).

Další články se mohou zabývat metodologickými otázkami nebo různými přístupy či plány používanými v dané oblasti. Pak budou vaše teoretické materiály sloužit jako doplněk a obohacení hlavního výkladu. Určitá metodologická témata mohou například vyžadovat uvedení jak empirických, tak teoretických příkladů, aby je čtenáři mohli správně pochopit. Argumenty týkající se různých diskutovaných přístupů by se měly opírat nejen o empirické údaje, ale měl by je explicitně, nebo alespoň implicitně, podporovat i teoretický rámec.

Autoři této knihy například předložili argumenty navrhuující reformu amerického systému zdravotní péče (Strauss, Corbinová, 1988). Tyto návrhy vycházely ze zjištění, že lékaři a zdravotnické organizace se orientují hlavně na pomoc v akutních případech, přestože dnes převládají chronická onemocnění, která mají několik stádií, z nichž každé vyžaduje jiný druh péče.

Vraťme se však nyní zpět k našemu doporučení, abyste se v teoreticky zaměřených článcích zaměřili pouze na omezený počet kategorií a myšlenek. Obvyklá otázka zde zní: „Jak to napsat?“ S odpovědí je to podobně jako u jednotlivých článků monografií, zde ji však upřesníme pro účely psaní článků. Nejdříve se tedy rozhodnete, na co přesně se chcete zaměřit. Jak zní váš teoretický příběh? Toto rozhodnutí může vzniknout již během výzkumu nebo vás může napadnout při přemýšlení o posledních integrujících diagramech nebo před uspořádáváním záznamů. Při vypracovávání podrobností ohledně pojmových vztahů používejte stejné způsoby uspořádávání a přemýšlení o svých materiálech (teoretických i empirických), jaké jsme popsali výše. Ještě než začnete pracovat na pojmových vztazích nebo ve chvíli, kdy jste jich již část vypracovali, byste si měli vytvořit osnovu článku. Stejně jako u osnovy monografie může být dobré tuto osnovu na několik dnů či týdnů odložit a pak se k ní vrátit a vyladit ji. Při psaní jednotlivých částí vám probírání se záznamy a jejich uspořádávání osvěží paměť a pomůže vám doplnit některé podrobnosti.

Existuje zde jedno nebezpečí, kterému je třeba se vyhnout. Je jím přílišné množství podrobností, které pak zahltní vaše myšlení. V takovém případě vás pokusy nacpat příliš mnoho věcí na omezený prostor odradí od psaní nebo alespoň

podstatně sníží srozumitelnost vašeho výkladu. Pravidlo, podle něhož se rozhodujete, co do článku zařadit a co ne, zde má formu dvojí otázky: Potřebuji tuto podrobnost ke zvýšení srozumitelnosti analytického výkladu nebo ke zvýšení srozumitelnosti empirických informací? První část této otázky se týká analýzy samotné. Druhá se týká začlenění údajů ve formě citací a případových materiálů.

Konečné verze článků, stejně jako u monografie či disertace, je možné dát na zkoušku přečíst svým přátelům a kolegům a dokonce i ochotným praktikům či laikům, pokud se jich téma článku týká. Svůj článek také můžete doladit v nějakém spisovatelském klubu nebo studentském výzkumném kroužku, pokud jste nějakého členem. Je třeba do článku také zabudovat odkazy na literaturu. Pokud se jedná o teoretický článek, můžete také promyslet, jaké důsledky či doporučení z něj vyplývají pro praxi v oblasti, kterou zkoumáte.

A když už to máte „konečně“ hotové a ještě konečněji publikované, už byste měli promýšlet a pomalu začínat psát další publikaci!

Souhrn

Prezentování a publikování závěrů výzkumu je pro badatele velkou výzvou. Má-li tak velké množství složitých materiálů, jak se má rozhodnout, co z toho všeho prezentovat, komu a jakým způsobem? Obecně je v přednášce nebo článku dobré zabývat se do hloubky pouze jedním hlavním pojmem (kategorií) doplněným několika dalšími, které se k němu vztahují. V monografii máme mnohem více možností, ale i zde by si měl badatel pečlivě promyslet logické uspořádání materiálů, ještě než se pustí do tvorby podrobné osnovy. Disertace jsou problémem samy o sobě, protože musí dodržet jistou standardní formální úpravu a obsah. Badatel zde opět musí pečlivě promyslet, kolik podrobností uvést a jak uspořádat materiál tak, aby co nejlépe popsal pojmové schéma a zároveň zachoval plynulost a návaznost textu. Tato kapitola předkládá návrhy postupů, které by vám měly při prezentaci svých závěrů pomoci.

14

Kritéria hodnocení výzkumů podle zakotvené teorie

Kvalitativní výzkum lze přesně zhodnotit pouze tehdy, když jsou použité postupy natolik explicitní, aby čtenáři výzkumné zprávy, která je výsledkem výzkumu, mohli posoudit vhodnost těchto postupů. Také vědecké zásady (výzkumné standardy), jimiž se badatel řídí, by měly odpovídat danému výzkumu. Co je tedy třeba vědět, abyste mohli posuzovat tyto záležitosti?

Vědecké zásady a kvalitativní výzkum

Někteří kvalitativní badatelé zastávají názor, že zásady nebo standardy, podle nichž se posuzují kvantitativní výzkumy, jsou pro hodnocení kvalitativních výzkumů nevhodné (viz. Agar, 1986; Guba, 1981; Kirk, Miller, 1986). Pravděpodobně většina kvalitativních badatelů věří, že tyto zásady je třeba alespoň upravit, aby odpovídaly kvalitativnímu výzkumu. Badatelé, kteří pracují podle zakotvené teorie se společně domnívají, že zásady „dobré vědy“ by měly být zachovány, je však třeba pozměnit jejich definici tak, aby odpovídaly skutečností kvalitativního výzkumu a komplexitě společenských jevů, kterým jejich prostřednictvím chceme porozumět. Mezi tyto obvyklé vědecké zásady patří: průkaznost, soulad mezi teorií a pozorováním, zobecnitelnost, konzistence, reprodukovatelnost, přesnost a ověřitelnost. (Přehledně jsou tyto zásady popsány v knize Gortner, Schultz, 1988, str. 204.) Tyto zásady mají přírodovědečtí badatelé za natolik samozřejmé, že ani filozofové vědy se jimi explicitně nezabývají, vyjma zásady ověřitelnosti. Ovšem osta-

tní zásady – jako přesnost, konzistence či relevance – jsou implicitně přijímány (Popper, 1959).

Nebezpečí, před kterými se kvalitativní badatelé musí bránit, když používají tyto termíny, vyplývají z pozitivističtějších konotací těchto termínů a z konotací odvozených z příliš doslovného čtení přírodovědecké vědecké literatury. Neexistuje však žádný důvod, proč by se tyto termíny měly definovat tak, jak je definují a užívají sociální vědci kvantitativního zaměření. Každý způsob objevování si vyvíjí své vlastní standardy – a postupy, jejichž prostřednictvím je hodlá dosahovat. (Dobře je toto téma zpracováno v knize Diesing, 1971.) Důležité zde je, aby tato kritéria byla stanovena explicitně.

Vezměme si například zásadu reprodukovatelnosti. Obvykle to znamená, že jakýkoliv daný výzkum – například fyzikální výzkum – lze zopakovat, replikovat, takže jestliže se výsledky původního výzkumu ve výzkumech následujících opakují, dodává jim to na důvěryhodnosti. Ovšem pravděpodobně žádná teorie, která se týká sociálně-psychologických jevů, není reprodukovatelná, alespoň v tom, že nelze nalézt nové nebo jiné situace jejichž parametry by přesně odpovídaly situacím v původním výzkumu, ačkoliv hlavní charakteristiky si mohou být velmi podobné. Narozdíl od výzkumů fyzikálních jevů, je velmi obtížné navrhnout experimentální nebo jiný design výzkumu, podle něhož by bylo možné znovu nastolit původní podmínky a udržet pod kontrolou všechny vnější proměnné, které zkoumaný sociálně-psychologický jev ovlivňují.

Jiný způsob vymezení reprodukovatelnosti je následující: Za předpokladu použití stejných teoretických východisek, jako původní badatel, a dodržení stejných obecných pravidel pro shromažďování údajů a jejich analýzu, spolu s podobným souborem podmínek, by jiný badatel měl dojít ke stejným teoretickým vysvětlením daného jevu. Veškeré rozdíly, které se vyskytnou, lze vysvětlit opětovným prozkoumáním údajů a určením odlišností v podmínkách, které v každém případě působily.

Dalším příkladem předefinování obvyklých zásad tak, aby odpovídaly kvalitativním výzkumům, bude zásada zobecnitelnosti. Cílem zakotvené teorie je určit podmínky, které vyvolávají určitá s jevem související jednání nebo interakce, a jejich následky. To se dá zobecnit pouze na tyto specifické situace. Je přirozené, že čím je teoretické pořizování vzorků systematictější a širší, tím více podmínek a variability bude objeveno a zabudováno do teorie, a tím bude širší i zobecnitelnost této teorie (stejně tak její přesnost a predikční schopnost). Pokud původní teorie nepočítá s odchylkami, které se objeví díky pozdějším výzkumům, mohou být tyto nové specifické poznatky zabudovány do původních výroků teorie formou doplňujících nebo upravujících dodatků.

Na dvou příkladech (reprodukovatelnost a zobecnitelnost) jsme zde ukázali, jak je nutné obvyklé zásady předefinovat. Další důležité zásady ve spojení se zakotvenou teorií jsme již probrali na jiných místech (Corbinová, Strauss, 1990).

Kritéria hodnocení zakotvených teorií

Zde se budeme zabývat některými důležitými hodnotícími kritérii pro posuzování výzkumů. Jakých výzkumů? Vašich vlastních výzkumů i výzkumů provedených jinými badateli, kteří tvrdí, že postupovali podle metod zakotvené teorie. Tato kritéria by měla být také užitečná při formulaci různých doporučení pro nadace či grantové agentury. Stejně jako ostatní vědci se musí badatelé užívající metody zakotvené teorie zabývat otázkami pořizování vzorků, analytickými postupy, validitou, apod. (Předpokládáme, že i zástupci nadačí budou při posuzování návrhů hodlajících využít metod zakotvené teorie brát v potaz metodická doporučení předkládaná v této kapitole.) Úspěšnost výzkumného projektu je posuzována především podle jeho výsledků. Vyjma několika neobvyklých případů, kdy jsou výsledky výzkumu prezentovány ústně, jsou zjištění a závěry výzkumu (stejně jako design výzkumu a použité metody a techniky) hodnoceny podle publikace – výzkumné zprávy. Jak se však tyto výzkumné zprávy posuzují a podle jakých kritérií?

Při hodnocení výzkumné zprávy, jejíž autoři tvrdí, že vytvořili, propracovali nebo „ověřili“ nějakou teorii, byste měli jasně rozlišovat následující oblasti. Za prvé se posuzuje validita, reliabilita a důvěryhodnost údajů (Guba, 1981; Kidder, 1981; Kirk, Miller, 1986; Le Compte, Goetz, 1982; Miles, Huberman, 1984; Sandelowski, 1986). Za druhé se posuzuje vhodnost výzkumného procesu, jímž byla teorie vytvořena, propracována nebo ověřována. Za třetí se posuzuje, nakolik závěry výzkumu z empirie vycházejí a odpovídají jí – empirické zakotvení závěrů výzkumu.

Kritéria pro posuzování údajů byla v literatuře hojně diskutována (viz. kromě výše zmíněných knih jakákoliv stať o výzkumné práci v terénu). Zde se budeme zabývat hlavně vhodností použitého výzkumného procesu a zakotvením jeho výsledků.

Výzkumný proces

Při čtení výzkumné zprávy o zakotvené teorii by čtenáři měli být schopni posoudit některé části výzkumného procesu, který vedl k sepsání dané zprávy. Ovšem i u monografií – které konec konců obsahují hlavně teoretické výroky a analyzované údaje – se stává, že čtenáři nemohou dost dobře posoudit, jak badatel analýzu provedl. Čtenáři se vlastní analýzy neúčastnili a monografie jim někdy nikterak

nepomáhá v tom, aby si průběh analýzy mohli představit. To by se dalo napravit tím, že by se čtenářům předložily určité informace týkající se níže popsaných kritérií. Nemusí být popsány příliš do detailů, a to ani v monografiích, alespoň však do té míry, aby poskytovaly solidní základy pro posuzování vhodnosti výzkumného procesu jako takového. Typy informací, které jsou k tomu třeba, následují ve formě otázek, přičemž odpovědi na tyto otázky naznačují, jakým způsobem jsou použitelné jako hodnotící kritéria.

1. kritérium: Jakým způsobem byl vybrán původní vzorek? Na jakém základě?
2. kritérium: Jaké hlavní kategorie se objevily?
3. kritérium: Jmenujte některé z událostí, případů, jednání, apod., které (jakožto indikátory) ukazovaly na některé z těchto hlavních kategorií.
4. kritérium: Na základě kterých kategorií probíhalo teoretické pořizování vzorků? Tj. jakým způsobem se shromažďování údajů řídilo výroky teorie? Jak reprezentativními se tyto kategorie ukázaly být po skončení teoretického pořizování vzorků?
5. kritérium: Jaké byly některé z hypotéz o pojmových vztazích (tj. vztazích mezi kategoriemi) a na jakém základě byly vysloveny a ověřovány?
6. kritérium: Vyskytly se případy, kdy hypotézy neodpovídaly tomu, co jste ve skutečnosti viděli? Jak jste tyto rozdíly v teorii zohlednili? Jak tyto rozdíly ovlivnily ony hypotézy?
7. kritérium: Jak a proč jste vybrali centrální kategorii? Byl tento výběr náhlý nebo postupný, obtížný nebo snadný? Na jakém základě jste prováděli závěrečná analytická rozhodnutí?

Jsme si vědomi toho, že některá z těchto kritérií se většinou kvantitativních badatelů a dokonce i mnoha kvalitativním badatelům mohou jevit jako nekonvenční (například teoretické, spíše než statistické, pořizování vzorků nebo požadavek explicitního zohlednění rozdílů). Přesto jsou však pro hodnocení výzkumů podle zakotvené teorie nepostradatelné. Pokud badatel užívající metod zakotvené teorie poskytne tyto informace, může čtenář použít tato kritéria k posouzení vhodnosti komplexního kódovacího postupu, který badatel použil. Takto podané podrobnosti se spojí s nápovědami, které, alespoň v delších výzkumných zprávách, mohou ukazovat na extrémně opatrné a důkladné sledování indikátorů, na svědomité a vynalézavé pořizování vzorků, apod.

Následuje skupina otázek, které odpovídají skupině kritérií pro hodnocení empirického zakotvení výzkumu.

Empirické zakotvení výzkumu

1. kritérium: Jsou pojmy vytvořené?

Protože základními stavebními kameny každé zakotvené teorie (vlastně každé vědecké teorie) jsou pojmy zakotvené v údajích,¹ první otázky, které je třeba si klást o jakékoliv výzkumné zprávě, jsou tyto: Vytváří pojmy (prostřednictvím kódování) nebo je alespoň užívá? Jaký je zdroj nebo zdroje pojmů? Pokud jsou pojmy odvozeny z běžně používaných slov (např. „nejistota“) a není vymezen jejich specifický teoretický význam, pak to nejsou pojmy ve smyslu stavebních částí zakotvené teorie, protože ve skutečnosti nejsou zakotveny v samotných údajích. V jakékoliv monografii, jejímž cílem je předložit teoretické interpretace údajů založené na analytických metodách zakotvené teorie, je možné použít pojmy snadno a rychle – ovšem pouze zhruba – posoudit pouhým prohlédnutím výčtu pojmů a posouzením, jsou-li to odborné nebo naopak běžně používané termíny a kolik jich je. Abyste však tyto otázky mohli posoudit hlouběji, je nutné si zprávu alespoň zběžně pročíst.

2. kritérium: Jsou pojmy systematicky uvedeny do vzájemných vztahů?

Tato hra se nazývá systematická konceptualizace prostřednictvím pojmových vazeb. Takže otázky, které je zde třeba si o výzkumné zprávě o zakotvené teorii klást, se týkají toho, jestli jsou tyto vazby vytvořeny a jak jsou zakotveny v údajích. Dále je třeba se ptát, jestli byly tyto vazby vytvářeny systematicky. Stejně jako u jiných kvalitativních výzkumných zpráv se dá přepokládat, že tyto vazby nebudou předkládány ve formě seznamu hypotéz nebo proporcionálních nebo jiných formálních výrazů, ale že budou prostupovat celým textem výzkumné zprávy.

3. kritérium: Je pojmových vazeb dost a jsou kategorie dobře propracované? Mají pojmovou hutnost?

Pojmy zakotvené teorie by měly být hustě provázány, a to jak na úrovni vztahů mezi kategoriemi a jejich subkategoriemi, tak mezi několika kategoriemi v závěrečné integraci. To se samozřejmě děje prostřednictvím prvků paradigmatu – podmínek, kontextu, jednání nebo interakcí (včetně strategií) a následků. Kategorie by také měly být pojmově hutné (tj. měly by mít mnoho vlastností, které jsou dimenzionalizovány). Právě hustá provázanost ve smyslu prvků paradigmatu a hut-

¹ = vycházející z údajů. (pozn. př.)

nost kategorií dodávají teorii její vysvětlovací sílu. Bez nich je teorie méně než dostačující.

4. kritérium: Je do teorie zabudován dostatek variability?

Některé kvalitativní výzkumy podávají zprávu pouze o jediném jevu a stanoví pouze několik podmínek, za nichž se jev objevuje. Také určí pouze několik jednání nebo interakcí, které tento jev charakterizují, a omezený rozsah následků. Oproti tomu by monografie o zakotvené teorii měla být posuzována podle své variability a podle míry specifčnosti, s jakou jsou popsány odchylky a jejich vztah k údajům, z nichž pochází. V některých publikacích o výzkumu může být rozsah odchylek poněkud omezený, ale autor by měl alespoň upozornit, že úplnější výzkumná zpráva obsahuje jejich kompletní popis.

5. kritérium: Jsou do vysvětlení zkoumaného jevu zabudovány také širší podmiňující vlivy, které tento jev ovlivňují?

Výzkum podle metody zakotvené teorie vyžaduje, aby do analýzy byly zahrnuty veškeré vysvětlující podmínky a nikoliv aby se badatel omezil pouze na ty, které se zdají mít na zkoumaný jev bezprostřední vliv. To znamená, že analýza by neměla být tak „mikroskopická,“ že by přehlédla podmiňující vlivy, které vycházejí z „makroskopičtějších“ zdrojů: například ekonomických podmínek, společenských hnutí, trendů, kulturních hodnot, apod.

Dále je třeba, aby tyto podmínky byly přímo uvedeny do vztahu ke zkoumanému jevu prostřednictvím jejich vlivu na jednání nebo interakce a, skrze ně, později i na následky a nikoliv aby byl uveden pouze jejich výčet. Z tohoto důvodu je tedy zakotvená teorie, která tyto širší podmiňující vlivy zanedbává nebo nedostatečně specifikuje jejich vztah ke zkoumanému jevu, nedostatečně zakotvená. Jinými slovy, ať se autor o matici podmiňujících vlivů (viz. Kapitola 10) výslovně zmiňuje nebo ne, je důležité, aby v analýze byla použita.

6. kritérium: Byl zohledněn proces?

Identifikace a specifikace změn nebo pohybu ve formě procesu je důležitou součástí výzkumu podle metody zakotvené teorie. Jakákoliv změna musí být uvedena do vztahu k podmiňujícím vlivům, které ji způsobují. V kapitole 9 jsme řekli, že proces lze pojmut do stupňů nebo fází, ale také jako plynulý pohyb nebo změnu jednání nebo interakce v průběhu času v reakci na působící podmínky.

7. kritérium: Zdají se teoretické závěry být průkazné a do jaké míry?

Je docela dobře možné dokončit výzkum podle metody zakotvené teorie nebo jakýkoliv jiný výzkum a nedojít k žádným průkazným závěrům. Pokud badatel postupuje podle postupů či zásad metody zakotvené teorie bez trochy představivosti nebo vzhledu do toho, co údaje reflektují – možná proto, že se jim v tom, co říkají, nedaří vidět nic než triviálnosti a všeobecně známé jevy – pak lze říci, že publikované závěry jsou v tomto ohledu nevyhovující.

Vzpomeňte si, že je zde nutná souhra mezi badatelem a nashromážděnými údaji a žádná metoda, ani metoda zakotvené teorie, nemůže zajistit, že tato souhra bude tvořivá. To závisí na třech charakteristikách badatele: analytických schopnostech, teoretické citlivosti a citlivosti vůči detailům v jednání či interakci (plus dostatečná schopnost sdělit své výsledky písemnou formou). Tvořivá souhra samozřejmě závisí také na druhém pólu rovnice badatel–údaje: na kvalitě nashromážděných a užitých údajů. Nenápaditá analýza může být na úrovni metod dostatečně zakotvená v údajích, ale na úrovni teoretických cílů badatele již je tato míra zakotvení nedostačující. Stává se to tak, že badatel buď nevyužije veškerý potenciál, který se v údajích skrývá, nebo nenashromáždí dostatek údajů.

Tyto dvě sady kritérií, pro posuzování výzkumného procesu a empirického zakotvení teoretických závěrů, se přímo týkají toho, do jaké míry je daný výzkum podle zakotvené teorie ověřený a způsobů, jak to zjistit. Pokud jsou ve výzkumné zprávě přehledně popsány jednotlivé složky výzkumného procesu a pokud je v ní zároveň obsaženo dostatek nápovědí, pak je možné předkládanou teorii nebo teoretické výroky posuzovat podle jejich hodnověrnosti. Můžeme posuzovat, za jakých podmínek tato teorie odpovídá „realitě,“ poskytuje vysvětlení a je užitečná (prakticky i teoreticky).

Závěrečná poznámka

Ohledně hodnotících kritérií byste si měli zapamatovat ještě dvě věci. Za prvé, tato kritéria by neměla být považována za striktní pravidla platící bez výjimky, ať již při hodnocení svého vlastního výzkumu nebo výzkumných zpráv svých kolegů. Tato kritéria jsou zde míněna jako vodítka. Nové oblasti výzkumu mohou vyžadovat úpravu postupů a hodnotících kritérií, aby odpovídaly okolnostem výzkumu. Nápadití badatelé, kteří zápolí s neobvyklým nebo tvořivým použitím materiálů, se někdy odchýlí od toho, čemu říkáme „směrodatná“ pravidla pro postup. Doporučujeme však, abyste se těchto hlavních kritérií snažili držet, pokud to jenom jde a pokud nemáte velmi pádné důvody pro jejich nedodržení. V takovýchto neobvy-

klých případech byste měli naprosto přesně vědět jak a proč se od těchto kritérií odkláníte, napsat to do výzkumné zprávy a nechat čtenáře, aby sám posoudil hodnověrnost vaší teorie.

Za druhé vám doporučujeme, abyste sdělovali, byť stručně, jaké jste použili procedurální postupy, a to zvláště v delších zprávách. Tím máme na mysli výčet všech neobvyklých použitých postupů a procedurálních kroků, kterými jsme se v této knize nezabývali. To čtenáři pomůže při posuzování celkovou přiměřenost vašeho výzkumu. Také to způsobí, že vaši čtenáři si budou více uvědomovat rozdíly mezi vaším výzkumem a výzkumy vzniklými použitím jiných kvalitativních metod. Takto si nejlépe uvědomíte, jak jste vlastně postupovali a jaké nedostatky se mohly ve vaší práci vyskytnout. Jinými slovy, budete schopni určit a sdělit ony nevyhnutelné hranice vašeho výzkumu.

Souhrn

Každý výzkum, ať již kvalitativní nebo kvantitativní, je třeba posuzovat podle zásad postupů, které odpovídají metodám použitým při získávání jeho závěrů. Autoři této knihy vyvinuli hodnotící kritéria vhodná pro posuzování zakotvených teorií. Tato kritéria mohou používat nejen ti, kteří chtějí posoudit svou práci nebo práce svých kolegů, ale také členové redakčních rad či představitelé grantových agentur, kteří také musí posuzovat výzkumy podle metody zakotvené teorie.

Není to žádná lingvistická náhoda, že „tvorba,“ „stavba“ či „práce“ označují jak proces, tak i výsledky tohoto procesu. Bez procesuálního významu těchto slov by jejich předmětný význam vůbec neexistoval.

John Dewey, *Art as Experience*, 1935, str. 51

Literatura

- AGAR, M.: *Speaking of ethnography*. Beverly Hills, CA, Sage 1986.
- BECKER, H.: *Sociological work: Method and substance*. New Brunswick, NJ, Transaction 1970.
- BECKER, H.: *Art worlds*. Berkeley, CA, University of California Press 1982.
- BECKER, H.: *Doing things together: Selected papers*. Evanston, IL, Northwestern University Press 1986a.
- BECKER, H.: *Writing for social scientists*. Chicago, University of Chicago Press 1986b.
- BIERNACKI, P.: *Pathways from heroin addiction*. Philadelphia, PA, Temple University Press 1986.
- BLUMER, H.: Science without concepts. *American Journal of Sociology*, 1931, č. 12, s. 515-533.
- BLUMER, H.: *Symbolic interaction*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1969.
- BROADHEAD, R.: *Private lives and professional identity of medical students*. New Brunswick, NJ, Transaction Books 1983.
- CAUHAPE, E.: *Fresh starts: Men and women after divorce*. New York, Basic Books 1983.
- CHARMAZ, K.: The grounded theory method: An explication and interpretation. In: R. Emerson (Ed.), *Contemporary field research*. Boston, Little Brown 1983.
- CORBIN, J.: Women's perceptions and management of a pregnancy complicated by chronic illness. *Health Care for Women International*, 1987, č. 84, s. 317-37.
- CORBIN, J., STRAUSS, A.: Collaboration: Couples working together to manage chronic illness. *Image* 1984, č. 16, s. 109-115.
- CORBIN, J., STRAUSS, A.: *Unending work and care: Managing chronic illness at home*. San Francisco, CA, Jossey-Bass 1988.
- CORBIN, J., STRAUSS, A.: Grounded theory method: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 1990. V tisku.
- CORBIN, J., STRAUSS, A.: Comeback: Overcoming disability. In: G. Albrecht, J. Levy (Eds.), *Advances in medical sociology*, Greenwich, CT, JAI Press 1991. sv. 2.
- DAVIS, F.: *Passage through crisis*. Indianapolis, IN, Bobbs-Merrill 1963.
- DENZIN, N.: *The research act*. Chicago, Aldine 1970.
- DEWEY, J.: *Art as experience*. New York, Minton, Balch 1934.
- DIESING, P.: *Patterns of discovery in the social sciences*. Chicago, Aldine 1971.
- DRAKE, S.: *Discoveries and opinions of Galileo*. Garden City, NY, Doubleday Anchor Books 1957.
- FAGERHAUGH, S., STRAUSS, A.: *The politics of pain management: Staff-patient interaction*. Menlo Park, CA, Addison-Wesley 1977.
- FAGERHAUGH, S., STRAUSS, A., SUCZEK, B., WIENER, C.: *Hazards in hospital care*. San Francisco, Jossey-Bass 1987.
- FIELDING, N., FIELDING, J.: *Linking data*. Beverly Hills, CA, Sage 1986.
- FUJIMURA, J.: Constructing doable problems in cancer research: Articulating alignment. *Social Studies of Science* 1987, č. 17, 257-93.
- GLASER, B.: The use of secondary analysis by the independent researcher. *American Behavioral Scientist* 1963, s. 11-14.
- GLASER, B.: *Experts and laymen: The Patsy and the subcontractor*. Mill Valley, CA, Sociology Press 1972.
- GLASER, B.: *Theoretical sensitivity*. Mill Valley, CA, Sociology Press 1978.
- GLASER, B., STRAUSS, A.: *Awareness of dying*. Chicago, Aldine 1965.
- GLASER, B., STRAUSS, A.: *The discovery of grounded theory*. Chicago, Aldine 1967.
- GLASER, B., STRAUSS, A.: *Time for dying*. Chicago, Aldine 1968.
- GORTNER, S., SCHULTZ, P.: Approaches to nursing science methods. *Image* 1988, č. 20, s. 22-23.
- GUBA, E.: Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *ETC* 1981, č. 19, s. 75-91.

Literatura

- HAMMERSLEY, M., ATKINSON, P.: *Ethnography: Principles in practice*. New York, Tavistock 1983.
- HUGHES, E.: *The sociological eye*. Chicago, Aldine 1971. Reprinted. New Brunswick, NJ, Transaction 1987.
- JOHNSON, J.: *Doing field research*. New York, Free Press 1975.
- KIDDER, L.: Qualitative research and quasi-experimental frameworks. In: M. Brewer, B. Collins (Eds.), *Scientific inquiry and the social sciences*. San Francisco, CA, Jossey-Bass 1981.
- KIRK, J., MILLER, M.: *Reliability, validity and qualitative research*. Beverly Hills, CA, Sage 1986.
- KVALE, S.: To validate is to question. In: S. Kvale (Ed.), *Issues of validity in qualitative research*. Lund, Sweden, Studentlitteratur 1989.
- LE COMPTE - N., GIETZ, J.: Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research* 1982, č. 52, s. 31-60.
- LOFLAND, J.: *Analyzing social settings*. Belmont, CA, Wadsworth 1971.
- MILES, M.: Mixing qualitative and quantitative methods: Triangulation in action. In: J. Van Maanen (Ed.), *Qualitative methodology*. Beverly Hills, CA, Sage 1983.
- MILES, M. - HUBERMAN, A.: *Qualitative data analysis*. Beverly Hills, CA, Sage 1984.
- PFaffenberger, B.: *Microcomputer applications in qualitative research*. Newbury Park, CA, Sage 1988.
- POPPER, K.: *The logic of scientific discovery*. New York, Basic Books 1959.
- RAPPORT, S. - WRIGHT, W. (Eds.): *Science: Methods and meaning*. New York, Washington Square Press 1964.
- ROSENBAUM, M.: *Women on heroin*. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press 1981.
- SANDELOWSKI, M.: The problem of rigor in qualitative research. *Advances in Nursing Science* 1986, č. 8, s. 27-37.
- SCHATZMAN, L. - STRAUSS, A.: *Field research: Strategies for a natural sociology*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1973.
- SCHNEIDER, J. - CONRAD, P.: *Having epilepsy: The experience and control of illness*. Philadelphia, PA, Temple University 1983.
- SELYE, H.: *The stress of life*. New York, McGraw Hill 1956.
- SHIBUTANI, T.: *Improvised news: A sociological study of rumor*. Indianapolis, IN, Bobbs-Merrill 1966.
- STAR, S. L.: *Regions of the mind: Brain research and the quest for scientific certainty*. Stanford, CA, Stanford University Press 1989.
- STRAUSS, A.: *Negotiations*. San Francisco, CA, Jossey-Bass 1978.
- STRAUSS, A.: Interorganizational negotiation. *Urban Life* 1982, č. 11, s. 350-367.
- STRAUSS, A.: Work and the division of labor. *Sociological Quarterly* 1985, č. 26, s. 1-19.
- STRAUSS, A.: *Qualitative analysis for social scientists*. New York, Cambridge University Press 1987.
- STRAUSS, A., BUCHER, R., EHRLICH, D., SCHATZMAN, L., SABSSHIN, M.: *Psychiatric ideologies and institutions*. Glencoe, IL, Free Press 1964.
- STRAUSS, A. - CORBINOVÁ, J.: *Shaping a new healthcare system*. San Francisco, CA, Jossey-Bass 1988.
- STRAUSS, A. - CORBINOVÁ, J.: *Tracing lines of conditional influence: Matrix and paths*. Příspěvek přednesený na výročním shromáždění Americké sociologické společnosti, San Francisco, srpen 1989.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J., FAGERHAUGH, S., GLASER, B., MAINES, D., SUCZEK, B., WIENER, C.: *Chronic illness and the quality of life* (2. vyd.). St. Louis, Mosby 1984.
- STRAUSS, A., FAGERHAUGH, S., SUCZEK, B., WIENER, C.: *The organization of medical work*. Chicago, University of Chicago Press 1985.
- TESCH, R.: *Qualitative research: Analysis types and software tools*. Philadelphia, PA, Taylor and Francis 1989.
- WHYTE, W.: *Street corner society*. Chicago, University of Chicago Press 1955.
- WIENER, C.: *The politics of alcoholism*. New Brunswick, NJ, Transaction Books 1981.

WIENER, C., FAGERHAUGH, S., STRAUSS, A., SUCZEK, B.: Trajectories, biographies and the evolving medical technology scene: Labor and delivery and the intensive care nursery. *Sociology of Health and Illness* 1979, č. 1, s. 261-283.

Rejstřík

Analýza. viz kapitoly o kódování; po větách nebo odstavcích, 51; řádek za řádkem, 51
Axiální kódování: definice, 70

Centrální kategorie, 89; a pomocné kategorie, 87; definice, 86; určení vlastností a dimenzí, 91; výběr, 89

Dedukce, 110

Diagramy. viz také Záznamy kódování, Záznamy, Dočasné rámce, Pracovní poznámky, Teoretické poznámky; definice, 146; integrující, 146; logické, 84; 146; třídění, 166

Dimenze, 48. viz také Vlastnosti; definice, 42; dimenzionální profil, 49; dimenzionální rozsah, 49; 50; dimenzionální škály, 49

Dimenzionalizace. viz Rozložení na dimenze
Dočasné teoretické rámce, 83. viz také Diagramy, Záznamy

Hypotézy, 14; 24; 79; 110; příklady, 161

Indukce, 110

Integrace, 87; 91. viz také Centrální kategorie, Selektivní kódování, Příběh, Kostra příběhu

Interakce. viz také Jednání/Interakce; a matice, 127; definice, 117

Intervenující podmínky: definice, 70

Jednání/interakce. viz také Transakční systém; a intervenující podmínky, 75; a kontext, 74; a následky, 78; a proces, 107; a zakotvená teorie, 76; definice, 70

Jev, 71; 73. viz také Centrální kategorie, Ústřední jev; a kontext, 74; a výzkumná otázka, 24; a zakotvená teorie, 15; definice, 70

Kategorie, 45; 71; centrální, 86; definice, 42; doplňování, 104; in vivo, 48; pojmenovávání, 47; rozvíjení, 79; 81; 87; subkategorie, 48; 71; 79; vypůjčené, 47

Kladení otázek, 43; 55

Kódování: definice, 42

Kontext, 74. viz také Podmínky, Matice podmiňujících vlivů; definice, 70

Kostra příběhu. viz také Centrální kategorie, Ústřední jev, Selektivní kódování, Rozlišující pořizování vzorků; definice, 86; příklad, 93; 97

Matice podmiňujících vlivů. viz také Podmiňující vlivy, Podmiňující trajektorie, Kritéria; a biografické a historické procesy, 128; a organizace, 128; definice, 117; příklady použití, 122; úrovně, 120

Mávání červeným praporkem, 66

Nahodilost: definice, 106

Následky, 71; 78; 113. viz také Paradigmatický model; definice, 70

Neodborná literatura: definice, 32

Obavy studentů, 67

Objevy, 18

Odborná literatura: a teoretická citlivost, 34; definice, 32; jako druhotný zdroj údajů, 35; jako zdroj výzkumných problémů, 22; použití k dodatečné validaci, 35

Osobní zkušenosti, 28

Otevřené pořizování vzorků: definice, 131

Ověřování, 79; 87; 96; 102; 140; 141

Označování jevů, 43

Paradigmatický model, 72; 79; 87; 92. viz také Jednání/Interakce, Podmínky, Následky, Strategie

Podmínky. viz také Kontext, Paradigmatický model a kapitoly o matici podmiňujících vlivů; intervenující, 75; 112; příčinné, 73
Podmiňující trajektorie: a matice podmiňujících vlivů, 123; a úrovně jednání/interakce, 125; definice, 117
Pojmová hutnost, 80. viz také kapitoly o selektivním kódování
Pojmy, 43; 191; a konceptualizace, 43; definice, 42
Pomocné postupy. viz Kritéria, Diagramy, Záznamy, Psaní
Popis, 13; rozdíl mezi teorií a popisem, 19
Porovnávání, 43; 60; 98
Pořizování vzorků vycházející z budované teorie: definice, 131
Pracovní poznámky, 155; definice, 146
Pravidelnosti, 49; 96
Proces, 106; definice, 106
Prokázaný teoretický význam: definice, 131
Příběh: definice, 86
Příčinné podmínky: definice, 70
Případy neodpovídající teorii, 80; 140. viz také Ověřování, Variabilita

Rozlišující pořizování vzorků, 139. viz také Selektivní kódování, Centrální kategorie; definice, 131
Rozložení na dimenze, 48. viz také Dimenze; definice, 42

Selektivní kódování: definice, 86
Složitost, 81
Spojování sekvencí, 106

Strategie, 70; 75; 76. viz také Jednání/Interakce, Intervenující podmínky, Paradigmatický model
Technika protikladů, 60
Teoretická citlivost: definice, 27
Teoretická nasycenost, 140
Teoretické poznámky, 153; definice, 146
Teorie: formální vs. substantivní, 129; úrovně, 129
Transakční systém. viz také Matice podmiňujících vlivů; definice, 117; vlastnosti, 118; zakotvená teorie, 118

Ústřední jev. viz Kategorie, centrální; Selektivní kódování

Validizace, 35. viz také Ověřování
Vlastnosti, 48; definice, 42
Vztahové a variační pořizování vzorků, 138. viz také Kódování, otevřené; Pořizování vzorků vycházející z budované teorie ; definice, 131
Vztahy mezi pojmy, 43. viz také Kategorie, a kapitoly o kódování

Zakotvená teorie. viz také Kvalitativní výzkum, Transakční systém; definice, 14; 15; jako vědecká metoda, 17; požadavky k osvojení, 16; původ, 15; výzkumná otázka, 24
Záznamy: definice, 146
Záznamy kódování. viz také Záznamy; definice, 42; 146; vytváření, 51; 151
Změna: a následky, 113; a podmiňující vlivy, 112; definice, 111; tvar a forma, 111

O autorech

Juliet Corbinová přednáší na katedře ošetrovatelství (Department of Nursing) na San Jose State University v San Jose v Kalifornii. Působí také jako vědecký pracovník na katedře sociálních věd (Department of Social and Behavioral Sciences) na University of California v San Franciscu. Ošetrovatelství vystudovala na Arizona State University (1963), magisterský titul (M.S.N.) v tomto oboru získala v roce 1972 na San Jose State University a doktorát (D.S.N.) získala v roce 1981 na University of California v San Franciscu. Je autorkou nebo spoluautorkou mnoha článků o výzkumech a kapitol v různých sbornících. Je také spoluautorkou výzkumné monografie *Unending Work and Care* (1988) a knihy týkající se reformy systému zdravotnictví nazvané *Shaping A New Health Care System* (1988). V současné době se zabývá výzkumem role těla při činnosti a také shromažďováním údajů pro svůj výzkum průběhu práce v nemocnicích.

Anselm Strauss je bývalým profesorem sociologie na katedře sociálních věd (Department of Social and Behavioral Sciences) na University of California v San Franciscu. Ve svých výzkumech se zabýval především sociologií zdraví a onemocnění a sociologií práce či zaměstnání. Výzkumné metody, které používal při svých výzkumech byly nejčastěji kombinací terénního pozorování a rozhovorů, někdy však jako primární zdroj údajů využíval i historické materiály. Mezi jeho (a Juliet Corbinové) knihy o metodě a monografie patří: *The Discovery of Grounded Theory* (1967), *Qualitative Analysis for Social Scientists* (1987), *Awareness of Dying* (1965), *The Social Organization of Medical Work* (1985) a *Unending Work and Care* (1988). Byl hostujícím profesorem na universitách v Cambridge, Paříži, Manchesteru, Constance, Adelaide a Hágách. V současné době se zabývá výzkumem strategií týkajících se AIDS a jejich přenosem do praxe, výzkumem chodu práce v nemocnicích a také výzkumem role těla při jednání.

Stručný česko-anglický slovníček použitých termínů

Axiální kódování	↔	Axial coding
Centrální kategorie	↔	Core category
Diagramy	↔	Diagrams
Dimenze	↔	Dimensions
Integroující diagramy	↔	Integrative diagrams
Intervenující podmínky	↔	Intervening conditions
Jednání/interakce	↔	Action/Interaction
Jev	↔	Phenomenon
Kategorie	↔	Categories
Kódování	↔	Coding
Kontext	↔	Context
Kostra příběh	↔	Story line
Logické diagramy	↔	Logic diagrams
Matice podmiňujících vlivů	↔	Conditional matrix
Nahodilost	↔	Contingency
Následky	↔	Consequences
Odborná literatura	↔	Technical literature
Otevřené kódování	↔	Open coding
Otevřené pořizování vzorků	↔	Open sampling
Podmiňující trajektorie	↔	Conditional path
Pojmy	↔	Concepts
Požizování vzorků vycházející z teorie	↔	Theoretical sampling
Pracovní poznámky	↔	Operational notes
Proces	↔	Process
Prokázaný teoretický význam	↔	Proven theoretical relevance
Příběh	↔	Story
Příčinné podmínky	↔	Causal conditions
Rozlišující pořizování vzorků	↔	Discriminate sampling
Rozložení na dimenze	↔	Dimensionalising
Selektivní kódování	↔	Selective coding
Technika protikladů	↔	Flip-Flop Technique
Teoretická nasycenost	↔	Theoretical saturation
Teoretická citlivost	↔	Theoretical sensitivity
Teoretické poznámky	↔	Theoretical notes
Transakční systém	↔	Transactional system
Vlastnosti	↔	Properties
Vztahové a variační pořizování vzorků	↔	Relational and variational sampling
Zakotvená teorie	↔	Grounded theory
Zaměřené pozorování	↔	Close-in comparison
Záznamy kódování	↔	Code notes
Záznaky	↔	Memos

Nabídkový katalog 1999-2000

Sdružení Podané ruce
Vydavatelství F
Nakladatelství Albert

ANSELM STRAUSS, JULIET CORBINOVÁ

ZÁKLADY KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU POSTUPY A TECHNIKY METODY ZAKOTVENÉ TEORIE

Z anglického originálu A. Strauss a J. Corbinová: *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Newbury Park, California, Sage 1990
přeložil Stanislav Ježek.

Obálku navrhla Irma Charvátová

V roce 1999 vydalo nakladatelství ALBERT
A. Navrátila 15, 68001 Boskovice, tel./fax:0501-45 20 17
ve spolupráci se Sdružením Podané ruce,
Kroftova 64, Brno, tel./fax: 05- 41 24 83 41
Odpovědný redaktor: Michal Miovský a František Šalé

Vytiskla tiskárna Color Print v Boskovicích
Vydání první, v edici SCAN 2. kniha, 1999
Počet stran 228
Náklad 400 kusů

ISBN 80-85834-60-X

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou společný katalog Sdružení Podané ruce se sídlem v Brně, Nakladatelství Albert v Boskovicích a Vydavatelství F v Trenčíně. Jeho prostřednictvím Vám představujeme předpokládaný společný ediční profil pro rok 1999 až 2000. Vzhledem k tomu, že spektrum našeho zájmu a zaměření je relativně velmi úzké a specializované a doposud každý ze subjektů publikoval zvlášť pod hlavičkami svých edičních řad, dohodli jsem se na vzájemné spolupráci a sloučili edice do jednoho katalogu. Edice jsou zaměřeny na vydávání původních prací i překladů v oblastech psychoterapie, psychologie, pedagogiky, psychiatrie a speciální pedagogiky. Jedním z hlavních důvodů ke sloučení edicí byl relativně omezený okruh stálých čtenářů z řad odborníků pracujících v uvedených profesích, případně zájemců z řad širší odborné veřejnosti či vzdělaných laiků. Tato skutečnost s sebou přináší především dvě hlavní úskalí. Prvním je menší náklad, ve kterém publikace mohou vycházet a s tím související problém se zaplacením kvalitních překladatelů, autorských práv i tisku samotného. Druhým problémem je pak distribuce těchto publikací uvedenému okruhu čtenářům, kteří většinou nedisponují časem běhat po nespécializovaných knihkupectvích a pít se potom, ve kterém náhodou seženou hledanou knížku.

Soudný člověk jistě chápe, že pro výše uvedená specifika je vysoce pravděpodobné, že by se k Vám, čtenářům, knihy z našich edičních řad často vůbec ani nemusely dostat včas, nebo díky nízkému nákladu také vůbec. Proto jsme pro zjednodušení nastíněných problémů na cestě knihy od nás k Vám zvolili společný postup a spolupráci.

Naším hlavním cílem je zprostředkovat českým a slovenským čtenářům publikace, z nichž mnohé by zřejmě vzhledem ke svému úzkému zaměření a nákladům často vůbec nevyšly. Snažíme se současně, aby tyto knihy byly cenově co nejvíce dostupné a to nejen pro profesionály, ale hlavně také pro budoucí profesionály – pro studenty. Věříme, že z našeho předkládaného katalogu to je i zběžným pohledem patrné a doufáme, že Vás naše publikační nabídka zaujme a že si mezi následujícími tituly vyberete.

Na spolupráci s Vámi se těší

za redakci edice SCAN	za Sdružení Podané ruce	za Vydavatelství F v Trenčíně
PhDr. František Šalé Mgr. Michal Miovský	Mgr. Jindřich Vobořil	prim. MUDr. Josef Hašto

Jak naše knihy získat co nejrychleji, pohodlně a nejlaciněji?

➡ jednotlivé tituly si můžete objednat předem na přiloženém objednacím listku (nacházejícím se na poslední straně katalogu) a my Vám knihy zašleme na dobírku. Nepřesáhne-li hodnota objednaných knih částku 500,-Kč/Sk, platíte poštovně v plné výši. Přesáhne-li částku 500,-Kč/Sk, zaplatíte pouze polovinu poštovních nákladů a přesáhne-li hodnotu 1000,-Kč/Sk, **zaplatíme celé poštovně za Vás!** Ve všech třech případech Vám nebudeme účtovat žádné balné!

➡ vzhledem k tomu, že mnozí z Vás si možná objednájí více knih předem nebo se se svými kolegy dohodnou a objednájí si knihy společně a objednájí tak větší počet jednotlivých titulů, nabízíme Vám možnost získat v těchto případech slevy:

- v případě objednávky vyšší než 1 500,- Kč/Sk je sleva 10%
- v případě objednávky vyšší než 2 000,- Kč/Sk je sleva 15%
- v případě objednávky vyšší než 3 000,- Kč/Sk je sleva 20%

Knihy Vám budou dodány na základě potvrzené objednávky společně s fakturou. Poštovné a balné hradíme opět v plné výši za Vás!

➡ **studentům** poskytujeme automaticky při jakémkoli odběru slevu 10%.

➡ zvolíte-li kterýkoli z uvedených způsobů odběru knih a objednáte-li si knihy v celkové hodnotě vyšší, než 2 000,- Kč/Sk, získáte automaticky **zdarma nárok na titul**, označený v katalogu jako **prémie**. Tento titul je jinak neprodejný.

➡ připravované tituly mohou být k dostání také u některých knihkupců. Nedokážeme Vám však říci, která knihkupectví budou ochotna naše tituly odebírat a zda podmínky, které dnes v běžné distribuci panují, neovlivní katalogovou cenu těchto knih směrem nahoru. Knihkupcům poskytujeme obvyklý rabat (od 25%), splatnost faktur je 14 dní. Při platbě v hotovosti nabízíme rabat o další 2% vyšší.

➡ **školám a knihovnám** poskytujeme slevu 15% při odběru jakéhokoliv množství, poštovné účtujeme dle prvního bodu.

➡ s nově vydanými tituly se můžete také seznámit v rámci tzv. „ohlašovací povinnosti“ v týdeníku Nové knihy (ČR) a Knižná revue (SR). Zvolený titul si můžete objednat na níže uvedených kontaktních adresách na dobírku.

Objednané knihy, které již vyšly, Vám budeme zasílat ihned po obdržení Vaší objednávky. Plánovaný termín vydání u dosud nevyšlých titulů je orientační. Vydání knih je často spojeno s řadou námi nezaviněných i neovlivnitelných drobných zpoždění (např. často zdlouhavá jednání o licencích a autorských právech, obtížnost překladu a nutné odborné konzultace k tématu, technické důvody v tiskárnách apod.) Může tak dojít k tomu, že původně ohlášený titul se může zpoždit a my tuto skutečnost nebudeme moci ovlivnit. V takovém případě prosíme čtenáře o shovívavost a pochopení.

Vážení čtenáři, doufáme, že nabízený přehled Vás zaujme a že si vyberete. Na Vaše případné dotazy, připomínky a objednávky se budeme těšit na uvedených adresách:

Pro ČR: Nakladatelství ALBERT
Navrátilova 45,
680 01 Boskovice
Tel/fax: 0501/ 452 017

Pro SR: TRANSPRINT
Ing. Miroslav Petržík
Partizánská 9, 911 01 Trenčín
Tel: 0831/443 100 nebo /523 369
Fax: 0831/ 443 108

Doposud vyšlé tituly

1) Strauss Anselm – Corbinová Juliet:

Základy kvalitativního výzkumu.

Postupy a techniky metody Zakotvené teorie.

Jedná se o jednu z prvních „vlastovek“ dohánějících obrovský dluh metodologie humanitních oborů v Čechách a na Slovensku, kde se kvalitativní přístup téměř vůbec neužíval a v povědomí odborné veřejnosti o něm příliš informací nebylo. Zakotvená teorie patří mezi jednu z nejméně propracovaných a známých metod kvalitativního výzkumu. Doporučujeme zejména studentům psychologie, sociologie, religionistiky a dalších humanitních oborů, stejně tak jako medikům či dalším zájemcům o kvalitativní výzkum.

Kniha obsahuje nejen fundovaný úvod do problematiky kvalitativního přístupu, jeho historie a základních postulatů, ale je zcela praktickým návodem, „kuchařkou“, jak s uvedenou metodou pracovat a jak ji užít v humanitním výzkumu, nebo ji např. kombinovat s tradičními, spíše kvantifikujícími metodami.

V roce 1999 též připravujeme pokračování této knihy (Obj. č. 1023) v podobě praktických ukázek zahraničních výzkumů užívajících tuto metodu, včetně rozšiřující teorie a praktických rad. Překlad do českého jazyka Stanislav Ježek.

Obj. č.: SC-1001 Cena: 220,- Kč Počet stran: 225

2) Gräffová Christine: Koncentrativní pohybová terapie

Je knihou zaměřenou na práci s tělem a jeho prostřednictvím na rozvoj sebepoznávání, zvyšování sebeúcty, úcty k životu a základním lidským hodnotám. Svým pojetím a způsobem zpracování je určena nejen psychologům, psychiatrům a spec. pedagogům, ale lze ji doporučit též soc. pracovníkům a střednímu zdravotnickému personálu. Je vhodným doplňkem pro jakýkoliv druh pomáhající profese. Pravděpodobně nejširší uplatnění nalezne při práci s tělesně postiženými, se závislými, u poruch příjmu potravy atd. Kniha čtenáři mimo základního teoretického seznámení a uvedení do problematiky práce s tělem, nabízí praktickou příručku technik spolu s komentáři. I přesto, že ji zřejmě uvítají zejména „gestalt“ terapeuti, K.I.P. terapeuti apod., se domníváme, že se rozhodně jedná o práci, která by neměla chybět v žádné „psychoterapeutické“ knihovničce. Překlad do českého jazyka Oldřich Bajger.

Obj. č.: SC-1002 Cena: 235,- Kč Počet stran: 280

3) Hašto Josef (ed.): Rodinná terapie

Obsahuje uspořádaným a přehledným způsobem sestavené základní pojmosloví a východiska rodinné terapie. V příručce je zohledněn především aspekt svého praktického využití v každodenním kontaktu s klienty. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1003 Cena: PRÉMIE Počet stran: 12

4) Hašto Josef (ed.):

Terapie depresí.

Přehled, tabulky a schémata pro praxi.

Na poměrně malém prostoru se autorům podařilo podat ucelený a konzistentní zhuštěný přehled o biologických, psychoterapeutických a sociálních aspektech terapie depresí. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1004 Cena: 100,- Kč Počet stran: 78

5) Kind Hans:

Psychiatrické vyšetření

Kniha je vynikajícím úvodem pro lékaře školící se v oboru psychiatrie a bude jistě i cenným pomocníkem pro psychology a psychoterapeuty pracující na psychiatrických odděleních. Její autor, curyšský psychiatr a žák Manfreda Bleulera, ji pojmal jako učební text pro všechny, kteří si chtějí osvojit správné a optimální návyky při vyšetřování a maximálně tak eliminovat případné chyby. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1007 Cena: 175,- Kč Počet stran: 156

6) Dührsenová Annemarie:

Biografická anamnéza

z hlubinně-psychologického aspektu

Čtenářům kniha přináší ucelený a praktický návod zkušené a moudré psychoanalytičky na získávání a hodnocení podstatných informací o pacientovu/klientovu dosavadním vývoji tak, aby bylo možné sestavit co nejlepší a optimální terapeutický postup. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1008 Cena: 190,- Kč Počet stran: 94

7) Dührsenová Annemarie:

Dynamická psychoterapie. 1998.

Práce pocházející z pera přední německé psychoanalytičky a profesorky psychiatrie hlásící se k neoanalytické škole plasticky popisuje praktické postupy při dynamické psychoterapii. Pro lepší pochopení autorka text prokládá ilustrativními příklady z praxe. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1009 Cena: 190,- Kč Počet stran: 119

8) *Hell D. - Fischer-Felten M.: Schizofrénie*

Jde o jednu z nejlepších informačních brožurek pojednávajícím o tomto závažném duševním onemocnění, určenou pro laiky. O knihu se dá spolehlivě opírat při psychoedukační práci s pacienty a jejich příbuznými. Jeden z autorů, prof. dr. med. D. Hell, je ředitelem univerzitní psychiatrické kliniky v Zürichu. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1010 Cena: 135,- Kč Počet stran: 113

9) *Bartošíková Ivana – Voříšek Radovan:*

Základní psychologické a pedagogické aspekty prevence drogových závislostí

Úvodní skriptum o vybraných tématických okruzích z oblasti nealkoholových závislostí z hlediska psychologie a pedagogiky. Oba autoři se dlouhodobě věnují práci v oblasti závislostí a skripta v podstatě vznikala během přednáškových kurzů pro pracovníky nízkoprahových zařízení pro závislé, který pravidelně organizuje Sdružení Podané ruce v Brně. Mimo základní okruhy lze v práci nalézt praktické rady a nápady pro samostatnou besední a přednáškovou činnost při prevenci zneužívání nealkoholových drog.

V příštím roce plánujeme doplnit a rozšířit skripta o další oblasti související s prací se závislými a vytvořit tak kompaktní učební text, pomáhající jak pracovníkům, tak také studentům různých oborů získat rychleji základní pohled a přehled v problematice, včetně základní terminologie apod. Vydáno v českém jazyce.

Obj. č.: SC-1011 Cena: 55,- Kč Počet stran: 85

10) *Argelander H.: První interview v psychoterapii*

Rozsahem nevelké, nicméně jedno z nejdůležitějších děl v oblasti psychoterapie v německy hovořících zemích. Vychází z psychoterapeutické praxe a právě praxi má sloužit především. Snaží se reflektovat na nejčastější důležité terapeutické otázky: Jak se rychle zorientovat v pacientově problému a psychodynamice jeho osobnosti? Co se děje ve vztahu mezi terapeutem a pacientem během prvních sezení? Jak to vše vyhodnotit a zužitkovat? Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1012 Cena: 170,- Kč Počet stran: 90

11) *Nawka P. – Černák P. – Hašto J. (ed.):*

Reintegrace psychosociálně postižených do společnosti

Současný stav a perspektivy této problematiky mapovali účastníci 11. mezinárodní konference v Michalovicích (1997). Ve sborníku jsou příspěvky rakouských, německých i našich odborníků. Publikace však jistě zaujme nejen zájemce z řad profesionálů zabývajících se o sociální psychiatrii. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-10013 Cena: 60,- Kč Počet stran: 208

12) *E. a M. Bleuler .: Psychiatrie. (Vybrané kapitoly)*

Tuto učebnici napsal zakladatel dynamické psychiatrie E. Bleuler a moderními poznatky pak nové vydání doplnil jeho neméně slavný syn M. Bleuler. Učebnice je didakticky mistrovsky napsaná. Její zakořeněnost v hluboké a rozsáhlé osobní zkušenosti s pacienty je specifickou, které si každý čtenář uvědomí prakticky v každé kapitole. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-10014 Cena: 225,- Kč Počet stran: 350

13) *Andreas Blaser – Edgar Heim – Christoph Ringer – Martin Thomen:*

Na problém orientovaná psychoterapie. Koncept integrované krátkodobé psychoterapie.

Tento psychoterapeutický manuál napsali praktici s bohatými zkušenostmi a je určený pro nejširší praxi. Používání integrativní psychoterapie má teoretické zdůvodnění. Hlavními znaky POT jsou orientace na pacienta a na problém, pluralismus metod a strukturované utváření příběhu terapie. Elementy účinných forem psychoterapie jsou tu integrovány do teoretického konceptu a terapeuticky zužitkovány v pragmatickém přístupu k indikacím. Podstatným aspektem knihy je její didaktické zaměření, proto je mimořádně vhodná na získání základních psychoterapeutických znalostí. Zkušenému psychoterapeutovi umožňuje cíleně aplikovat jeho znalosti a schopnosti.

Knihou je určena především psychoterapeuticky orientovaným psychiatrům, klinickým psychologům, eventuálně sociálním pracovníkům a dalším pracovníkům v pomáhajících profesích. Vydáno ve slovenském jazyce.

Obj. č.: SC-1006 Cena: 275,- Kč Počet stran: 302

Připravované publikace pro I. pololetí 1999

1) Akce: 3x Udo Rauchfleisch

Prostřednictvím této akce nabízíme českým a slovenským čtenářům zcela mimořádnou příležitost si opatřit publikace z okruhu, jenž byl po dlouhá léta spíše tabu a kterému dnes na poli informací a praktických zkušeností dlužíme velmi mnoho. Práce s delikventy, agresory, dětskými agresory, alkoholiky a toxikomany s sebou přináší mnohá úskalí a je to právě vývoj současné situace, jenž si ve znamení dramatického nárůstu agresivních projevů, nejrůznějších sociálních patologií apod. vynucuje, aby se zrak odborné veřejnosti soustředil právě na ni. Práce s toxikomany ve vazbě a vězení, dlouhodobá terapie a provázení delikventů, to vše jsou témata v nichž lze Udo Rauchfleische považovat za osobu z nejpovolnějších. Jeho četné publikace patří v německy mluvících zemích mezi nejznámější a nejkvalitnější. Proto jsme se rozhodli Vám zprostředkovat možnost získat jeho práce též v překladech.

První práce: **Doprovázení a terapie delikventů** je zaměřena na systematickou terapeutickou práci a doprovázení delikventů v nejrůznějším kontextu. Vtipnou formou čtenáře seznamuje s nejčastějšími životními postoji a „vyhlášením“ těchto klientů a možnostmi, jak s nimi pracovat. Publikace je připravena na první pololetí 1999.

Druhá publikace **Všudypřítomná agrese** pojednává z nejrůznějších hledisek a teoretických rámců o fenoménu lidské agrese. Snaží se o podchycení kulturních a psychologických konotací projevu lidské agresivity a to na nejrůznějších příkladech snad ve všech základních sociálních kontextech moderní společnosti. Zvláštní pozornost je pak v textu věnována projevům agrese v rodinách delikventů, agresivně se chovajícím klientům apod. Publikace je výrazným obohacením a příspěvkem, neboť v českém jazyce přilíhlo mnoho původních kvalitních prací o agresii nevzniklo a svým zaměřením vhodně doplňuje velmi zdařilou monografii PhDr. Ivo Čermáka *Lidská agrese a její souvislosti*. Publikaci připravujeme na první čtvrtletí 2000.

Třetí z této řady publikací **Agresivní dítě**, je práce specializovaná na vybrané aspekty terapeutického a pedagogického působení na děti s výchovnými problémy, především pak s extrémnějšími opakovanými agresivními projevy. Jedná se o významný příspěvek v oblasti etopedie, nabízející různé alternativní pohledy a nápady pro práci s touto skupinou dětí a mládeže. Zvláště s narůstající kriminalitou a dramaticky se snižující věkovou hranicí pro páchaní trestných činů mladistvými v ČR se domníváme, že uvedená publikace doplní práce PhDr. Matějčička a kolektivu, kteří se uvedenou problematikou zabývají zejména z hlediska vývojové psychologie. Mimo Udo Rauchfleische jsou pod ní podepsaní další dva významní autoři Evelyn Heinemannová a Tilo Grüttner. Publikace je současně též jakousi „kuchařkou“ různých nápadů a postřehů z praxe při práci s mládeží s agresivními a jinými asociálními projevy. Mimo jiné též z oblasti kriminality u mládeže u národnostních a etnických menšin apod. Publikace se připravuje do tisku na I. pololetí roku 2000.

Všechny tři publikace vycházejí v českém jazyce.

1A/ Doprovázení a terapie delikventů
Obj. č.: SC-1015 Předpokládaná cena: 165,- Kč Počet stran: 145

1B/ Všudypřítomná agrese
Obj. č.: SC-1016 Předpokládaná cena: 245,- Kč Počet stran: 280

1C/ Agresivní dítě
Obj. č.: SC-1017 Předpokládaná cena: 225,- Kč Počet stran: 240

2) Hašto Josef: Autogenní trénink. Návuk koncentrativního sebeuvolnění. Základní informace pro cvičence.

Příručka je koncipovaná jako terapeutická pomůcka. Terapeut, který indikuje a vede pacienty při návuku autogenního tréninku ji může cvičencům doporučit k prostudování, aby získali celkovou představu o metodě a jejím využití. Praktická zkušenost ukazuje, že se tak lepší a ulehčuje spolupráce mezi terapeutem a pacientem. Autogenní trénink je možné používat i jako psychohygienickou, profylaktickou metodu u zdravých: jednak jako redukci stresu a jednak k rozvoji lidského potenciálu (např. ve smyslu sebepoznávání a sebeuvolnění). Upozorňujeme i na vhodnou kombinaci AT s jinými psychoterapeutickými metodami. Příručka je vydána ve slovenské i české verzi.

Obj. č.: SC-10018 – slovenská verze Cena: 38,- Kč Počet stran: 40 (A6)
Obj. č.: SC-10019 – česká verze Cena: 38,- Kč Počet stran: 40 (A6)

4) Morgan David L.: Fokus groups jako metoda kvalitativního výzkumu

Je další z knih do budovaného základního fondu kvalitativních metod a technik v humanitním výzkumu. Fokus groups patří mezi velmi rozšířené a používané, nesmírně plodné a inspirující metody. Mezi její největší přednosti patří zejména kvalitativní zpracování technik zvyšujících validitu získávaných dat a možnost kombinace kvalitativních i kvantitativních metod zpracování dat. I proto se domníváme, že po ní sáhnou nejen studenti humanitních oborů, vědečtí pracovníci a výzkumníci, ale také pedagogové, zdravotníci a manažeři, neboť metoda Fokus groups je jako „na míru šitá“ všude tam, kde je třeba řešit týmové problémy, interpersonální konflikty apod. Vydáváno v českém jazyce.

Obj.č.: SC-1020 Cena: 108,- Kč Počet stran: 90

5) Miovský Michal:**NEAD 1998.****Vyhodnocení psychologicko-sociologického výzkumu nealkoholových drog u studentů.**

Je v pořadí druhým výzkumem, jež provedlo Sdružení Podané ruce na populaci středoškolské mládeže. První z nich, provedený v Jihlavě v letech 1995-96 na reprezentativním vzorku 1500 respondentů, byl zkušebním výzkumem pro model regionálních průzkumů a dotazníkových šetření, zaměřených na drogovou problematiku mezi středoškolskou mládeží. Nový výzkum je zaměřený na celý region jižní Moravy. Zapojeno do něj bylo šest okresů, každý s reprezentativním vzorkem 900 respondentů. Výzkum tak je schopen reflektovat nejen situaci v těchto jednotlivých okresech v jednotlivých sledovaných oblastech, ale především tyto oblasti navzájem mezi okresy porovnávat a nalézt podobnosti či odlišnosti a specifika jak jednotlivých okresů, tak jižní Moravy jako regionu proti celostátnímu průměru, v němž se rozdíl mezi jednotlivými oblastmi ztrácí. Mnohdy se bohužel zapomíná, že jsou to právě důkladné regionální výzkumy, na základě jejichž výsledků bývá v nejednom případě iniciován vznik zařízení pro pomoc závislým lidem a že to bývají právě konkrétní čísla v konkrétních okresech, která sehrávají velký význam při rozhodování úředníků o vzniku, fungování či zániku takových zařízení.

Obj. č.: SC-1021

Cena: 68,- Kč

Počet stran: 100

6) Alexander Franz.:**Psychosomatika**

Dnes již klasická práce z oblasti psychosomatické medicíny je alespoň jednou z náplastí tomuto dynamicky se rozvíjejícímu oboru a zároveň spláceným dluhem české a slovenské odborné veřejnosti, které zejména u starší generace byla nucena práci „louskat“ v podobě položitelných „desátých kopií“ kolující jako samizdat po klinikách a léčebnách. Současně věříme že touto prací spíše otevřeme cestu pro vydávání knih v rámci naší edice a že jí budou následovat další, moderní práce renomovaných světových autorů. Vydáváno ve slovenském jazyce. Překlad Anton Polák.

Obj. č.: SC-1022

Předpokládaná cena: 275,- Kč

Počet stran: 178

Připravované publikace pro II. pololetí 1999**1) Erv a Miriam Polsterovi:****Gestalt psychoterapie**

Je systematicky uceleným textem navazujícím na učebnici gestalt psychoterapie autorů Perle, Hefferlina a Goodmana. Manželé Polsterovi patří v současnosti mezi nejvýznamnější představitele jedné ze tří nejvlivnějších větví gestalt psychoterapie ve Spojených státech. Učebnice je uceleným přehledem dynamického vývoje gestalt psychotherapeutického přístupu v posledních dvaceti letech a reflektuje posun, který gestalt prodělat od dob Fritze Perle a jistě čtenáři pomůže se mnohem lépe orientovat a udělat si základní představu o čem všem může gestalt terapie být. Vydáváno v českém jazyce. Překlad Romana Krasulová.

Obj. č.: 1024

Předpokládaná cena: 165,- Kč

Počet stran: 198

2) Hašto Josef – Inge Langová – Otto Lang (ed.):**Katymně-imaginativní psychoterapie**

Celkový nárys metody Katymně-imaginativní psychoterapie a jejich specifických aspektů, týkajících se teorie, techniky, indikací. Metoda je osvědčenou a úspěšnou při terapii reaktivních neurotických, psychosomatických poruch a poruch osobnosti.

Obj. č.: 1027

Předpokládaná cena: 210,- Kč

Počet stran: 200

3) Miovský Michal:**Třetí strana mince.****Marihuana, lysohlávky a LSD trochu jinak.**

Jedná se o druhé, přepracované a výrazně doplněné vydání publikace LSD a jiné halucinogeny, ve kterém se autor snaží reagovat na v literatuře reálně existující propast mezi množstvím informací o jmenovaných drogách z hlediska možných rizik jejich užívání a dalších širších souvislostí a nedostatku informací o jevu naprosto základním: co vlastně cítí a prožívají lidé pod vlivem těchto drog. Mimo popisu možných průběhů intoxikací se čtenář může seznámit s některými méně často publikovanými a známými skutečnostmi. Mimo to je publikace doplněna o přehledný průřez výsledky vybraných významných výzkumných projektů v oblasti drogové problematiky, jež byly v naší republice po roce 1990 provedeny a které coby odraz současného stavu u nás, autor konfrontačně staví k zamyšlení nad hlubokou historií užívání drog různými lidskými kulturami.

Obj. č.: SC-1028

Předpokládaná cena: 138,- Kč

Počet stran: 190

Publikace připravované na rok 2000

1) *Strauss Anselm – Corbinová Juliet: Zakotvená teorie v praxi*

Publikace navazuje na Úvod do kvalitativní metodologie, v níž je metody podrobně popsána a vysvětlena, včetně návodů na její použití. Zakotvená teorie v praxi již prezentuje konkrétní výzkumné projekty, v nichž byla metoda s úspěchem použita a přinesla výsledky. Mimo množství příkladů výzkumů z nejrůznějších oborů, dokládajících její širokou použitelnost, je kniha doplněna o cenné reflexe výzkumníků i obou autorů, které nejen každému zájemci pomohou metodě lépe a rychleji porozumět, ale především ji také s úspěchem použít. Poznatky z první publikace jsou prostřednictvím tohoto textu dále rozšířeny, doplněny a prohloubeny. Věříme tomu, že překladem obou prací se podaří tuto metodu přinést a s úspěchem používat též v českém a slovenském prostředí. Vydáváno v českém jazyce. Překlad Stanislav Ježek.

Obj. č.: 1023 Předpokládaná cena: 260,- Kč Počet stran: 310

2) *Schneider Wolfgang (ed.): Indikace k psychoterapii*

Kniha je skvělým pomocníkem nejen pro začínající terapeuty, ale obohatí jistě i zkušené kolegy. Neotřelým způsobem je čtenář seznamován s různými diagnostickými skupinami klientů a pacientů a vhodnosti indikace psychoterapie. Mezi autory jednotlivých částí se objevují např. Udo Rauchfleisch, Christoph Benedetti a další přední odborníci. Vydáváno v českém jazyce.

Obj. č.: 1029 Předpokládaná cena: 215,- Kč Počet stran: 240

3) *Wollschlägerová Maria-Elisabeth - Wollschläger Gerhard: Labuť a pavouk. Konkrétní symboly v diagnostice a psychoterapii.*

Kniha z pera dvou špičkových psychoterapeutů, které jistě není nutné představovat. Rozhodně ji lze doporučit všem analyticky orientovaným terapeutům pracujícím se symboly, zejména pak v rámci klasické a jungovské analýzy a K.I.P. Obsahuje množství zajímavých postřehů, návodů a praktických rad, které z knihy dělají velmi praktickou a užitečnou pomůcku při práci se symboly v individuální, párové, rodinné i skupinové psychoterapii. Jistě ji lze považovat za ozdobu každé domácí „analytické knihovničky.“

Obj. č.: 1030 Předpokládaná cena: 235,- Kč Počet stran: 280

4) *Freudová Anna:*

Ego a obranné mechanismy

Osobnost Anny Freudové není nutné českému čtenáři představovat a totéž lze jistě říci o její, dnes již klasické práci na téma obranné mechanismy. Věříme, že vydání této knihy potěší a „zahřeje“ všechny dynamicky orientované terapeuty a studentům dá možnost rychlé a kvalitní orientace v tématu, které v dynamické psychoterapii představuje jeden pilířů a „denní chléb“ terapeuta. Vydáváno v slovenském jazyce. Překlad Anton Polák.

Obj. č.: 1031 Předpokládaná cena: 95,- Kč Počet stran: 110

5) *Perls – Hefferline- Goodman: Gestalt psychoterapie*

Je základním učebním textem a příspěvkem k teorii gestalt psychoterapie. Autoři, čelní představitelé a zakladatelé tohoto psychotherapeutického směru v kostce vykládají jeho základní postuláty a teoretická východiska. Vzhledem ke slibné se rozvíjejícímu vzdělávání v oblasti gestalt psychoterapie u nás, považujeme tuto dnes již klasickou práci za důležitý krok nejen z hlediska vzdělávání terapeutů, ale také popularizaci tohoto přístupu. Vydáváno v českém jazyce. Překlad Anton Polák.

Obj. č.: 1033 Předpokládaná cena: 340,- Kč Počet stran: 550

6) *Eicke D. – Hahn P. – Peters V. H.: Freud a po Freudovi*

Doposud nejrozsáhlejší publikace o Freudově psychoanalýze, jejich teoretických modelech, včetně dalšího vývoje po Freudovi. Jednotlivé kapitoly se zabývají též psychodynamikou různých duševních a psychosomatických poruch. Mnohé kapitoly jsou věnované psychoanalyticky orientované psychoterapii. Zájemci o psychodynamické chápání duševních a psychosomatických poruch zde naleznou množství nových poznatků a inspirací pro praktické využití v každodenní terapeutické praxi. Vyjde ve slovenském a českém jazyce.

Obj.č.: 1034 Předpokládaná cena: 825,- Kč Počet stran: 880

7) *Paolino Thomas J.: Psychoanalytická psychoterapie*

Kniha je vlastně jakousi „teorií techniky“ psychoanalytické psychoterapie. Obsahuje vysvětlené základní analytické pojmy jako vztah, proces, přenos, protipřenos, terapeutické spojenectví apod. Vysvětluje jak může terapie probíhat a jak se s vysvětlennými fenomény zachází atd. Ucelený a srozumitelný výklad z ní činí praktickou, jednoduchou a přitom výstižnou učebnici psychoanalytické terapie.

Obj. č.: 1036 Předpokládaná cena: 225,- Kč Počet stran: 300

8) Spinelli Ernesto:**Interpretovaný svět.
Seznámení s fenomenologickou psychologií.**

Kniha Ernsta Spinelliho je jednou ze stěžejních prací k tématu fenomenologické metody v psychologii a psychoterapii. Autor knihy mezi nejvýznamnější představitelé tohoto přístupu, jemuž věnoval značnou část své univerzitní kariéry. Vzhledem k současné renesanci introspektivních přístupů a „obrody“ kvalitativního přístupu v humanitních vědách, můžeme tuto práci považovat za další příspěvek oboru, jemuž mnoho dlužíme. Vydáváno v českém jazyce. Překlad Anton Polák.

Obj. č.: 1037 Předpokládaná cena: 210,- Kč Počet stran: 250

9) Yontef Gary M.:**Uvědomování, dialog a proces**

Práce Gary Yontefa je výstižným a nesmírně fundovaným výkladem užívání fenomenologické metody a způsobu uvažování v gestalt terapii. Vlastně je celá kniha tak trochu více o chápání a vidění světa terapeutem, nežli jeho klientem. Výklad výstižně a srozumitelně vysvětluje fenomenologicko-existenciální základ uvažování gestalt terapeuta v terapii o světě okolo, o sobě i o klientovi. Metoda je přitom srovnávána s postupy a technikami klasické analýzy. Pro větší praktičnost, srozumitelnost je tento netradiční styl myšlení prezentován např. v pohledu na různé struktury osobnosti, tedy téma nevýsost důležité pro každodenní klinickou praxi.

Obj. č.: 1037 Předpokládaná cena: 380,- Kč Počet stran: 600

Objednací lístek

TITUL	KS
Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody Zakotvené teorie.	
Koncentrativní pohybová terapie	
Rodinná terapie	
Terapie depresí. Přehled, tabulky a schémata pro praxi.	
Psychiatrické vyšetření	
Biografická anamnéza z hlubinně-psychologického aspektu	
Dynamická psychoterapie. 1998.	
Schizofrénie	
Základní psychologické a pedagogické aspekty prevence drogových závislostí	
První interview v psychoterapii	
Reintegrace psychosociálně postižených do společnosti	
Psychiatrie. (Vybrané kapitoly)	
Na problém orientovaná psychoterapie. Koncept integrované krátkodobé psychoterapie.	
PŘIPRAVOVANÉ PUBLIKACE PRO I. POLOLETÍ 1999	
Akce: 3x Udo Rauchfleisch	
Doprovázení a terapie delikventů	
Všudypřítomná agrese	
Agresivní dítě	
Autogenní trénink. Nácvik koncentrativního sebeuvolnění. Základní informace pro cvičence. česky ☐ slovensky ☐	
Fokus groups jako metoda kvalitativního výzkumu	
NEAD 1998. Vyhodnocení psychologicko-sociologického výzkumu nealkoholových drog u studentů.	
Psychosomatika	

PŘIPRAVOVANÉ PUBLIKACE PRO II. POLOLETÍ 1999	
Gestalt psychoterapie	
Katatymně-imaginativní psychoterapie	
Třetí strana mince. Marihuana, lysohlávky a LSD trochu jinak.	
PUBLIKACE PŘIPRAVOVANÉ NA ROK 2000	
Zakotvená teorie v praxi	
Indikace k psychoterapii	
Labuť a pavouk. Konkrétní symboly v diagnostice a psychoterapii.	
Ego a obranné mechanismy	
Gestalt psychoterapie	
Freud a po Freudovi česky ☐ slovensky ☐	
Psychoanalytická psychoterapie	
Interpretovaný svět. Seznámení s fenomenologickou psychologií.	
Uvědomování, dialog a proces	

Objednávky zasílejte na adresu:

Pro ČR: Nakladatelství Albert
Navrátilova 45,
680 01 Boskovice
Tel/fax: 0501/ 452 017

Pro SR: TRANSPRINT
Ing. Miroslav Petržík
Partizánská 9, 911 01 Trenčín
Tel: 0831/443 100 nebo /523 369
Fax: 0831/ 443 108

Objednané zboží zašlete na naši adresu:

.....

.....

.....

.....

na dobírku

na fakturu

Na objednávku uvádějte, prosím, Vaše IČO a DIČ.